

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

La política exterior dels Estats Units i el terrorisme gihadista (2001-2016)

Una anàlisi comparada de les Administracions Bush i Obama.

Autor: Víctor López i Payà

NIUB: 16264640

Convocatòria: 2015/2016 2n Semestre

Àrea temàtica: Relacions Internacionals

Tutor: Dr. Pere Vilanova i Trias

“Els homes d’estat seran jutjats per la història en funció de la seva habilitat per assumir els canvis i, sobretot, per la seva capacitat de preservar la pau.”

Henry Kissinger, Secretari d’Estat dels Estats Units i Premi Nobel de la Pau (1973)

“Nosaltres els pobles de les Nacions Unides resolts a preservar a les generacions futures del flagel de la guerra que dues vegades durant la nostra vida ha infligint a la Humanitat patiments indicibles.”

Carta de les Nacions Unides

San Francisco, 26 de juny de 1945

Agraïments

Els meus sincers agraïments al professor Dr. Pere Vilanova i Trias per tutoritzar tot el present estudi durant aquests mesos de 2016. Sense la seva experiència, coneixements i orientació aquest treball no hauria assolit la qualitat que presenta. També voldria agrair el suport del professor Joaquim Colominas i Ferran, que m'ha ensenyat els valors de la democràcia, l'estima per la ciència política i la importància de la integritat i la ètica en la política per sobre de totes les coses. Gràcies als dos, aquest treball és tan meu com vostre.

SUMARI

	<u>Pàgina</u>
1. Introducció	1
2. Antecedents. Els fonaments teòrics i l'evolució històrica de la política exterior dels Estats Units	6
2.1. Fonament teòric: la Pau Democràtica	6
2.2. Aplicació política: l'Idealisme Wilsonià al llarg de la història	10
2.2.1. L'Administració Carter (1977-1981)	13
2.2.2. L'Administració Reagan (1981-1989)	14
2.2.3. L'Administració H. W. Bush (1989-1993).	15
2.2.4. L'Administració Clinton (1993-2000)	15
3. L'11-S i l'amenança terrorista global d'Al Qaeda.	21
3.1. El fenomen d'Al Qaeda	21
3.1.1. Al Qaeda, el primer gran actor terrorista i no-estatal	21
3.1.2. La nova estratègia: l'enemic remot	25
3.1.2.1. L'inici de la guerra contra els interessos d'Estats Units	28
3.1.2.2. Els atemptats de l'11-S	30
3.1.3. L'organització després de l'11-S	32
3.1.4. Les franquícies actuals d'Al Qaeda	35
3.1.5. Principals atacs perpetrats i intents d'atemptat realitzats per Al Qaeda	36
3.2. La política exterior de l'Administració Bush (2001-2008)	38
3.2.1. Estats Units en la comunitat internacional. Abans i després de l'11-S	38
3.2.2. L'estratègia contra Al Qaeda	44
4. Estat Islàmic, el nou terrorisme gihadista	57
4.1. El fenomen d'Estat Islàmic (Daesh)	57
4.1.1. Estat Islàmic, de milícia a principal organització terrorista mundial	57
4.1.2. Els orígens d'Estat Islàmic	58
4.1.3. D'al-Zarqawi a al-Bagdadí	66
4.1.4. Elements característics del Daesh	71
• Factor paramilitar	71
• Factor polític	72
• Factor econòmic	73
• Factor mediàtic	75
4.1.5. Atemptats perpetrats	76

4.2. La política exterior de l'Administració Obama (2008-2016)	77
4.2.1. De l'intent multilateralista al retorn de la Realpolitik (2008-2011)	77
4.2.2. Estats Units, sense estratègia per l'Orient Mitjà (2011-2016)	83
• Conclusions	I
• Bibliografia	XI

1. Introducció

Des de la consolidació de les primeres comunitats humanes fins l'actualitat dels nostres dies, un dels pilars fonamentals de l'acció de qualsevol Estat – així com organitzacions internacionals i altres entitats supraestatals amb voluntat d'internacionalitzar-se, des d'empreses fins ONGs – ha estat i és la relació amb els altres actors de la comunitat internacional. Aquestes relacions s'han anat formalitzant, vertebrant el terme *diplomàcia*, que es troba dins de la política pública en matèria exterior, la *política exterior*, amb la que es participa en la política internacional. El motiu que impulsa als Estats a desenvolupar aquesta eina és perquè, en primer lloc, existeix una situació d'interdependència entre ells, cada cop major amb la globalització, que obliga als governs a establir ponts de diàleg i cooperació entre ells. Això esdevé per una raó de necessitat, és a dir, sempre en qualsevol estat hi manca alguna cosa, des de recursos energètics fins a una posició geoestratègica favorable, i aquesta l'acostuma a tenir algú altre. En conseqüència, resulta imprescindible contactar amb aquells que tenen allò que necessitem i buscar la forma perquè hi hagi un *feedback* positiu entre ambdues parts. En segon lloc, com els diferents estats estan formats per grups humans diferents, ja sigui per aspectes tribals, comunitats religioses, culturals, lingüístiques o ètniques, resulta essencial mantenir un tipus de relació determinada en cada cas. No hi ha una fórmula homogènia d'exercir la política exterior.

Des dels primers regnes medievals fins l'època colonial europea tenim testimonis d'aquesta interdependència, que sovint no ha assolit els acords esperats i ha acabat en conflictes bèl·lics. A partir de l'etapa contemporània i amb la regulació de relacions comercials sòlides, aquesta política exterior s'ha centrat en aspectes de caràcter més global com el manteniment de la pau, la proliferació de règims democràtics i el combat dels totalitarismes, el control de l'armament nuclear, la defensa dels drets humans, etc. Però no tots els estats comparteixen sempre els mateixos interessos ni tenen objectius comuns, ans al contrari, sovint s'oposen. Això fa que més enllà de la política exterior diplomàtica, l'estrictament formal, apliquin una acció exterior diferent, és a dir, s'impliquin i duguin a terme accions concretes segons els seus propis objectius (exercint els anomenats *soft* i *hard powers*). Per tant, la clau de volta que aquí es planteja és que tot i que la *política exterior* pot ser generalment semblant entre tots els estats, ja que es tracta del monopoli de la representació del conjunt de l'estat en la comunitat

internacional, el que els diferencia entre uns i altres és la seva *acció exterior*, és a dir, el conjunt de polítiques públiques i instruments a partir dels quals s'assoleix projecció exterior i s'intervé directament en la política internacional, ja sigui en forma de tropes militars, enviament d'ajuda humanitària, concessió de recursos econòmics, etc. Per exemple, una potència com Estats Units no exerceix una acció exterior igual amb Alemanya o el Regne Unit –aliats històrics i incondicionals– que amb l'Iran, amb qui tot just acaba de descongelar les relacions diplomàtiques amb els acords nuclears de Ginebra després de més de 30 anys d'aïllament internacional, o amb la Xina, amb qui comparteix vincles comercials i econòmics molt potents però que, alhora, competeixen per la supremacia mundial.

No obstant, aquesta acció exterior, i en definitiva tota la política exterior, s'ha vist truncada del seu “ordre natural” quan han entrat en l'escenari internacional tot un conjunt d'actors de caire no-estatal, les organitzacions terroristes. Aquestes organitzacions no responen davant de cap estat, no acaten lleis de cap país ni el Dret Internacional, no tenen nacionalitat ni hi ha un control de la seva estructura organitzativa, actuen més enllà de les fronteres establertes independentment de qui governi. En definitiva, són ens transnacionals –o com a mínim aquesta és la seva voluntat expressa– que actuen en àrees determinades mitjançant tàctiques i praxis terroristes com són l'ús d'explosius, atacs suïcides, segrestos, etc., per tal d'assolir uns objectius fixats i sota un suposat fonament religiós i/o polític. En aquest estudi ens centrem en les dues principals organitzacions terroristes contemporànies de caire gihadista, Al Qaeda i l'Estat Islàmic. Dues organitzacions diferents, amb objectius diferents i una filosofia diferent però que alhora són dues branques d'un mateix arbre que comparteixen a grans trets una base fonamental i el *modus operandi*, amb matisos. La seva lluita contra l'*status quo* i el model polític internacional de la democràcia liberal, a més de l'atac indiscriminat contra la població, tan occidental com de la mateixa regió d'Orient Mitjà i Pròxim, ha provocat que tan organitzacions internacionals com estats desenvolupin tot un conjunt de polítiques públiques antiterroristes dins la seva política interior i exterior per frenar la seva acció indiscriminada i defensar els règims democràtics que són el principal baluard de la seguretat i la pau internacional. Arrel d'això i dels fets històrics dels últims quinze anys, el paper dels Estats Units en la comunitat internacional com a superpotència líder mundial i la seva política exterior antiterrorista alhora de combatre l'extremisme

gihadista resulten essencials per entendre com s'ha gestionat aquest fenomen no-estatal i quina ha estat l'evolució tan del terrorisme com de les polítiques per pal·liar-lo.

La política exterior nord-americana és, doncs, seguint la seva tradició històrica i ideològica, la columna vertebral que ha determinat i guiat la lluita antiterrorista els últims vinc anys, començant per la bel·ligerant i intervencionista *War on Terror* de l'Administració Bush (2000-2008) com a resposta als atemptats terroristes de l'11 de setembre de 2001 contra les torres del World Trade Center, fins l'actual Administració Obama (2008-2016) que ha hagut de gestionar la neutralització final d'Al Qaeda, el manteniment de la pau a l'Afganistan, el Pakistan i l'Iraq, i que, a escassos mesos d'acabar el seu mandat presidencial, deixa sobre la taula la lluita contra l'Estat Islàmic ressorgit de les cendres de l'antiga organització de Bin Laden a l'Iraq i Síria, amb una guerra civil en aquest últim país i un dictador que viola drets humans amb armes químiques i el suport de Rússia, i amb la proliferació del terrorisme a l'Àfrica subsahariana amb Boko Haram i amb els fanàtics llops solitaris que ja han causat estralls a Europa.

La idea principal d'aquest estudi és, doncs, analitzar quina ha estat i és actualment la política exterior dels Estats Units enfront el terrorisme gihadista i en quina situació es troba aquest fenomen no-estatal avui dia. Això fa que la via de treball sigui doble: per una banda, analitzar les dues principals organitzacions terroristes contemporànies i, per l'altra banda, observar quina ha estat la política exterior nord-americana que s'ha desenvolupat per combatre'ls. Aquestes dues fites es desglossen en tres grans objectius o qüestions a respondre. En primer lloc i pel que fa al terrorisme gihadista, es tracta d'esbrinar com s'han desenvolupat Al Qaeda i Estat Islàmic, per què han esdevingut, en què es fonamenten, què persegueixen i quina és la seva estratègia. En definitiva, es tracta de dur a terme una anàlisi breu però alhora exhaustiva i detallada que permetin configurar un esquema d'aquests dues organitzacions terroristes gihadistes. La segona qüestió a respondre és com s'ha desenvolupat al llarg de la història la política exterior nord-americana, començant pel seu fonament teòric ideològic i filosòfic per tenir una base de la que partir i, en darrer lloc, com s'ha aplicat aquesta teoria en les últimes administracions prèvies al sorgiment d'Al Qaeda i l'EI, és a dir, les compreses entre els anys 1977 i 2000. La tercera pregunta és com les Administracions Bush i Obama han reaccionat davant els dos fenòmens terroristes, quina estratègia han seguit, quin ha estat

el resultat d'aquestes accions i observar com han evolucionat de les polítiques proposades a les que finalment s'han dut a terme. Tot això s'estudiarà a partir d'anàlisi d'experts en format llibres, assajos, *working papers* i articles de revistes especialitzades.

Aquestes qüestions plantejades, com es pot observar en el mateix sumari, no es corresponen a l'ordre de respostes que es fa en el cos de l'estudi. La raó d'això és una simple voluntat d'oferir la millor estructuració argumental possible, de manera que el lector pugui seguir cronològicament com la política exterior de la primera potència mundial s'ha anat desenvolupant alhora de tractar el terrorisme i quins elements l'han fonamentat en les diferents etapes. En conseqüència, l'estudi s'ha realitzat i estructurat a partir d'un criteri estrictament cronològic analitzant el fenomen terrorista de cada moment i l'Administració nord-americana que l'ha hagut d'afrontar.

El primer epígraf comprèn tot el fonament teòric de la política exterior nord-americana dels últims quaranta cinc anys, la idea de la Pau Democràtica com a pilar explicatiu, les diferents corrents en matèria exterior que han competit per l'espai doctrinari, i com s'ha desenvolupat aquesta teoria de la Pau Democràtica al llarg de les diverses administracions nord-americanes en forma del que s'anomena Idealisme Wilsonià.

El segon epígraf forma el primer gran bloc del que es considera el gruix de l'estudi. En un primer subapartat s'aprofundeix en el cas d'Al Qaeda com a primera gran organització terrorista, analitzant el seus orígens i l'evolució històrica que viu fins la mort de Bin Laden i la situació posterior al líder. També es realitza un breu recull de com Al Qaeda s'ha fragmentat en franquícies arreu de les diferents regions del planeta i, per últim, es recopilen els principals atacs terroristes que han dut a terme. En el segon subapartat s'analitza quina va ser la reacció de l'Administració Bush després dels atemptats de l'11 de setembre de 2001 i com es va anar configurant la política exterior i la política antiterrorista tan a dins dels Estats Units com en les praxis desenvolupades a l'exterior.

En el tercer epígraf es comprèn el segon gran bloc del gruix del treball analitzant, per una banda, el fenomen de l'Estat Islàmic, com ha sorgit, en què es basa, quins objectius té i què el diferencien del seu predecessor, centrant-nos en els factors característics que marquen la diferència respecte d'Al Qaeda. En segon lloc, s'estudia com

L'Administració Obama ha continuat la lluita contra Bin Laden iniciada pels republicans de George W. Bush, alhora que intenta desmarcar-se de l'Administració anterior i com, un cop abatut al líder gihadista, el president Obama es troba amb l'explosió de la Primavera Àrab i, dins d'aquest caos de protestes i repressió, esdevé de cop una nova entitat terrorista amb una força sobre el terreny i una capacitat de captació en la xarxes mai vista fins llavors. Els esdeveniments que viu la política exterior nord-americana entre 2011 i 2014 mostren un clar canvi de rumb en la política internacional que determina el futur de Síria i de l'històric Tractat Sykes-Picot de 1916, així com el lideratge nord-americà.

Per últim, en l'apartat conclusiu es dur a terme una valoració comparativa d'Al Qaeda i l'Estat Islàmic, considerant quina és la situació actual de l'extremisme gihadista i, en segon lloc, es valora l'evolució de la política exterior nord-americana en matèria antiterrorista comparant-ne els canvis i els elements que s'han mantingut entre les Administracions Bush i Obama. Arribant així a les consideracions finals.

La resposta al terrorisme per part dels Estats Units i de la comunitat internacional no només ha condicionat i seguirà condicionant la supervivència de l'extremisme gihadista i la prosperitat dels països de l'Orient Pròxim i Mitjà i l'Àfrica Subsahariana que avui dia viuen sota aquesta amenaça, sinó també el rumb dels règims democràtics que el combaten activament, la cohesió de les seves societats i el manteniment de la pau. El terrorisme a posicionat a Occident en aquella delicada cruïlla on s'ha d'escollir entre seguretat i llibertat. Les decisions que prengui els Estats Units en la seva política exterior, com a superpotència i com actual líder mundial, determinaran l'opció que finalment acabarà seguint la majoria de la comunitat internacional i influirà activament en la gestió i resolució dels conflictes internacionals futurs. El llegat dels Estats Units al món és una part essencial del llegat de la història humana a les generacions futures. La convivència de les diferents comunitats i el manteniment de la pau determinaran aquest futur.

2. Antecedents. Els fonaments teòrics i l'evolució històrica de la política exterior dels Estats Units

En aquest primer epígraf, es començarà analitzant quina és la base teòrica i ideològica de la política exterior nord-americana al llarg de història, com han competit diverses corrents de pensament i la imposició de l'Idealisme Wilsonià, recuperat amb l'inici de la Postguerra Freda a partir de l'any 1991 i el seu nou apogeu a partir de 2001. Per veure-ho, s'estudiaran les Administracions Carter, Reagan, H.W. Bush i Clinton, com a predecessores de les dues administracions on aquesta corrent wilsoniana s'intensificaria notablement.

2.1. Fonament teòric: la Pau Democràtica

Segons l'historiador Walter Russell Mead, en el debat acadèmic nord-americà sobre la política exterior que hauria d'exercir els Estats Units han coexistit i competit fins a principis del segle XX dos grans paradigmes teòrics que han determinat la diplomàcia i l'acció exterior de la primera potència mundial, dels quals en deriven quatre corrents de pensament. El primer paradigma és l'anomenat *Idealisme Liberal Wilsonià*, plantejament polític que té com objectiu construir un món més segur per a la democràcia i, per aconseguir-ho, es fonamenta en la idea de l'expansió d'aquest sistema polític. Va tenir el seu moment d'auge durant el període d'entreguerres i el moment previ a la Segona Guerra Mundial, i retornà amb força durant el període de Postguerra Freda. D'aquest primer paradigma en deriven dues grans corrents: l'*Idealisme Wilsonià*—definit com el desenvolupament de la política d'activistes i missioners que es fonamenta sobre la base de la promoció de valors i els ideals americans. Adoptà el nom posteriorment amb el seu màxim defensor, el president Woodrow Wilson—, i els *Jeffersonians*—que són aquells idealistes reticents a l'ús de la força i partidaris de la defensa de la democràcia dins de les seves fronteres i la promoció d'aquesta i els seus valors mitjançant l'exemple i la prudència. Molts autors consideren que entre els il·lustres jeffersonians hi ha Abraham Lincoln¹, ja que en molts discursos va advocar per estendre la Llibertat a través de l'exemple i la raó i evitant sempre l'ús de la força—.

¹ Abraham Lincoln (1809-1865) va ser el 16è president dels Estats Units i ha passat a la història com una de les figures nord-americanes més emblemàtiques per la seva defensa dels drets de la població afroamericana, que va comportar una guerra civil (1861-1865) i, sobretot, per l'aboliment de l'esclavisme amb la quinzena esmena (ratificada el 1870) que va posar fi al conflicte civil. Fou assassinat per el 1865 durant una obra de teatre a mans d'un espia de la Confederació.

El segon gran paradigma és el *Realisme Polític*, corrent de pensament exportada d'Europa i teoritzada per Hans Morgenthau². En essència, defensa els interessos nacionals i comercials des d'un capteniment prudent, és a dir, sense prendre riscos, si aquests es poden evitar. El seu màxim defensor teòric fou Alexander Hamilton. El moment d'auge d'aquest paradigma va ser durant la Guerra Freda ens els mandats republicans de Reagan i H.W. Bush. Dins del Realisme es van configurar dues corrents molt diferents: una majoritària anomenada *Realisme Hamiltonià* –definida com el realisme americà que prioritza les concepcions econòmiques combinades amb una concepció de *status quo* en qüestions de seguretat del país, és a dir, que es fonamenta en la defensa dels interessos comercials, cosa que la diferencia del realisme europeu–, i el *Nacionalisme Jacksonià* –corrent molt present a les comunitats rurals nord-americanes que conté un marcat accent realista combinat amb una idea del món entès com un lloc perillós i la idea de l'ús unilateral de la força amb les preferències d'una comunitat popular americana. El seu màxim exponent va ser Andrew Jackson³–.

Segons Tovar Ruiz (2014a: 48), “la dualitat entre ambdós paradigmes es va mantenir intacta durant pràcticament tot el segle XIX i principis del segle XX”. No obstant, el paradigma que ha marcat la política exterior durant els primers vuit anys del segle XXI ha estat l'Idealisme i, dins d'aquest concretament, l'Idealisme Wilsonià. Per aquest motiu, la anàlisi dels fonaments teòrics de la política exterior nord-americana que ens ocupa en aquest treball serà envers els plantejaments que han basat l'Idealisme Wilsonià des de 1989 amb l'inici del període de postguerra freda, any que aquesta corrent retornà a l'escena política fins el 2008.

D'aquesta manera, l'estudi ens indica que la concepció acadèmica que ha determinat la política exterior nord-americana en les últimes dècades és la que es coneix com la Tesis de la Pau Democràtica⁴ –basada en els plantejaments de la Pau Perpètua d'Immanuel

² Hans Morgenthau (1904-1980) va ser un acadèmic alemany de reconegut prestigi, és considerat un dels experts més importants en el camp de les relacions internacionals i és el pare de l'Escola Realista i del Realisme Clàssic. Va col·laborar en diverses ocasions com assessor del Departament d'Estat dels Estats Units.

³ Andrew Jackson (1767-1845) va ser el 7è president dels Estats Units entre 1829 i 1837, ferm defensor de la política unilateralista com a mitjà per aconseguir els seus interessos a partir de l'ús de la força.

⁴ Cal matisar que les polítiques d'expansió de la democràcia ja existien molt abans que es desenvolupés aquesta tesis, en diferents formats i vinculades a conceptes més religiosos i filosòfics que no pas

Kant⁵, posteriorment actualitzats pel filòsof Michael W. Doyle⁶ – que consisteix en que les democràcies liberals mai o gairebé mai es fan la guerra entre elles. Aquest plantejament es desenvolupa sobre la idea que “si les democràcies liberals tendeixen a no fer-se la guerra entre elles, sembla lògic pensar que la substitució d’aquells règims autoritaris per Estats democràtics conduiria a la consecució de la pau, ideal que s’ha anat consolidant al llarg del temps. Sobre aquesta base, l’expansió de la democràcia constituïria la tan desitjada manera de combinar y promoure al mateix temps els interessos i els ideals dels Estats Units posant fi a l’antic debat que contraposava la promoció dels ideals amb els interessos de seguretat nord-americans, i resolvia l’antic debat entre idealisme i realisme. Una panacea capaç de resoldre gran part dels problemes del món.” (Tovar Ruiz, 2014a: 12-13). Per tant, aquesta concepció teòrica va ser políticament aplicable en el moment que es va simplificar fins al punt d’interpretar i assumir com a vertader la idea que l’expansió de la democràcia liberal comportaria, *de facto*, un món més segur i estable⁷.

Amb el temps, aquesta idea ha constituït una de les majors i més respectades teories en l’àmbit de les relacions internacionals, sent la més popular durant el període de postguerra freda, fins al punt que, de passar a explicar el funcionament del sistema internacional en situacions de guerra i conflicte, s’ha transformat en una ideologia a seguir per molts líders mundials, determinant les seves doctrines diplomàtiques i el seu comportament en matèria de política exterior. No obstant, a la conclusió a la que arriba Tovar Ruiz (2014a: 19) en la seva tesis⁸ és que és una teoria que acaba resultant ineficient i que perd la seva utilitat quan és imposada a partir de la l’ús de la força. Per tant, és clar que no existeix una política exterior universal per construir democràcies

acadèmics. En conseqüència, ja amb anterioritat a la Tesis de la Pau Democràcia van sorgir crítiques a aquesta corrent envers la política exterior. Els seus majors exponents crítics són Alexander Hamilton i el president James Madison que van considerar que aquestes polítiques “eren contràries als drets generals de les nacions i als vertaders principis de la llibertat”. I van arribar a afirmar, fins i tot, que “la guerra és un instrument il·legítim per propagar canvis d’un govern en altres Estats i que cada Estat té dret a adoptar la forma de govern que vulgui” (Tovar Ruiz, 2014a: 47).

⁵ Immanuel Kant (1724-1804) filòsof prussià que va treballar en la corrent del Criticisme i la Il·lustració i va confeccionar el concepte de Pau Perpètua que fonamentaria la Pau Democràtica de Doyle.

⁶ Michael W. Doyle (1948-) és un professor nord-americà de relacions internacionals i teòric de la Pau Democràtica liberal a la Universitat de Columbia.

⁷ En termes de Tovar Ruiz (2014a: 12), “la conseqüència lògica a extreure [en la anàlisi] de la citada teoria [...] és que expandir la democràcia liberal significa constituir una comunitat de pau en aquells àmbits en els que l’equilibri de poders i el realisme dominaven, amb la clara esperança de superar la inseguretat i el conflicte”.

⁸ La tesis del professor Juan Tovar Ruiz es titula *La política exterior de Estados Unidos y la expansión de la democracia (1989-2009)*, Editorial Tirant lo Blanch, Madrid, 2014.

sòlides i duradores independentment de les circumstàncies polítiques, socials, econòmiques i, molt important també –sobretot en el cas d'Orient Mitjà i el món musulmà–, dels factors culturals. Això condueix a la consideració que, en el fons, no estem davant de res més que una estratègia de política exterior basada en una doctrina intervencionista que actua en funció de l'anàlisi costos-beneficis d'un únic actor, que és l'ens intervencionista, els Estats Units. Els exemples més rellevants que il·lustren millor aquestes conclusions són els casos d'Haití, Bòsnia-Hercegovina i Somàlia durant el mandat Clinton, i els casos de l'Iraq i l'Afganistan durant el mandat Bush (fill) que, “tot i les seves considerables diferències contextuais [, cap] ha derivat en una democràcia liberal consolidada”. I Tovar Ruiz (2014a: 19) afegeix que “cap de les nacions intervingudes ha assolit la seva cohesió ni la seva vitalitat a través d'aquestes intervencions i dels processos de construcció estatal que els van seguir”. A més, en el marc polític del més estricte partidisme no hi ha diferència entre el neoconservadorisme del Partit República i l'intervencionisme del Partit Demòcrata, ja que en major o menor mesura ambdós partits han assumit la promoció universal de la democràcia com a pròpia –Tovar Ruiz ho arriba a qualificar fins i tot com a “senya d'identitat”–.

En definitiva, estem davant d'una teoria que exposa uns plantejaments totalment utòpics però que ha arribat a constituir la pedra angular de la política exterior de la primera potència mundial, fins al punt que Francis Fukuyama ho va assumir com a veritat absoluta a la seva obra *La fi de la història* (1989). El seus evidents mals resultats i el fet que hagi empitjorat la situació dels països intervinguts demostra que no s'ha assolit en cap cas una democràcia liberal, segura, estable i prospera construïda des de fora, per estrangers i, mitjançant la força militar, amb la violència i la brutalitat que aquesta comporta.

2.2. Aplicació política: l'Idealisme Wilsonià al llarg de la història

Com s'ha mencionat anteriorment, l'Idealisme Wilsonià és la corrent de pensament predominant en matèria exterior als Estats Units durant els últims vint-i-set anys, basant-se en els plantejaments de la Tesis de la Pau Democràtica. A continuació, s'analitzarà com aquestes idees han determinat la política exterior dels governs nord-americans des del seu sorgiment el 1917 i, posteriorment, amb l'inici de la postguerra freda fins l'any 2008.

La primera etapa de l'Idealisme Wilsonià ens remunta a l'any 1917, moment en que els Estats Units es veuen obligats a intervenir en la Primera Guerra Mundial (1914-1918) per dos fets transcendents que marcarien el futur del país a escala internacional. El primer va ser la descodificació del Telegrama Zimmermann, document enviat pel govern germànic al seu ambaixador a Washington el 16 de gener perquè aquest establís contactes amb el govern mexicà per crear una aliança germano-mexicana contra els Estats Units. Concretament, l'argument del govern del kàiser Guillem II era oferir a Mèxic suport militar, econòmic i logístic perquè recuperés els territoris de Texas, Arizona i Nou Mèxic perduts en la guerra de 1848 i així evitar que els Estats Units poguessin participar en el conflicte a Europa. El segon fet, i que va suposar el detonant que marcà el gir del paper d'Estats Units en la comunitat internacional, va ser l'enfonsament del transatlàntic RMS Lusitania el 2 d'abril per la Marina de l'Imperi Germànic en el marc de la guerra submarina per controlar l'Atlàntic i aïllar el Regne Unit. La importància d'aquesta acció és que per primer cop des de l'inici de la Primera Guerra Mundial un vaixell d'un país neutral era atacat i enfonsat de forma deliberada. Davant d'aquesta situació, el president Woodrow Wilson es va adreçar al Congrés per sol·licitar que declarés l'estat de guerra contra Alemanya apel·lant a "la necessitat d'expandir la democràcia i donar suport a aquells pobles sotmesos a règims autocràtics que anhelaven obtenir la llibertat" (Tovar Ruiz, 2014a: 48). D'aquesta manera, Wilson va trencar amb la política aïllacionista de no-intervenció de la Doctrina Monroe (1823). I és que "es va presentar la lluita a Europa com a una croada en defensa de la Llibertat d'aquells pobles que combatien règims autocràtics que resulten una amenaça per la seguretat, la pau i la llibertat de la resta de nacions per la seva naturalesa dictatorial" (Tovar Ruiz, 2014a: 52).

L'anàlisi d'aquesta política idealista mostra que els seus fonaments teòrics són diversos i no hi ha un origen clar. Per una banda, diversos experts i acadèmics consideren que la política wilsoniana en matèria exterior és producte del que es coneix com *Excepcionalisme Americà*, que és definit com aquella concepció identitària on es veu els Estats Units com un país diferent i únic a la resta del món. Es considera que aquest tipus de discurs està molt influenciat per les moltes sectes religioses nord-americanes, ja que el fet que els Estats Units siguin únics en tot el món, segons diuen, els obliga a predicar l'exemple per arreu i van a les guerres apel·lant a Déu i per combatre allò que ens molts discursos –sobretot en l'era Bush fill– s'ha anomenat com l'*Eix del Mal*. Com afirma Tovar Ruiz (2014a: 50), aquest discurs és “una constant a l'hora que Estats Units entrin en guerra. Sigui l'enemic el kàiser Guillem II, Hitler, Stalin, Saddam Hussein o el coronel Gaddafi” aquesta ha estat “una constant en la política exterior nord-americana que es mantindria al llarg del temps”.

Per altre banda, altres autors consideren que la política exterior wilsoniana troba el seu origen en el pensament de la Il·lustració, que es desenvolupa dins el marc de l'excepcionalisme. Concretament, es destaquen la Doctrina Monroe (1823) –que es fonamentava en evitar que cap país europeu intervingués en els afers americans, a nivell continental– i la Doctrina del Destí Manifest –entesa com la creença que els Estats Units d'Amèrica han d'expandir-se des de l'Atlàntic fins el Pacífic. La frase que ho resumeix millor és la famosa “*Amèrica pels americans*”–. Aquesta última resulta especialment important perquè “transformaria l'expansió dels Estats Units al *Oest* en una *missió* atribuïda a la nació nord-americana, tendint a fer *el món més segur per a la democràcia*, que justificaria la intervenció nord-americana a altres Estats –normalment en forma de *croades*– i entronca amb l'*idealisme neowilsonià* [...] [de] les Administracions Clinton i Bush” (Tovar Ruiz, 2014a: 51).

En definitiva, queda demostrat que el president Wilson mai va elaborar una teoria clara i específica sobre la seva política exterior. “L'idealisme wilsonià pot ser considerat perfectament una sort de mescla entre diferents aspectes que van des de la rellevància atorgada a les institucions internacionals [...], la necessitat d'expandir l'economia de mercat, el principi d'autodeterminació dels pobles i, únicament arrel de l'entrada d'Estats Units en la I Guerra Mundial, va començar a parlar-se de *fer el món més segur per a la democràcia*. L'evolució del concepte d'idealisme wilsonià serà bastant més clar

al llarg del temps i passarà d'entendre's, principalment, com la influència positiva de les normes i institucions internacionals en el comportament dels Estats cap a una pau i cap a la guerra en el període d'Entreguerres a la necessitat de promoure la democràcia liberal com a forma de govern i explotar els valors i ideals nord-americans a la resta del globus, ja a finals del segle XX. Aquesta concepció de l'idealisme la base primària del qual està en la promoció de la democràcia o en el paper de les institucions internacionals i del multilateralisme seguirà sent debatuda després del fracàs d'Iraq" (Tovar Ruiz, 2014a: 53).

Per tant, la importància de l'Idealisme Wilsonià en aquesta primera etapa és que, com apunta Tovar Ruiz (2014a: 54), "per primera vegada Estats Units, emparat en principis filosòfics liberals i en continues referències religioses, es sent legitimat, en el seu discurs, per intervenir en altres nacions amb la finalitat de dur la seva forma de govern i els seus ideals a la resta del món. Ideals que entenen [com] universals i que per tant corresponen a tot ésser humà pel simple fet de ser-ho". Aquest plantejament va ser reforçat després de la Segona Guerra Mundial amb els processos d'ocupació i reconstrucció d'Alemanya i el Japó duent-los cap a règims democràtics. Però cal dir que la base cultural, econòmica i social d'aquests països va ser clau per a dur a terme una transició exitosa. A més, també cal destacar que les polítiques del president Wilson van marcar el camí per al desenvolupament del que es coneix com *harmonia d'interessos* – que significa vincular el màxim possible els interessos nacionals amb els interessos de la comunitat internacional– i per la creació d'organitzacions i sistemes de defensa i seguretat col·lectiva –com van ser la Societat de Nacions (1919-1939), l'Organització de les Nacions Unides (1945), la OTAN (1949) o el Pacte de Varsòvia (1955)–. Ambdós elements foren recuperats durant el mandat Clinton (1993-2000).

La segona etapa de l'Idealisme Wilsonià comença amb el final de la Guerra Freda (1947-1989) –període en que les tesis wilsonianes i idealistes foren oblidades davant la situació de tensió constant entre els dos blocs– i el període posterior anomenat postguerra freda. El *Realisme* va cobrar força en la lluita constant contra la URSS i "es va convertir durant molt de temps en el discurs i la posició teòrica paradigmàtica en la disciplina i la política exterior. Les Administracions Truman, Eisenhower, Johnson i

Nixon/Ford –assistides per Kissinger⁹–, aplicarien en la seva immensa majoria una política d’aquestes característiques, desenvolupant una estratègia de contenció que havia esbocat –com a mínim en teoria– el diplomàtic nord-americà George Kenan¹⁰, (Tovar Ruiz, 2014a: 56). A finals del segle XX, amb la desfeta del bloc soviètic i el sorgiment de la tesis de la pau democràtica i la figura del president Wilson com a promotors de la democràcia, l’Idealisme Wilsonià va prendre un paper central en la teorització de la política exterior del país que s’havia convertit en la primera potència mundial. Aquest fet acabar comportant la reconfiguració de la política exterior americana que posteriorment es materialitzaria en forma d’intervencionisme allà on fos necessari en nom de la Llibertat i la Democràcia.

2.2.1. Administració Carter (1977-1981)

El president James E. “Jimmy” Carter¹¹ va canviar el discurs nord-americà en matèria de política exterior amb un nou programa basat en el respecte dels drets humans. Això el va dur a reduir el suport a les dictadures llatinoamericanes i a pressionar diplomàticament els processos de transició a règims democràtics. Però, contràriament a això, va donar suport al dictador Fernando Marcos de Filipines, al Sha de l’Iran i als combatents *mujahidins* a Afganistan durant l’inici de l’ocupació soviètica. Arrel d’aquests fets, l’anomenada *Doctrina Carter* es fonamentava, resumidament, en que “qualsevol intent per forces externes d’obtenir el control de la regió del Golf Pèrsic seria recordat com un assalt als interessos dels Estats Units i repel·lit per tots els mitjans necessaris incloent-hi l’ús de la força” (Tovar Ruiz, 2014a: 57).

⁹ Henry Kissinger (1923-) és un diplomàtic nord-americà i Premi Nobel de la Pau (1973) que va ser Secretari d’Estat entre 1973 i 1977, i un dels màxims defensors del realisme americà.

¹⁰ George Kenan (1904-2005) va ser un diplomàtic dels Estats Units durant el període la Guerra Freda i és considerat el pare de la contenció nord-americana envers l’expansió de la Unió Soviètica.

¹¹ Jimmy Carter (1924-) va ser el 39é president dels Estats Units durant el mandat 1977-1981. D’entre els seus èxits destaquen la signatura amb la URSS del SALT II i l’establiment de relacions diplomàtiques entre els EUA i la República Popular de la Xina. També és recordat per la gestió de la crisi diplomàtica amb l’Iran, on es va assaltar l’ambaixada nord-americana a Teheran i on 66 funcionaris van ser segrestats durant 444 dies.

2.2.2. Administració Reagan (1981-1989)

La presidència de Ronald Reagan¹² (1981-1989) a finals segle XX va suposar un nou canvi de rumb de la política exterior nord-americana que havia d'afrontar el final de la Guerra Freda i la caiguda de la Unió Soviètica. La *Doctrina Reagan* “va establir per primera vegada en molt temps i, de forma clara, una política tendent a expandir la llibertat en el món i a donar suport a tots aquells moviments polítics en lluita contra règims marxistes tirànics. Es va afirmar en repetides ocasions que existia una *revolució democràtica* en el món i que Estats Units tenia la responsabilitat moral de recolzar tota sort de insurgències populars en contra de la dominació comunista” (Tovar Ruiz, 2014a: 57). Aquest nou enfocament diplomàtic, que es va mantenir durant el mandat de George H. W. Bush (1989-1993), va suposar la transició entre el realisme de la Guerra Freda i l'idealisme filosòfic wilsonià, que entraria amb força als anys 90 durant el mandat del president Clinton, i que es repetiria després dels atemptats de l'11-S. Per aquests motius alguns autors van anomenar a Reagan el *primer idealista conservador wilsonià*.

A més, la Doctrina Reagan destaca en la nostra anàlisi perquè, com bé apunta Tovar Ruiz (2014a: 58), “per primer cop en setanta anys, s'escollia parlar de llibertat, de valors nord-americans, de la necessitat d'expandir la democràcia com a forma de govern i del suport que la nació nord-americana estava obligada moralment a donar a aquells grups insurgents que lluiten contra la tirania”. No obstant, en la pràctica l'Administració Reagan va seguir aplicant una política realista en matèria exterior i no van haver gaires intents d'expandir la democràcia, ja que va donar suport al dictador Marcos a Filipines – per la posició estratègia de les bases nord-americanes al país–, es va negar a reconèixer l'*apartheid* de Sud-Àfrica –contradient al Senat nord-americà que comptava amb consens de ambdós partits– i va donar suport a l'Iraq de Saddam Hussein en la guerra contra l'Iran, entre d'altres. Per tant, l'idealisme wilsonià de Reagan va ser més retòric que no pas real, d'igual forma que passaria amb la política exterior de George W. Bush a partir de 2001.

¹² Ronald Reagan (1911-2004) va ser el 40è president dels Estats Units durant el mandat 1981-1989, i destaca per la seva ferma política anticomunista contra la URSS i per promoure l'estratègia militar *Guerra de les Galàxies* per fer front a la potència soviètica.

2.2.3. Administració H.W. Bush (1989-1993)

El mandat del president George H. W. Bush va estar marcat per una política continuista amb l'estratègia realista de l'època de Reagan, ja que Bush va ser el seu vicepresident des de l'inici. Segons el polític i analista nord-americà Zbigniew Brezezinski, el president H. W. Bush era “com un home del passat, amb grans habilitats diplomàtiques i internacionals, però incapaç d'explotar políticament els seus èxits. Un polític amb una gran experiència que va ser el primer en parlar d'un *Nou Ordre Mundial* [...] però que va preferir realitzar el joc tradicional del poder entre les grans potències [abans que] a involucrar-se en aquest nou ordre, com sí farien els seus successors” (Tovar Ruiz, 2014a: 60). D'aquesta manera, tot i vaticinar la nova era de les relacions internacionals amb el terme de Nou Ordre Mundial que s'acabaria imposant amb el final de la Guerra Freda, va seguir una estratègia purament realista i, a més, mai va exercir un paper tan destacat com ho va fer Reagan i com ho farien els seus successors. La seva major fita en política exterior és la Guerra del Golf –oficialment Operació Tempesta del Desert– a principis dels anys noranta amb el suport de les Nacions Unides per frenar l'ocupació iraquiana de Kuwait. Aquest és un cas particular perquè, com explica Antoni Segura (2003: 196), “l'ajuda a Iraq en la guerra contra Iran formava part d'un projecte de restauració de la política en l'Orient Mitjà, cosa que ja havia intentat Londres en el període d'entreguerres i en la immediata postguerra quan va inventar països, va rectificar fronteres, va propiciar aliances i va separar pobles amb uns resultats catastròfics. No obstant, després de la primera guerra del Golf, Saddam Hussein va exhibir unes ànsies de poder i expansió que, com va demostrar la invasió de Kuwait [...] [l'agost de] 1990, podien suposar una amenaça per l'estabilitat política de la regió i per la seguretat d'Israel”. El resultat fou un èxit pel govern nord-americà que es va materialitzar amb la recuperació dels camps petrolífers de Kuwait (tot i que molts van ser incendiats per les tropes iraquianes), la rendició d'Iraq el febrer de 1991 i l'acceptació de les condicions de les Nacions Unides.

2.2.4. Administració Clinton (1993-2000)

El mandat del president Bill Clinton (1993-2000) suposa l'inici del canvi de rumb del paper i la forma d'actuar dels Estats Units en la comunitat internacional amb la recuperació de l'idealisme wilsonià en la política exterior nord-americana. Aquest fet es deu a diverses raons. En primer lloc, el context històric viu un gir de 180 graus amb el

final de la Guerra Freda i l'inici del que Bush pare va anomenar *Nou Ordre Mundial*, un període de molt poc recorregut.

El segon element a considerar i que va marcar un punt d'inflexió va ser l'operació humanitària a Somàlia que va suposar el fracàs de les operacions multilaterals i va acabar amb el multilateralisme americà, que era la pedra angular del Nou Ordre Mundial. No entrarem a detallar la causes del conflicte ni com es va desenvolupar, la qüestió clau d'aquest cas és que l'operació es va dividir en dues campanyes: una destinada a la reconstrucció de l'Estat somali i al desarmament de les milícies i faccions rivals enfrontades (anomenada UNOSOM I) i una segona centrada en la defensa militar de l'ajuda humanitària (anomenada UNITAF) que consistia en una missió internacional de la ONU amb els cascos blaus i el suport logístic i d'efectius terrestres i aeris dels Estats Units com a tropes de resposta ràpida. L'operació va desbordar-se quan es va desencadenar una guerra civil amb tropes militars directament implicades. L'increment de les hostilitats, el trencaments dels acords d'alto el foc, les divuit baixes nord-americanes i la pressió mediàtica que va generar l'opinió pública en veure totes aquestes imatges –anomenat *efecte CNN*– van provocar la retirada massiva de les tropes nord-americanes i, amb elles, de totes les tropes internacionals, deixant només les dels països de la regió en la missió UNOSOM II.

El balanç que queda és deplorable. En primer lloc, una operació humanitària que va acabar costant 2.000 milions de dòlars (\$), dels quals només un 4% va arribar a l'economia somali (controlada pels senyors de la guerra). A més, per cada 10 dòlars en despesa militar només 1 s'invertia en material humanitari. En segon lloc, no es va aturar la guerra civil, van continuar les violacions als drets humans i Somàlia va ser declarat un Estat fallit. Tercer, el president Clinton mai va assumir la responsabilitat dels Estats Units en el conflicte i va carregar contra les Nacions Unides. Això va comportar un desprestigi de la ONU, ja que “al intentar establir un protectorat a Somàlia que pogués reconstruir l'Estat, es va posar de manifest la pròpia incapacitat de les Nacions Unides, en quant a recursos, estructura i personal, entre altres factors, per complir amb els seus objectius” (Tovar Ruiz, 2014a: 76). Per tant, “el que havia començat com una operació per repartir aliments i medicines a una població famèlica, s'acabaria convertint en una operació dirigida per les Nacions Unides per establir les bases d'un Estat democràtic, guanyant-se la hostilitat dels senyors de la guerra; a qui resultaria tolerable una operació

d'ajuda humanitària, però no intrusió en els assumptes polítics interns del país [...] [per] apartar-los del poder” (2014a: 75-76). En conseqüència, es va trencar el principal instrument de la diplomàcia multilateral nord-americana que Bush pare havia potenciat tan en les seves intervencions a la Guerra del Golf el 1990 i, a més, va suposar el final de l'anomenada *diplomàcia militar humanitària*. En paraules de l'ambaixadora nord-americana a les Nacions Unides, Madeleine Albright, va ser el final de la “*reafirmació multilateral*”.

Aquests fets van provocar l'inici de la *unilateralitat nord-americana*, potenciada per l'obertura de nous horitzons que va suposar el cas de Somàlia, ja que per primer cop s'intervenien en un Estat sobirà sense el seu consentiment. Per tant, aquest fet va justificar la acció unilateral dels Estats Units en futurs casos apel·lant a la seva responsabilitat moral de protegir als oprimits i a la lluita contra el *Mal*, que ja havíem comentat anteriorment, a partir de la política de *enlargement* (expansió) de la democràcia i la creació d'una *Comunitat de Democràcies*¹³ de caire liberal i amb economies de mercat. Tot això articulant-se via la nova política exterior americana fonamentada en la Pau Democràtica, sota el pretext que les democràcies liberals no s'enfronten entre elles i que els beneficis que aporta l'existència de moltes democràcies liberals als seus interessos nacionals serien abundants per la prosperitat¹⁴. Això permetria la legitimació dels processos de *state-building* –construcció nacional– en les futures intervencions d'Afganistan (2001) i Iraq (2003). D'aquesta manera, els plantejaments de l'Idealisme Wilsonià van tenir via lliure per retornar a l'eix central de la política exterior americana i serien represos amb encara més força durant l'Administració Bush (fill).

¹³ La *Comunitat de Democràcies* una organització intergovernamental creada de forma conjunta pels governs dels Estats Units i Polònia l'any 2000 i on només hi poden participar Estats democràtics i aquells que es trobin en vies de democratització. El seu objectiu és quàdruple: (1) enfortir les institucions democràtiques amb polítiques de transparència i efectivitat, (2) compartir les millors democràtiques per poder afrontar nous reptes, (3) millorar les eines de protecció i seguretat envers amenaces al sistema democràtic liberal, i (4) coordinar l'assistència entre Estats alhora de dur a terme transicions i processos de consolidació de règims democràtics. Per tant, en termes de Tovar Ruiz (2014a: 88), “la Comunitat de Democràcies és un instrument per expandir la democràcia com qualsevol altre i com a tal va ser utilitzat pels successius governs dels Estats Units. Els membres originaris foren Estats Units, Polònia, Corea del Sud, Mali, Xile, Portugal i la República Txeca. Posteriorment, es van unir Itàlia, Mèxic i Mongòlia, entre d'altres.

¹⁴ L'expansió de la democràcia liberal i els beneficis per als interessos nacionals nord-americans van ser analitzats en profunditat per Anthony Lake a “*From Containment to Enlargement*”, i les bases d'aquest text són citades per Tovar Ruiz (2014a: 81).

En conseqüència, la Doctrina Clinton és fruit de la reinvenció de la política exterior dels Estats Units i de la seva adaptació als nous temps sota les bases de la pau democràtica. Això fa que la política exterior de l'Administració Clinton tingués com objectiu, en paraules de Madeleine Albright, Secretaria d'Estat en aquell període, “influir en la política i les accions d'altres nacions de forma que serveixi als propis interessos i valors” (Tovar Ruiz, 2014a: 86), mitjançant una política d'*enlargement* i d'expansió de la democràcia.

Aquest nou model de política exterior va configurar l'*Imperialisme Liberal*, en termes del diplomàtic britànic Robert Cooper. Aquest concepte considera que la comunitat internacional es troba dividida en tres tipologies d'Estats que determinarien l'ordre mundial. Hi hauria uns Estats pre-moderns que englobarien principalment els Estats fallits i les autocràcies no-occidentals que no es consideren civilitzades, on hi manca un Estat de Dret, i es caracteritzen pel seu sotmetiment a Estats moderns i per haver d'escollir entre ordre o caos (Somàlia, Afganistan, Iraq). En un segon grup són els Estats moderns, que serien aquells països que exerceixen una política exterior dominant sobre els més dèbils i englobaria potències com Rússia, Estats Units i la Xina. I, per últim, els Estats post-moderns, considerats nous actors que marquen el final del clàssic sistema d'equilibri de poders, com el Canadà, el Japó i la Unió Europea. En aquest context, els Estats més desenvolupats competirien entre ells dins d'un marc de Globalització que recuperaria conceptes com el de Guerra Justa, i configuraria un sistema de relacions on els Estats moderns i post-moderns tractarien als Estats pre-moderns sota un règim d'intervencionisme, ús de la força i atacs preventius amb l'objectiu d'evitar que aquests Estats pre-moderns, que no són una amenaça en si mateixos, generessin actors no-estats que si ho fossin, com les organitzacions terroristes i les faccions tribals. D'aquesta manera, la forma d'assegurar la pau i la llibertat consistirà en “la intervenció [militar] en aquest tipus d'Estats, seguint un sistema de doble estandard, i la seva colonització. Aquesta nova colonització permetria el desenvolupament en aquests Estats pre-moderns de valors cosmopolites com el respecte als drets humans o l'establiment d'una democràcia liberal. [...] [En conseqüència, aquesta política] s'aplicaria en aquells Estats massa dèbils per garantir l'imperi de la llei i l'ordre en el seu territori, la lluita contra el crim organitzat o el terrorisme. [...] Es crearien unes institucions democràtiques estables i es desenvoluparien les seves economies en la forma que només les democràcies podrien

fer-ho. Això, per altre banda, asseguraria la pau i la seguretat en la forma prevista pels defensors de la tesis liberal” (Tovar Ruiz, 2014a: 91-92) gràcies a les mencionades institucions econòmiques internacionals perquè promoguin principis liberals mentre es troben en condició de *protectorats internacionals*, en termes de Tovar Ruiz. Els exemples d’això són els casos d’Haití (1993), Bòsnia-Hercegovina (1992) i Kosovo (1998).

En conclusió, la Doctrina Clinton que es va desenvolupar a inicis dels anys 90 va fer que la concepció de “la pau democràtica es convertís en el centre del discurs i en un dels elements paradigmàtics a seguir com a guia en política exterior. [Així,] la política exterior americana, una vegada reinventada per adaptar-la a la *nova era* i impregnada de l’*idealisme wilsonià* que va substituir al realisme dominant durant de la Guerra Freda, va utilitzar la teoria de la pau democràtica [...] com un element fonamental de la Doctrina Clinton. Des d’aquest moment, la idea d’expandir la democràcia a efectes d’aconseguir un món pacífic, estable i pròsper es va tornar central en la política americana durant molt de temps. Expandir la democràcia es convertiria en la solució ideal per a tot, una espècie de panacea universal pels problemes del sistema internacional. [Tot això sota] la justificació essencial [...] que les democràcies no es fan la guerra entre elles, no patrocinen el terrorisme i són socis més fiables a nivell internacional” (Tovar Ruiz, 2014a: 88).

Per últim, és important esmentar en el final d’aquest epígraf que durant el mandat Clinton van succeir tres fets que posteriorment cobrarien rellevància en la lluita contra el terrorisme i que inicialment foren ignorats. El 26 de febrer de 1993, un vehicle bomba va explotar en un pàrquing proper al World Trade Center de Nova York. El juny de l’any següent les autoritats nord-americanes van arrestar a vuit islamistes que suposadament havien estat implicats en l’autoria d’aquest fet. El segon succés es va produir el 8 d’agost de 1998 quan dos terroristes suïcida es van immolar amb artefactes explosius a les ambaixades nord-americanes de Nairobi (Kenya) i de Dar es Salaam (Tanzània) matant a 224 persones, de les quals només 7 eren dels Estats Units. Per últim, 12 d’octubre del 2000, onze mesos abans dels atemptats de l’11-S, dos membres d’Al Qaeda al Iemen van dur a terme un atemptat suïcida contra el destructor nord-americà USS Cole que es trobava ancorat en el port d’Aden (Iemen). El resultat va ser de 17 soldats de la marina morts, a més dels terroristes, i 39 ferits. Quan aquests tres

atemptats es van perpetrar, les autoritats nord-americanes no li van veure més enllà de diferents casos aïllats. No obstant, amb els atemptats de l'11-S, les investigacions posteriors van indicar que els tres fets descrits van ser orquestrats i executats pel mateix actor, Al Qaeda. Per tant, aquest tres atemptats van ser el preludi del que seria el major atac terrorista dut a terme fins a dia d'avui.

3. L'11-S i l'amenaça terrorista global d'Al Qaeda

Un cop analitzat el fonament teòric i ideològic que ha determinat la política exterior nord-americana al llarg de la història, en aquest segon epígraf s'estudiarà el cas d'Al Qaeda, com a primera gran organització terrorista de la història i la seva evolució com entitat no-estatal. Posteriorment, s'analitzarà la resposta de l'Administració Bush i el canvi en la seva política exterior per combatre aquesta nova i desconeguda amenaça que va atacar el cor dels Estats Units.

3.1. El fenomen d'Al Qaeda

3.1.1. Al-Qaeda, el primer gran actor terrorista i no-estatal

Al Qaeda – *la Base*, en àrab – és una organització paramilitar de caire gihadista¹⁵ creada com un moviment de resistència islàmica contra els països occidentals –iniciat durant la ocupació soviètica de l'Afganistan amb els guerrillers *mujahidins*– i, en termes de Jean-Pierre Filiu¹⁶, és la primera organització dedicada a la Gihad global¹⁷. Les seves accions es basen en pràctiques terroristes i entre 1996 i 2011 ha teixit una xarxa de terrorisme a escala internacional. Aquesta organització va estar liderada per Osama Bin Laden entre 1998 i el 2011 i va ser l'autora dels atemptats de l'11-S als Estats Units d'Amèrica, entre molts altres.

¹⁵ Gihadisme: és el terme que els països occidentals han atorgat al que inicialment es coneixia com a mujahidí, per fer referència a aquell que lluita en i per la *Gihad*, que s'entén com la guerra santa i generalment s'associa de forma errònia a un dels cinc pilars fonamentals de l'Islam, però que literalment significa “la mobilització guerrera de la comunitat musulmana, sia amb finalitats d'autodefensa [com foren els afganesos contra l'ocupació soviètica dels anys vuitanta], sia vistes a la islamització de nous territoris [com va fer l'Imperi Otomà fins el segle XVII]” (Filiu, 2008: 7). Es consideren uns interpretadors literals de l'Alcorà i lluiten per Al·là. El seu objectiu és el restabliment del Califat Islàmic, un govern teocràtic de caire mundial on imperarien les normes inicial de l'Islam, la *Sharia*. El seu enemic declarat són els anomenats sionistes i els creuats, és a dir, jueus i cristians. La seva base ideològica-religiosa és el *Salafisme*, corrent de pensament de l'Islam que predica el retorn a l'Islam primitiu i original amb el que el món musulmà va assolir el seu auge i la seva màxima plenitud social, cultural, econòmica i política. És per aquest motiu que aquesta corrent de pensament rebutja qualsevol tipus d'interpretació humana posterior al Profeta Mahoma i exigeix el retorn a l'Islam pur. Cal afegir, a més, que “l'associació moderna de la Gihad amb el terrorisme es remunta al 6 d'octubre de 1981” (Filiu, 2008: 7) data que en mig d'una desfilada militar a El Caire un comando va disparar amb metralletes al President egipci Sadat, assassinant-lo com a càstig per haver signat un tractat de pau amb Israel.

¹⁶ Jean-Pierre Filiu (1961-): Historiador i arabista francès que ha participat en missions humanitàries al Líban i l'Afganistan. Actualment és professor a SciencePo de París.

¹⁷ Filiu diferencia tres tipologies de Gihadisme segons el grup que el dur a terme i l'objectiu que persegueix: la Gihad sunnita, la Gihad xiïta i la Gihad global. (2008: 164). Més endavant aprofundirem en aquest aspecte que serà clau per entendre el canvi que viu terrorisme internacional entre 2011 i 2014.

Philippe Migaux¹⁸ considera que el nom Al Qaeda té un *mystical status*. Això es deu a que el nom d'aquesta organització terrorista es tradueix com *La Base* i troba el seu origen en la referència informàtica del fitxer de dades que utilitzava Osama bin Laden¹⁹, quan era deixeble d'Abdallah Azzam a principis de la dècada de 1980, per emmagatzemar la base de dades dels milicians que combatien en el conflicte d'Afganistan contra la Unió Soviètica (URSS) i de les operacions financeres que realitzaven des de Palestina. D'aquesta manera, Al Qaeda troba el seu origen en el terme "*base de dades*", que es va acabar abreviant com *La Base*. Aquest és el nom que la mateixa organització ha decidit utilitzar portes enfora i que els mitjans de comunicació han adoptat. No obstant, internament els líders de l'Al Qaeda l'anomenen *la societat*.

L'origen de l'organització rau en la figura de Abdallah Yusuf Azzam (1941-1989)²⁰, fundador i primera persona en utilitzar el nom d'Al Qaeda. Durant l'ocupació soviètica d'Afganistan (1978–1992)²¹ es van organitzar unes milícies àrabs de voluntaris per donar suport als *mujahidins*²² afganesos que resistien contra els invasors. Un cop les forces de la URSS van iniciar la retirada, per evitar la desintegració d'aquestes forces

¹⁸ Philippe Migaux: acadèmic francès expert en terrorisme i polítiques de seguretat que exerceix de professor a SciencePo París.

¹⁹ Osama bin Laden (1957-2011): membre d'una rica família de Riad (Aràbia Saudita) fou el líder de l'organització Al Qaeda i la persona que va orquestrar els atemptats de l'11-S. Va morir l'1 de maig de 2011 en un atac realitzat per les forces especials dels Estats Units a Abbottabad (Pakistan).

²⁰ Abdallah Yusuf Azzam (1941-1989): Primer líder i fundador d'Al Qaeda d'origen cisjordanes. Va estudiar llei islàmica a la Universitat de Damasc (Síria) i, arrel de la Guerra dels Sis Dies, es va exiliar l'any 1967 amb la seva família a Jordània. Allà va participar en la resistència jordana contra l'ocupació israeliana però poc després es va desil·lusionar amb l'Organització d'Alliberament de Palestina (OLP). Es va traslladar a Egipte on va continuar amb els seus estudis i allà va consolidar la seva idea d'un moviment transnacional de caire panislàmic. Un cop finalitzats els estudis va viatjar a l'Aràbia Saudita l'any 1973, on va conèixer a Bin Laden, però les tensions socials i polítiques el van obligar a marxar al Pakistan i allà inicià la seva activitat miliciana contra l'ocupació soviètica. A partir d'aquí, organitzà el front de resistència àrab que acabaria sent l'embrió d'Al Qaeda. Va morir el 1989 en un atemptat amb cotxe bomba per control remot.

²¹ Guerra de l'Afganistan (1978-1992): també coneguda com a guerra afgana-soviètica o invasió soviètica de l'Afganistan, fou un conflicte bèl·lic iniciat l'any 1978 quan les tropes soviètiques van ocupar el país i van establir-hi la República Democràtica de l'Afganistan per consolidar-lo com un estat satèl·lit més de la URSS i guanyar influència a la regió. Les tropes soviètiques van haver d'enfrontar-se principalment a la resistència *mujahidina*, finançada i entrenada pel Pakistan i els Estats Units. El 1988 es va acordar a Ginebra la retirada gradual de les tropes de la URSS i el 1989 es va fer efectiva. No obstant, tot i la caiguda del bloc soviètic en aquesta mateixa data, el conflicte a l'Afganistan va durar fins el 1992. Posteriorment, aquest conflicte s'ha allargat fins la invasió de l'OTAN el 2001 que encara avui és ben present al país.

²² Mujahidins: el terme exacte significa "fer la Gihad" però popularment se'ls coneix com combatents, guerrillers o lluitadors. Aquest concepte fa referència a la resistència islàmica envers qualsevol tipus d'enfrontament. Es va fer popular als anys vuitanta durant la guerra de l'Afganistan, on van aconseguir contenir i fer retirar a les tropes soviètiques.

milicianes, el mateix Azzam va advocar la necessitat de configurar unes “*forces d’avantguarda*” per servir als líders de la Umma²³ amb l’objectiu d’assolir una fita molt més que la persecució fins ara: la reconquesta del món musulmà. Aquesta crida va ser realitzada a l’article editorial del número 41 de la revista *Al-Gihad* publicada l’abril de 1988 sota el títol *Al-Qaeda Al-Sulbah*, és a dir, *la base sòlida*. Aquest article començava amb les següents paraules: “Every principle needs a vanguard to carry it forward that is willing, while integrating into society, to undertake difficult tasks and make tremendous sacrifices. No ideology, celestial or earthly, can do without such a vanguard, which gives its all to ensure victory. It is the standard-bearer on an endless and difficult path until it reaches its destination, as it is the will of God that it do so. It is al-Qaeda al-sulbah that constitutes this vanguard for the hoped-for society.” (Chaliand i Blin: 2007, 315).

A més, segons explica Migaux (2007, 315), l’article continua amb les vuit normes morals de comportament pels membres de la futura organització: (1) S’han d’afrontar els reptes més difícils i les pitjors dificultats sense cap tipus de vacil·lació; (2) Els líders han de suportar, juntament amb els seus homes, la sang i el suor de marxes esgotadores; (3) L’*avantguarda* –aquest és el terme que va utilitzar inicialment– ha d’abstenir-se dels plaers del món i caracteritzar-se de forma distintiva per l’abstinència i la frugalitat; (4) L’*avantguarda* ha de fer realitat el gran somni de la victòria; (5) La voluntat i la determinació són necessàries per continuar endavant, encara que hi hagi un llarg camí per recorre; (6) Hi ha tres elements essencials en aquest camí: la meditació, la paciència i la oració; (7) Dues normes han de ser complides: lleialtat i devoció; i, per últim, (8) Tots els projectes anti-islàmics que s’estiguin duent a terme arreu del món han de ser frustrats. D’aquesta manera, l’article on es feia una crida per recuperar la glòria de l’islamisme fou el text que va establir els objectius i les pautes de conducta que van fonamentar el que acabaria sent Al Qaeda.

²³ *Umma*: terme àrab clàssic que, juntament amb *Milla*, denoten el concepte d’identitat grupal. L’expert en cultura àrab i musulmana Bernard Lewis, a *Las identidades múltiples de Oriente Medio* (Siglo XX Editores, 2000), considera que la traducció més aproximada al terme *Umma* és la de grup de persones definides per l’origen, la llengua, el credo, la conducta o altres característiques. Es pot desglossar en subgrups o fer referència directament a comunitats globals. Aquest concepte ha sobreviscut durant segles tot i les imposicions de termes occidentals i ha mantingut el seu caràcter purament religiós. No obstant, actualment és molt poc utilitzat en l’àmbit religiós però des de finals del segle XX s’ha recuperat en l’àmbit polític de caire nacionalista àrab per fer referència a la gran nació àrab, sense distingir per credo o país. És arrel d’aquest significat últim que ha estat adoptat pels líders d’Al Qaeda com el *súmmum* dels grups identitàris musulmans.

Des de llavors, Azzam es va dedicar a teixir una xarxa de milicians cada cop major arreu d'Orient Mitjà i Àsia per lluitar contra els invasors i a recaptar fons mitjançant l'anomenada Maktab al-Khidamat (MAK/MUKUB), que es pot traduir com l'*oficina afganesa de serveis*, entitat creada per aconseguir fons i reclutar milicians per lluitar contra els soviètics. No obstant, el 24 de novembre 1989, a la localitat de Peshawar (nord-oest del Pakistan), on hi havia la seu principal del grup, un cotxe bomba per control remot va explotar provocant la mort d'Abdallah Azzam i els seus fills²⁴. Amb la pèrdua del líder ideològic que establí les bases del grup, l'organització es va veure obligada a reorganitzar-se al voltant d'algú que fos capaç de continuar amb la tasca d'Azzam: el seu fidel i incondicional deixeble, Osama Bin Laden. A partir d'aquest moment, l'organització es veu impulsada amb nova estratègia, que analitzarem a continuació, ideada i liderada per Bin Laden des de l'Aràbia Saudita i que fou gestada durant temps: derrotar –en termes de la periodista italiana Loretta Napoleoni– al *gran enemic remot*, els Estats Units d'Amèrica.

Però, abans de tornar a combatre, era necessari realitzar tot el procés de reorganització. El primer pas fou assegurar que els ingressos del MAK/MUKUB es destinaven a finançar l'acció d'Al Qaeda mitjançant diversos bancs, fons d'inversió i fundacions d'Orient Mitjà, segons explica Migaux, gestionats des de la base de Peshawar (Chaliand i Blin: 2007, 316). El suport logístic el va rebre de diversos líders dels grups dispersos per arreu del territori, d'entre els que va destacar Ayman Al-Zawahiri, d'origen egipci, que es va acabar convertint en mà dreta de Bin Laden i actualment dirigeix l'organització.

En segon lloc, era necessari continuar amb la tasca de captació de voluntaris per l'avantguarda i gràcies a la *Casa dels Màrtirs*, situada a Islamabad (capital del Pakistan), es va continuar publicant la revista *Al-Gihad*. No obstant, van sorgir diverses

²⁴ La mort d'Abdallah Azzam és tot un misteri. Mai es van descobrir els autèntics autors de l'atemptat i hi ha diverses teories. Migaux explica que (2007: 315) alguns experts apunten, seguint fonts del servei d'intel·ligència àrabs, que l'assassinat fou orquestrat des de dins de la mateixa organització, sense concretar qui ni per què. D'altres, com Rohan Gunaratna –director del Centre Internacional per la Violència Política i la Investigació del Terrorisme (ICPVTR, de les sigles en anglès)– creu que l'atemptat fou dut a terme pel grup egipci Al-Gihad, que en aquella època es trobava sota control del mateix Bin Laden. Per tant, Gunaratna planteja aquesta mort com l'estratègia de Bin Laden per fer-se amb el poder de l'organització. Però res està confirmat.

tensions entre els líders territorials arrel de la divisió entre els favorables a mantenir l'estratègia del difunt Azzam i els defensors de seguir les directrius de Bin Laden. Aquest problema intern es va veure agreujat, per no dir dinamitat, quan les autoritats pakistaneses van desmantellar el grup l'any 1995 arrel de la investigació sobre els atemptats bomba a l'ambaixada egípcia. Cal dir, però, que la propaganda fonamentalista islàmica no va deixar de circular, ja que la Societat per la Reactivació de l'Herència Islàmica, una organització no governamental de Kuwait, va continuar publicant la revista titulada *Al-Foqan*, semblant a *Al-Jihad*.

3.1.2. La nova estratègia: l'enemic remot

L'estratègia de Bin Laden per l'organització va prendre cos i forma a partir de 1990 quan l'exèrcit iraquetà de Saddam Hussein va envair Kuwait. Per l'Aràbia Saudita, que en aquella època no disposava de forces armades pròpies, aquelles accions suposaven una amenaça real a la seva frontera nord. Bin Laden, utilitzant els seus contactes i vincles familiars amb la casa reial saudita, va proposar enviar-hi als voluntaris mujahidins de la jove Al Qaeda per frenar l'avenç iraquetà. A més, Bin Laden també perseguia evitar com fos la intervenció de tropes occidentals i cristianes a terra saudita, ja que allà hi ha dos dels tres llocs sagrats per l'Islam: la Meca i Medina, on només poden accedir-hi musulmans. El tercer lloc és Jerusalem, ocupada per Israel des de 1967. No obstant, la intervenció estrangera no es va poder evitar, ja que Kuwait disposa en el seu subsòl del 20% de les reserves mundials de petroli, de les quals en depenen molts països occidentals, començant per Estats Units. En conseqüència, mig milió de soldats d'una coalició internacional de les Nacions Unides (ONU) liderada per Estats Units es van establir a l'Aràbia Saudita per frenar les aspiracions de l'Iraq dins del marc de l'Operació Tempesta del Desert durant la Primera Guerra del Golf (1990-1991).

Aquesta acció exterior nord-americana, en resposta a un conflicte entre nacions de l'Orient Mitjà, va ser vist per Bin Laden com una humiliació i un acte d'agressió contra tota la comunitat musulmana al ocupar la terra del Profeta Mahoma pel que ell considera *infidels* –tot aquell que no és musulmà– i, a més, per robar les riqueses del país sota el pretext de protegir la seva llibertat. Després d'aquest doble cop, per Bin Laden els Estats Units van passar a ser –i així ho va acabar incorporant en la política i la

ideologia d'Al Qaeda– com el principal enemic per haver humiliat als musulmans i haver provocat la corrupció de les autoritats saudites.

Davant la situació d'*ocupació* del seu país natal, Bin Laden es va veure obligat a refugiar-se –com si d'una situació d'exili es tractés, com va haver de fer el profeta quan va abandonar Medina, segons Migaux– a la localitat de Khartoum, al Sudan, sota la protecció de Hassan Al-Turabi (1932-), líder polític islamista del Sudan que fou Secretari General de la Conferència Islàmica Popular Àrab (CPAI, de les sigles en anglès), organització que aglutinava la majoria de moviments de caire islamista del país i recolzava des de la clandestinitat les seves accions reivindicatives.

Tot i que als anys 90 el Sudan es trobava una situació d'extrema debilitat per la corrupció política, la inestabilitat econòmica i la conflictivitat ètnica i social, per Bin Laden era una posició privilegiada per diversos motius. En primer lloc, anys enrere hi havia dipositat part de la seva gran fortuna a la qual ara hi tenia accés. La segona raó és que al Sudan comptava amb la permissivitat de les autoritats estatals davant les seves activitats clandestines per establir una base estable pels voluntaris mujahidins d'Al Qaeda a canvi de comprometre's a construir una nova xarxa de carreteres i habitatges (gràcies a la logística i a la infraestructura que disposava de l'empresa del seu pare, Mohammad Bin Awad Bin Laden, un dels majors empresaris del sector de la construcció de l'Àrabia Saudita). I, per últim, la tercera raó és que la posició geogràfica del país permetia a Bin Laden estar en constant contacte amb les organitzacions islamistes de la Banya d'Àfrica i, en concret, amb el llavors anomenat Grup d'Unitat Islàmica de Somàlia²⁵ i amb l'Exèrcit Islàmic Aden-Abyan del Iemen²⁶.

²⁵ Unitat Islàmica de Somàlia és el nom que van adoptar els milicians gihadistes de Somàlia sota el paraigües d'Al Qaeda sent una cèl·lula d'aquesta i que, posteriorment, van passar-se a denominar *Harakat al-Shabaab al-Muyahidin*, que significa *Moviments de Joves Mujahidins*. A la regió aquesta organització és coneguda simplement com *Al-Shabbaad (Els Joves)*. Amb la victòria del Govern Federal de Transició contra els grups islamistes radicals i comptant amb el suport d'Etiòpia –que va envair Somàlia el 2007– i dels *drons* dels Estats Units, l'organització gihadista el 2013 es va veure obligada a retirar-se de les zones urbanes i establir el seu domini al camp. La seva principal font de finançament és el tràfic de marfil dels milers d'elefants que maten cada any i, també, de la pirateria a les costes de Somàlia amb la que duen a terme robatoris i segrestos. Amb el declivi d'Al Qaeda i l'auge d'Estat Islàmic, els líders d'Al-Shabbaad es van independitzar de l'organització de Bin Laden i el gener de 2016 van jurar lleialtat a *Daesh*.

²⁶ Exèrcit Islàmic Aden-Abyan del Iemen és una organització terrorista de caire islàmic gihadista que es troba al sud del Iemen i ha mantingut estrets contactes amb els líders d'Al Qaeda. És responsable dels atacs a les eleccions legislatives del país de l'any 1993, del segrest de 16 turistes l'any 1998 a Abyan i de l'atac al destructor nord-americà USS Cole al port de Aden l'any 2000.

Des del seu nou refugi al Sudan, Bin Laden va iniciar la seva campanya de difusió ideològica a tots els sectors conservadors i radicals d'Orient Mitjà a través, principalment, dels parlaments en les mesquites. Els seus arguments van guanyar força ràpidament gràcies a la denuncia de l'ocupació de l'Aràbia Saudita per infidels (Estats Units) i pels governs regionals corruptes i pro-occidentals. Aquestes dues idees no només van germinar en els sectors més radicals, sinó també entre teòlegs i grans empresaris, especialment saudites, que –amb el suport de Bin Laden l'any 1994– van iniciar un moviment informal d'oposició a la família reial saudita, aprofitant que en aquell moment la situació de la Casa Reial dels Al-Saïd era d'extrema debilitat per les lluites internes per succeir al rei Fahd, que es trobava en un greu estat de salut. Però no va prosperar.

Aquestes accions van provocar que Bin Laden aparegués públicament com un dels dirigents de l'organització que s'estava gestant. En conseqüència, els líders dels països de l'Orient Mitjà van reaccionar congelant tots els seus actius financers, retirant-li la ciutadania saudita i pressionant internacionalment al Sudan perquè no donés més ajuda a Bin Laden i, així, aïllar-lo de l'escenari regional. A més, Bin Laden va afirmar que els serveis secrets de l'Aràbia Saudita havien intentat acabar amb la seva i, en conseqüència, les seves accions i tota la seva lluita passaven a basar-se en el principi de legítima defensa (Chaliand i Blin: 2007, 319). Aquesta nova persecució el va dur a la conclusió que l'Afganistan era l'únic lloc segur pel gihadisme, ja que es trobava a prop de les seves bases inicials del Pakistan i, a més, el país es trobava en plena lluita interna entre les quals destacaven els Talibans (*Els Estudiants*), que estaven conquerint molt de terreny, enfront el govern afgà que, amb el suport nord-americà, estava configurant el seu propi exèrcit. Davant d'això, Bin Laden va començar a col·laborar activament en la causa talibana i va comptar amb el suport d'antics col·laboradors com Gulbuddin Hekmatyar²⁷. Juntament amb Mullah Omar²⁸, líder dels talibans i també veterà en l'ocupació soviètica, van arribar a controlar fins a gairebé el 90% del país, comptant amb el suport de bona part de la població civil, i l'any 1996 van establir l'Emirat Islàmic d'Afganistan, governat només per talibans i sota l'imperi de la *Sharia* (Ilei

²⁷ Gulbuddin Hekmatyar (1947-) és un mujahidí afganès líder del Hezbi Islami (Partit Islàmic). Actualment dur a terme operacions contra les forces de la OTAN a l'Afganistan.

²⁸ Mullah Omar (1960-2013) fou el líder dels talibans i Emir d'Afganistan entre l'any 1996 i 2001.

islàmica), que durà fins el 2001, any que es va produir la intervenció militar de l'OTAN liderada pels Estats Units i el Regne Unit.

Durant aquest període, Bin Laden va passar a formar part dels Talibans i ràpidament va ascendir fins arribar al Consell d'Ancians. Allà va realitzar la seva primera *fàtua* –pronunciament i interpretació relatiu a la llei islàmica– on donava un ultimàtum a les tropes nord-americanes situades a l'Aràbia Saudita perquè abandonessin el país. L'any 1997, Bin Laden va aconseguir que els Talibans permetessin l'entrada als voluntaris àrabs saudites, iemenites i, també, les faccions egípcies sota el lideratge de Ayman Al-Zawahiri.

3.1.2.1. L'inici de la guerra contra els interessos d'Estats Units

Un cop el conflicte talibà va arribar al punt d'inflexió en que les milícies controlaven gairebé tot el país, el 1998 Bin Laden va iniciar una sèrie de canvis que van suposar la definitiva reestructuració interna d'Al Qaeda amb l'objectiu d'orquestrar un gran atac contra els Estats Units i els seus aliats. Aquestes modificacions van consistir, en primer lloc, en adoptar una estructura simple –que posteriorment fou adoptava en la majoria de moviments gihadistes–: Bin Laden es va autoproclamar emir de la Majlis al-Shura, ens que estava format pels seus col·laboradors més propers i que alhora eren autoritats respectades en les diferents regions. D'entre aquests, destaquen Muhammad Atef, Ayman Al-Zawahiri i Abdel Rahman Rajab, tots tres egipcis. Aquí cal destacar la important tasca que realitzà Bin Laden creant un clima de consens entre els líders territorials per dur a terme accions contra enemics comuns –tot i que gaudien d'un cert marge de llibertat per actuar en aquelles operacions i donar suport a aquells atacs que consideressin oportuns–. Per altra banda, també s'ha de tenir en compte que el lideratge de Bin Laden no es va imposar a través d'una jerarquia piramidal, ans al contrari, Bin Laden va aconseguir el lideratge i l'acceptació de la resta de líders com a emir de tota l'organització gràcies al seu prestigi, el seu carisma i la seva experiència, és a dir, gràcies respecte que es va guanyar al llarg de la seva trajectòria.

Per sota d'aquesta cúpula dirigent es van organitzar tot un conjunt de comitès especialitzats en diferents àmbits de l'organització (entrenaments dels milicians, estratègia de les operacions, finançament, aspectes ideològics, comunicacions i

propaganda, etc.). Cadascun d'aquests comitès estava liderat per un emir del cercle íntim de Bin Laden.

La tercera mesura de reestructuració fou relativa als mitjans de comunicació. Van desenvolupar una nova estratègia de comunicació basada en filtrar informació als mitjans occidentals i en aconseguir la lleialtat i la col·laboració de periodistes musulmans. Inicialment van centrar el seus missatges en la població de la península aràbiga fent una crida a tots els musulmans oprimits d'arreu del món. Aquesta nova política va agafar força amb la segona *fàtua* de Bin Laden on es va dirigir a la comunitat musulmana perquè matés americans, tan civils com militars, i que s'apropriessin dels seus diners. Aquesta crida va ser articulada amb una plataforma anomenada Front Islàmic Mundial contra Jueus i Creuats. Gràcies a aquestes mesures en l'àmbit dels *mass media*, diverses organitzacions i moviments extremistes es van sumar a la causa de Bin Laden i Al Qaeda: la Al-Jihad egípcia, el Gama'at Islamiyya, l'Harakat Al-Ansar del Caixmir i l'Harakat Al-Jihad de Bangladesh. No obstant, cal dir que Al Qaeda no es responsabilitzava encara de cap dels atacs realitzats contra els interessos nord-americans arreu del món. Per altre banda, també va incrementar notablement el reclutament de voluntaris a nivell individual. Eren allotjats a les anomenades *Cases de Recepció* o *Beit*, on ajuntaven persones de la mateixa ètnia, i eren entrenats amb manual d'instruccions de diversos milers de pàgines anomenat *Enciclopèdia de la Gihad* (que es basava en les guies d'instrucció militars dels països occidentals) i, posteriorment, un cop superada la part bàsica, s'especialitzaven en una branca concreta: des dels atacs suïcida fins a operacions específiques en funció del nacionalitat, les habilitats tècniques i els contactes locals de cada voluntari.

Tots aquests canvis van permetre iniciar la seva activitat terrorista, començant per diversos atacs de petita format en territori europeu. Segons Phillippe Migaux, “totes aquestes empreses van formar part integrant de l'ampli pla ideat pels emirs mujahidins durant les reunions amb Bin Laden i els seus socis. No obstant, els emirs desconeixien quin era l'objectiu principal d'Al Qaeda: atacar Amèrica en el seu propi territori i realitzar una doble humiliació, de manera simbòlica, colpejant un objectiu representatiu del seu poder [– com van ser les Torres del World Trade Center de Nova York i l'edifici del Pentàgon –] i utilitzant els seus propis equipaments contra ells mateixos. El pla [de l'11-S], que fou elaborat en unes condicions d'absolut secret durant un període de més

d'un any, havia estat perfeccionat pel mateix Bin Laden en persona. Ell havia confiat les diferent etapes de implementació de l'operació en cèl·lules específiques a Àsia, Europa i Amèrica del nord, seleccionades per la seva eficàcia i discreció.” (Chaliand i Blin: 2007, 328).

3.1.2.2. Els atemptats de l'11-S

Els atemptats de l'11 de setembre de 2001 foren la culminació de més d'un any de planificació acurada i mesurada al detall per ser el més mortífera possible. Després del primer intent d'atac fallit el 1993 amb un vehicle bomba a l'aparcament del World Trade Center, aquell fatídic 11/09, a primera hora del matí, 8:45am, un avió d'American Airlines es va estavellar contra la torre nord del World Trade Center de Nova York. Vint minuts més tard, a les 9:05am, un avió de United Airlines es va estavellar contra la torre sud. Posteriorment, a les 9:39am, un altre avió d'American Airlines va xocar parcialment contra l'edifici del Pentàgon, i a les 10:00am un vol de United Airlines que tenia com objectiu la Casa Blanca va acabar estavellant-se contra uns camps de conreu a Somerset Country (Pennsilvània) fruit d'una revolta dels passatgers. Aquests 4 atemptats aeris simultanis es van cobrar la vida de més de 3.000 persones, la majoria nord-americanes però també de 79 nacionalitats més, i van generar uns danys materials per valor de més de 7 bilions de dòlars (\$). Els terroristes que els van dur a terme, liderats per Muhammad Atta²⁹, van ser seleccionats amb la màxima precisió: persones que haguessin visitat recentment els Estats Units o que s'hi haguessin criat.

Per a la comunitat internacional, els atemptats de l'11-S van suposar el major atac mai viscut directament contra els Estats Units, en el seu territori i contra la seva població. En segon lloc, va ser l'atac terrorista més mortífer de la història del terrorisme. Tercer, foren uns atemptats purament simbòlics: destrossar el símbol del poder econòmic nord-americà, els dos edificis més alts del món, i culminar amb el procés iniciat vuit anys enrere amb els primers atacs contra interessos dels Estats Units. La quarta consideració a realitzar és que van ser els atemptats més elaborats pel terrorisme modern. Els experts consideren que va tenir èxit per tres factors determinants: (1) els autors que els van perpetrar realment desitjaven el martiri, (2) va ser una operació marcada per un caràcter

²⁹ Muhammad Atta (1968-2001): egipci amb passaport saudita va ser el líder de l'operació dels atemptats aeris de l'11-S. Va iniciar els seus estudis d'arquitectura urbana a la Universitat d'El Caire i es traslladà a Alemanya per continuar-los a la Universitat d'Hamburg, lloc on va ser reclutat i es va incorporar a la cèl·lula d'Al Qaeda a Alemanya, de la qual en va acabar sent el líder.

compartimentat d'estreta coordinació entre els diferents equips a l'hora de preparar-lo i aplicar-lo, i (3) van utilitzar avions com arma de destrucció massiva, fet totalment innovador en les pràctiques terroristes que, per desgràcia, va resultar extremadament efectiu. A més, cal destacar que els atemptats de l'11-S són considerats per Gérard Chaliand i Arnaud Blin a *The history of Terrorism* (2007) com un dels grans atemptats terroristes de la història contemporània, ja que “van marcar l'última etapa evolutiva del terrorisme clàssic, donant lloc a la major operació contra el terrorisme que mai han dut a terme les democràcies occidentals: la guerra per acabar amb el refugi terrorista d'Afganistan” (Chaliand i Blind: 2007, 223).

Els grans atemptats posteriors perpetrats per Al Qaeda foren contra els dos principals aliats dels Estats Units en la Guerra d'Iraq (2003-2011)³⁰, el Regne Unit i Espanya. L'11 de març de 2004 es van produir els atemptats de Madrid (Espanya), coneguts com atemptats de l'11-M, on un total de deu motxilles bomba carregades de dinamita van explotar en quatre trens de la xarxa de Rodalies a primera hora del matí, provocant la mort de 193 persones i 1859 ferits. Posteriorment, el 7 de juliol de 2005 es va produir un altre atemptat, aquest cop a Londres (Regne Unit), on quatre bombes van explotar en la xarxa de transport públic de la City, tres d'aquestes a diferents trens del metro i una quarta a un autobús, provocant la mort de 56 persones i 700 ferits. A més, l'any 2009 l'organització va segrestar a diversos cooperants d'ONGs d'entre els quals hi havia tres catalans de l'ONG Barcelona Acció Solidària que transportaven material humanitari en direcció a Dakar. Gairebé un any després els tres cooperants foren alliberats a Mauritània.

El balanç que n'extreuen els experts és que Bin Laden, tot i innovar en les formes, va dur a terme la mateixa dinàmica que l'exercida el segle XIX pels socialistes revolucionaris russos: un grup armat acaba amb l'estabilitat del país, es reprimeix a la població i s'inicia una revolta contra el règim governant. Migaux explica que la

³⁰ Guerra de l'Iraq (2003-2011): coneguda també com la Segona Guerra del Golf va ser l'ocupació del país iraquí per una coalició multinacional liderada pels Estats Units i el Regne Unit sota el pretext d'acabar amb el règim del dictador Saddam Hussein i neutralitzar les armes de destrucció massiva (ADM) que, suposadament, disposava el règim Baaz i que comportaven una amenaça per a la seguretat dels països occidentals i de la regió. Posteriorment, es va demostrar que mai van existir les mencionades ADM i que l'objectiu era tallar el finançament a grups radicals i controlar les reserves petrolíferes que l'Iraq disposa en el seu subsòl. Aquest conflicte ha costat la vida a més de 150.000 persones i ha conduït al país a una situació d'inestabilitat, violació dels drets humans i una guerra civil entre ètnies religioses i comunitats tribals.

seqüència és “acció, repressió, revolució; el patró és idèntic. El grup armat és Al Qaeda; les autoritats [...] són els països musulmans; i la gent és la comunitat musulmana” (Chaliand i Blin: 2007, 332).

3.1.3. L'organització després de l'11-S

El període posterior a l'11-S no va ser com Bin Laden i Al Qaeda havien planejat, ja que els seus objectius van anar fracassant un rere altre. En primer lloc, no va començar mai la *era del súper-terrorisme*. Tot i els atemptats que es van produir el 2004 i el 2005 a Madrid i Londres, no es va tornar a repetir mai un atemptat de la magnitud del de l'11-S als Estats Units. En segon lloc, després de vint anys de lluita armada, encara no s'havia assolit el Califat Salafista que havia predicat Bin Laden i el cas d'Afganistan va durar poc amb l'ocupació de l'OTAN i Nacions Unides l'octubre de 2001. Tercer, i en relació amb el segon, abans de l'ocupació internacional, el major èxit territorial de Bin Laden, el règim talibà a l'Afganistan, es va estancar al veure's incapaç d'estendre la seva autoritat a la totalitat del país. Quart, la resposta de la comunitat internacional va provocar que simpatitzants de l'organització al Sudan, el Pakistan i l'Aràbia Saudita reduïssin considerablement la seva col·laboració per les pressions d'Estats Units. Cinquè, les cada cop majors dificultats per dur a terme accions com a finals dels anys 90 va provocar que moltes cèl·lules i grups actuessin pel seu compte, arribant fins i tot a enfrontar-se entre ells, sobretot després que els serveis secrets internacionals bloqueguessin bona part de les vies de finançament d'Al Qaeda.

Ayman Al-Zawahiri va aconsellar a Bin Laden que establís tres objectius per les futures operacions: (1) infligir el màxim dany possible, (2) centrar-se en les operacions suïcides perquè són les més efectives, ja que els voluntaris són acèrrims creients en la causa gihadista, i (3) escollir els objectius amb la màxima precisió possible per generar la màxima destrucció a l'estructura enemiga. L'objectiu de tot això és clar: generar el terror en el món occidental amb amenaces en nom de l'Islam i d'Al·là per forçar al món musulmà al xoc de civilitzacions. No obstant, els posteriors atemptats foren menys elaborats, més convencionals, amb uns recursos molt més limitats i només disposaven del factor sorpresa per infligir un dany psicològic més que no pas material o humà.

A més, després de l'ocupació internacional de l'Afganistan l'organització es va veure obligada a reubicar-se en un territori des del que poder operar. Per aquest motiu, el 2003 Al Qaeda va aprofitar "l'oportunitat de la invasió americano-britànica de l'Iraq per recuperar forces al cor de l'islam i implantar-se a les fronteres de l'Àrabia Saudita. La Gihad sunnita, nascuda enmig de l'odi i la confusió, accepta de bon grat el reforç d'Al Qaeda davant l'ocupació infidel. Però immediatament topa amb la Gihad xiïta [...] que viu en primera persona el gran cisma de l'islam. Per tant, Al Qaeda [...] [estava] ben lluny de regnar com a amo i senyor en el camp de la Gihad [...], però mitjançant la propaganda [...] [es va esforçar] per acreditar la visió d'una Gihad internacional estructurada i ben coordinada" (Filiu, 2008: 9). No obstant, com veurem més endavant, aquest projecte s'esfondra per una manca de lideratge que va provocar la fragmentació de l'organització fins a la situació actual.

Entre l'ocupació de l'Afganistan l'octubre de 2001 i l'ocupació de l'Iraq el març de 2003, Bin Laden va llençar diverses amenaces de repetir els atemptats de l'11-S amb nous atacs sobre terra nord-americà. Aquests missatges es van intensificar després de l'anunci del President Bush que era necessari ocupar l'Iraq i acabar amb el règim de Saddam Hussein. No obstant, cap d'aquestes amenaces es va materialitzar. "La incapacitat de Bin Laden i Al Qaeda per fer valdre qualsevol de les seves amenaces pre-invasió [...] [va suposar] un retrocés monumental tenint en compte que [Bin Laden] s'havia considerat a ell i al seu moviment els defensors dels vertaders musulmans a tot arreu" (Hoffman, 2003: 2-3). Per altre banda, "la capacitat d'Al Qaeda per continuar la lluita [...] [no va cessar totalment]. Tot i la seva aclaparadora derrota a l'Afganistan, durant el 2002, s'han produït incidents terroristes vinculats a Al Qaeda en llocs tan diversos com Tunísia, Pakistan, Jordània, Indonèsia, Kuwait, Filipines, Iemen i Kenia. Objectius que inclouen turistes alemanys, australians i israelians; enginyers francesos i un petrolier francès, així com diplomàtics nord-americans i militars [...]. Al Qaeda ha seguit utilitzant tàctiques suïcides [...] i en una ocasió va segrestar i [...] executar un periodista nord-americà (Daniel Pearl)" (Hoffman, 2003: 11). No obstant, mai es va repetir un atac com el de l'11-S.

El 2011, Bin Laden fou abatut a mans d'un grup SEAL de la Marina nord-americana en el seu amagatall a les afores d'Abbottabad (nord-est del Pakistan). El nou líder de l'organització va passar a ser el fins llavors número dos, Ayman al-Zawahiri. No

obstant, al-Zawahiri no ha pogut fer res per evitar el declivi de l'organització al veure's superada per l'acció internacional de neutralització del moviment gihadista que van iniciar a finals dels 80 i restablir l'estabilitat a la regió.

En conseqüència, amb la mort de Bin Laden i la política contraterrorista occidental, l'organització s'ha anat debilitant progressivament fins a fragmentar-se en diversos grups arreu del planeta. Fins llavors Al Qaeda havia estat com un tauró, movent-se constantment cap endavant però, alhora, va canviant de direcció per sobreviure (Hoffman, 2003). No obstant, la manca d'un lideratge tan característic com el de Bin Laden va provocar irreparables fissures que farien desaparèixer per sempre la predicada guerra global de l'Islam. Els periodistes Jordi Bordas, Eduardo Martín de Pozuelo i Eduard Yitzhak (2015: 84) qualifiquen la desintegració d'Al Qaeda com un procés de ramificació, "com si d'una franquícia es tractés, de manera que ha acabat implementant-se en tots aquests països amb diferents noms". Actualment, l'organització es troba principalment a l'Orient Mitjà i amb els anys s'ha estès ràpidament a Àsia i Àfrica. Els experts consideren que avui dia tenen presència com a militància organitzada a l'Afganistan, l'Aràbia Saudita, Iraq, Líbia, Pakistan, Iemen, Somàlia, Síria, Egipte, Sudan, Tunísia, Palestina, el Marroc, Jordània, Algèria, Kazakhstan i, clandestinament, a la Unió Europea (UE).

3.1.4. Les franquícies actuals d'Al Qaeda

Regionalment, les principal franquícies d'Al Qaeda i organitzacions aliades són les següents:

- Orient Mitjà i Pròxim
 - Al Qaeda a la Península Aràbiga
 - Estat Islàmic d'Iraq i Síria (Daesh)
 - Al Qaeda a l'Iraq (Tanzim Qa'idat Al-Jihad Al-Rafidayn / Exèrcit Islàmic d'Iraq). Actualment molt reduït perquè la majoria dels seus membres s'han traslladat a Daesh.
- El Magreb (Nord d'Àfrica)
 - Al Qaeda del Magreb Islàmic (i Ansar Al-Sharia)
 - Al-Gama'a Al-Islamiyya (Gihad Islàmica Egípcia)
 - Majlis Al-Shoura (Líbia)
 - Grup Islàmic Combatent Marroquí
- Àfrica Subsahariana
 - Boko Haram (Nigèria). Actualment fidel a Daesh.
 - Al-Shabab (Somàlia). Actualment fidel a Daesh.
 - Ansar al Din Al-Salafiya (Mali)
- Àsia Central
 - Lashkar-e-Taiba (Pakistan i Índia)
 - Moviment Islàmic del Turkistan Oriental
 - Moviment Islàmic de Uzbekistan
- Sud-est asiàtic
 - Front Moro d'Alliberació Islàmica (Filipines)
 - Al Qaeda a Filipines (Abu Sayyaf). Actualment fidel a Daesh.

3.1.5. Principals atacs perpetrats i intents d'atemptat realitzats per Al Qaeda³¹

- 25 de Juny 1993 – Mir Aimal Kansi va assassinar al Pakistan a dos agents de la CIA. Va ser capturat el 1997.
- 26 de Febrer 1993 – un vehicle bomba explota en un pàrquing proper al World Trade Center de Nova York. El juny de 1994, les autoritats nord-americanes van arrestar a 8 islamistes.
- 15 d'Abril de 1993 – 17 islamistes van ser arrestats al Kuwait acusats de planejar l'assassinat del President George H. W. Bush.
- Octubre de 1993 – 18 membres de les forces especials nord-americanes foren assassinats durant l'assalt a Mogadiscio (Somàlia) per arrestar a Muhammad Farrah Aidid.
- El 1995 Ramzi Yusef's va ser arrestat a Manila (Filipines) acusat de planejar l'assassinat del Papa Joan Pau II i del President Clinton.
- 8 de Maig de 1995 – dos diplomàtics nord-americans van ser assassinats al Pakistan.
- 9 de Novembre de 1995 – un cotxe bomba va explotar a l'ambaixada egípcia a Islamabad (Pakistan).
- 13 de Novembre de 1995 – un vehicle bomba va assassinar a 7 soldats nord-americans a l'Aràbia Saudita davant de l'edifici de la Guardia Nacional a Riad.
- 25 de Juny de 1996 – 19 soldats nord-americans morts en un atac suïcida amb un camió carregat d'explosius prop de Khobar (Aràbia Saudita).
- 8 de Juny de 1998 – les autoritats albaneses van arrestar i extradir a diversos terroristes acusats de planejar un atac contra l'ambaixada nord-americana a Tirana (Albània).
- 8 d'Agost de 1998 – dues bombes suïcida van explotar a les ambaixades nord-americanes de Nairobi (Kenya) i Dar es Salaam (Tanzània) assassinant 224 persones, set dels quals eren d'Estats Units.
- El 1999, milicians d'Al Qaeda va assaltar unes instal·lacions militars al Senegal i Djibouti amb armes lleugeres i explosius. Van fracassar.

³¹ Les següents atribucions estan realitzades pels professors Chaliand, Blin i Migaux a *The history of Terrorism* (2007: 322-324).

- 14 de Desembre de 1999 – Ahmed Ressay, d'origen algerià, va ser capturat a la frontera dels Estats Units amb el Canadà per transportar 60 quilos d'explosius i diversos detonadors amb la intenció d'atemptar en l'Aeroport Internacional de Los Angeles (Califòrnia, Estats Units).
- 12 d'Octubre del 2000 – dos membres de la cèl·lula d'Al Qaeda al Iemen van dur terme un atemptat suïcida contra el destructor nord-americà USS Cole que es trobava ancorat en el port d'Aden. El resultat va ser de 17 soldats de la marina morts, a més dels terroristes, i 39 ferits.
- 11 de Setembre de 2001 – Al Qaeda va dur a terme els atemptats aeris a les torres del World Trade Center de Nova York, al Pentàgon i a Pennsilvània, aquest últim amb objectiu fallit a la Casa Blanca, provocant la mort de més de 3.000 persones.
- 11 de Març de 2004 – Es van dur a terme atemptats als trens de rodalies de Madrid provocant la mort de 192 persones.
- 7 de Juliol de 2005 – Al Qaeda va efectuar diversos atemptats al transport públic de Londres provocant 56 víctimes mortals.

3.2. La política exterior de l'Administració Bush (2000-2008)

3.2.1. Estats Units en la comunitat internacional. Abans i després de l'11-S

Els atemptats de l'11 de setembre de 2001 no només van transformar radicalment l'àmbit de les relacions i la seguretat internacionals des de la caiguda del Mur de Berlín el 1989, sinó que també van canviar la política exterior d'Estats Units. Quan tot just l'Administració Bush es trobava a dos mesos de celebrar un any de mandat republicà, després de l'etapa Clinton, i quan tot semblava preveure entre els experts que el president George W. Bush seguiria els passos del seu pare, els esdeveniments de l'11-S ho van canviar per complet.

Durant la campanya electoral de l'any 2000, el Partit Republicà va elaborar un programa –i aquest va ser plasmat en els discursos del llavors candidat a president– on s'advocava per una política exterior de caire realista basada en la prudència i en el pragmatisme per evitar entrar en conflictes dels quals no se'n pugui sortir, en no entrar en els anomenats processos de *state-building*, en treballar amb les grans potències mundials (principalment Rússia i Xina perquè eren considerades les úniques que verdaderament podien realitzar canvis en la política internacional), i en combatre el que ara coneixem com Estats fallits i que poden suposar una amenaça pels interessos nord-americans. Aquesta política exterior té un factor de pes que reforça el seu propòsit: la composició del gabinet presidencial. Els grans personatges de la política exterior nord-americana de l'etapa Bush, coneguts informalment com *the Vulcans* –terme que fa referència a la seva dilatada experiència a partir de la figura grega d'Hefest– van ser Condoleezza Rice –Secretària d'Estat (2005-2009)–, Colin Powell –general, president de la Junta de Caps de l'Estat Major (1989-1993) i Secretari d'Estat (2001-2005)–, Dick Cheney –Secretari de Defensa (1989-1993) i Vicepresident (2001-2009)–, i Donald Rumsfeld –Secretari de Defensa (1975-1977 i 2001-2006)³²–, la majoria dels quals provenen de l'època Reagan i Bush pare. A més, en la segona fila hi destaquen teòrics i polítics realistes com Paul Wolfowitz, Elliot Abrams i Lewis Libby, entre d'altres.

³² Les fitxes professionals dels principals noms de l'Administració Bush estan recollides i detallades en l'estudi *"Irak en la encrucijada"* d'Antoni Segura (2003: 179).

Un segon factor que mostra aquesta voluntat realista en política exterior és la gestió de diversos afers internacionals. Estats Units es va negar a establir cap mena de contacte amb la dictadura nord-coreana al·legant que es tractava d'un règim repressiu i no democràtic. En canvi, va defensar i ampliar el tracte amb països com Rússia i Xina per interessos econòmics. Per tant, com apunta Tovar Ruiz (2014: 186), “els *Vulcans* eren selectius; ells sabien com escollir els seus adversaris”.

Les pràctiques d'unilateralisme i intervencionisme de l'etapa Clinton van provocar que es qüestionés durament el paper d'Estats Units en la comunitat internacional. Per aquest motiu, a partir de l'any 2000 es van dur a terme les *iniciatives de poder tou* (soft power), uns programes iniciats pel govern republicà a Orient Mitjà basades en millorar la imatge dels Estats Units en la població de països aliats, en especial Egipte, Indonèsia i l'Àrabia Saudita. No obstant, amb les intervencions d'Afganistan (2001) i Iraq (2003) aquests esforços diplomàtics van caure en l'oblit i van demostrar que mai es va d'abandonar la política exterior clintoniana de l'idealisme wilsonià que s'havia heretat.

Els atemptats de l'11-S van confirmar aquesta última idea i van enterrar la política exterior realista que havia marcat al Partit Republicà des de l'etapa Reagan. L'intervencionisme va venir per quedar-se. D'aquesta manera, i tal com assenyala Tovar Ruiz (2014: 190), la conseqüència dels atemptats en la política internacional va ser que “l'Administració Bush va continuar utilitzant com a guia de la seva política exterior durant gran part del seu mandat l'*idealisme wilsonià*. Tot i les seves intencions originals, Bush no trenca [mai] amb la doctrina Clinton, sinó que la dur encara més lluny en el si de l'*idealisme* filosòfic *neowilsonià* de la Postguerra Freda [...] [amb] una evolució molt clara en relació a les polítiques d'expansió de la democràcia envers les establertes per [...] [aquesta]. [...] [Així,] las polítiques de la pau democràtica de l'Administració Bush [...] [van ser] aplicades de forma molt més decidida i en la seva associació amb la denominada Guerra contra el Terror i no amb les intervencions humanitàries els anys 90. [...] [Per tant,] no són polítiques altruistes sinó una combinació d'aspectes ideològics i d'interessos geopolítics” que es van anar aplicant de forma gradual i dinàmica, adaptant-se als esdeveniments fins a consolidar-se, arrel dels atemptats, en l'Estratègia de Seguretat Nacional de 2002 i la seva nova versió de 2006. Tot això, combinat amb una campanya de màrqueting per vendre-ho als nord-americans

i al món occidental basada en l'anomenat *providencialisme democràtic*, és a dir, utilitzar missatges religiosos per justificar la política exterior aplicada.

Per altra banda, autors com el professor Andrés Guida destaquen el fet que aquest gir de la política exterior d'Estats Units va ser qualificat i justificat de *uniqueness*, és a dir, una política exterior de caràcter excepcional degut a un fet excepcional producte de la combinació de diversos factors que van des de la relació de poders entre els actors implicats fins les diferències ideològiques dels membres del gabinet del govern nord-americà³³. Però els fets posteriors ens demostren que no ha hagut un caràcter excepcional, sinó una decidida aplicació continuïsta.

Aquest estudi ens dur a observar que existeixen tres factors determinants de la política exterior del president Bush durant el seu primer mandat. Un primer factor és l'anomenat *factor constituent*. Aquest element fa referència als components culturals i ideològics que han nodrit el discurs que els Estats Units són un subjecte identitari amb una personalitat pròpia producte de la seva excepcionalitat com a nació i que està dotada d'una forta consciència col·lectiva, és a dir, la idea que EUA és únic. Aquesta idea ha acabat impregnant el discurs polític nord-americà des dels seus inicis amb consideracions –com apunta Andrés Guida (2010: 204)– com la de John Winthrop el 1631 qualificant els Estats Units de “*a city upon the hill*” i com la de John Sullivan a *On Manifest Destiny* (1839) que afirmava que “el nostre naixement com a nació va ser el començament d'una nova història, la formació y el progrés d'un sistema polític inèdit, que ens separa del passat i ens connecta amb el futur. Som la nació del progrés humà”. D'aquesta manera, els valors nord-americans foren adoptats per a tota la humanitat i aquest fet va determinar en gran mesura la seva política exterior durant el segle XX i principis del segle XXI sota les idees/objectius d'expansió de la democràcia liberal.

Per tant, com afirma Andrés Guida (2010: 203-204), “els termes d'una gran estratègia pel triomf del liberalisme i la democràcia van ser pensats i executats en un marc ideològic-cultural que va projectar de legitimitat i consens intern l'actuació de

³³ Aquesta reflexió és ampliada a Andrés Guida, Mariano (2010). “La política exterior neoconservadora en Estados Unidos. Cambios, continuidades y perspectivas”, *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, (91): 199.

l'Administració republicana. La retòrica assumida en l'exercici de la política exterior per part del Govern de George W. Bush va posar de manifest en les seves diatribes l'existència d'un mite motor identitari, afirmador i activador d'una personalitat col·lectiva, destinat a la consolidació en lo simbòlic d'una percepció del món, i del paper d'Estats Units, amb l'objectiu de legitimar les funcions i els deures que havia d'assumir el poder nord-americà cap a les demés potències, les amenaces externes i l'interior de la societat nord-americana”.

El segon element és la *unipolaritat*, anomenada també *factor estructural*. La unipolaritat és un concepte que descriu la distribució del poder i la capacitat d'influència d'un actor estatal. Però, per altre banda, s'ha de tenir en compte que “no és una mera descripció comparativa del poder nord-americà. [...] És una causa explicativa del context, dels actors que intervenen i una manera de pensar estratègicament de les relacions de poder existent, fruit d'una experiència intersubjectiva. Per tant, les principals conseqüències de la vigència de la unipolaritat operen sobre la radicalització de l'autopercepció. [...] [A més,] la unipolaritat no només té un efecte d'incidència estructural, determinant la conducta i els interessos [...] [d'un actor estatal], sinó que també, [...] posseeix un efecte constitutiu sobre la identitat nacional d'Estats Units, influint de manera significativa en les seves relacions externes” (Andrés Guida, 2010: 205). Per tant, aquest element el trobem en l'essència d'Estats Units des del final de la Segona Guerra Mundial (1939-1945), que durant el període la Guerra Freda es va anar accentuant progressivament i, amb l'enfonsament de la Unió Soviètica, va assolir l'hegemonia en la Postguerra Freda fins l'actualitat. Cal destacar, precisant el cas que aquí ens ocupa, que amb els atemptats de l'11-S aquest factor estructural és va accentuar encara més fins al punt que, com cita Andrés Guida (2010: 205), “la política internacional, com a marc d'acció, ja no seria un verger de disputes d'interessos particularitzats, sinó l'arena propícia per donar compliment als objectius *globals*”.

El tercer element determinant de la política exterior de Bush és el *factor contextual*. El context –ja sigui polític, social, econòmic i/o històric– és el marc condicionant de la política internacional i en cap cas té un caràcter objectiu, ja que és creat i materialitzat pels mateixos actors que participen en l'escena internacional. D'aquesta manera, “la variable contextual és la resultant d'un procés intersubjectiu, constituent i determinant, en el qual intervé, com actor prevalent, el poder hegemònic, qui a partir de les seves

capacitat d'imposició simbòlica i construcció discursiva informa la personalitat dels restants actors en el sistema internacional, dotant-los de continguts axiològics i posicionant-los conforma amb el prisma del poder. [...] [En aquest sentit,] l'11-S va confirmar la potencialitat de l'amenaça terrorista i va implicar l'exposició davant el poble nord-americà d'un enemic en la seva màxima expressió comunicacional" (Andrés Guida, 2010: 206), reforçant així la voluntat d'intervenció militar i la recuperació dels processos clintonians de *state-building*. En conseqüència, com explica Andrés Guida (2010: 206), "l'adjectivització d'una amenaça global va propiciar la vigència i radicalització d'una doble universalitat en el poder americà: la universalitat de l'interès que abasta la materialitat hegemònica i la universalitat en la definició teleològica de la nació nord-americana".

Tots aquests factors, combinats amb l'amenaça del terrorisme i de les armes de destrucció massiva, van acabar confeccionant la *Doctrina Bush*, que es va materialitzar amb la ja mencionada Estratègia de Seguretat Nacional (ESN) de 2002. La ESN2002 va suposar la "síntesis discursiva dels condicionants que fonamentaven la política exterior nord-americana posterior a l'11-S, [...] [i que té com a pilars base] la visió del desenllaç de la Guerra Freda com el triomf definitiu de les forces de la llibertat sobre els totalitarismes; la convicció de l'expansió de les llibertats econòmiques i polítiques com a condició per la seguretat d'Estats Units i l'estabilitat global; la distribució unipolar del poder i la seva incidència en l'estructura internacional; les amenaces representades per la conjunció de la proliferació i el terrorisme; la guerra preventiva; i l'unilateralisme en l'atenció de les problemàtiques de seguretat" (Andrés Guida, 2010: 201). Per l'Administració Bush, doncs, l'11-S va suposar una oportunitat per redissenar el món.

Aquest gir de la política exterior va fer que els "principals objectius [de l'Administració Bush] en política internacional [...] [fossin] assegurar l'hegemonia nord-americana, la defensa del unilateralisme com a forma d'actuar en política exterior, la defensa de l'ús de la força [...], la promoció i transformació del món mitjançant l'expansió dels valors nord-americans i, particularment, de la democràcia liberal com a forma de govern (Tovar Ruiz, 2014: 193), a partir de mecanismes com la guerra preventiva i les *coalicions de voluntaris*. Tot això sota el paraigües del "*Projecte pel Nou Segle Americà* –conegut com PNAC per les seves sigles en anglès–, [que] van dominar bona part del mandat del president George W. Bush" (Badia, 2010: 1) articulant-se a partir de les

ESN de 2002 i 2006. Tot això conforma una aplicació de l'Idealisme Wilsonià com mai s'havia vist, fins el punt que l'expansió de la democràcia i la seguretat nacional són enteses com elements sinònims: reforçar la seguretat a través de la democràcia liberal com a forma de govern en tots els països.

Tots els plantejaments aquí exposats sobre la nova política exterior de Bush es poden englobar en el concepte *Liberalisme Imperial*, com fa Tovar Ruiz a partir dels postulats de Robert Cooper. “El *liberalisme imperial* és un tipus d'imperialisme essencialment benèfic. La diferència amb [...] [l'*Imperialisme Liberal* de la Doctrina Clinton és] que aquest *liberalisme imperial* és possible en una era democràtica com la que vivim, el que comportaria que les relacions de poder desapareixerien com element central en l'àmbit internacional. El liberalisme imperial té com a fonament la idea que, sent problemàtic governar a altres pobles a través de l'imperi, la idea d'expandir la democràcia liberal com a forma de govern es fa cada cop més atractiva. Si es necessita un *món ordenat* i es presumeix que la democràcia proporcionarà més estabilitat que les dictadures i que els valors democràtics són universals, aquesta sembla l'alternativa més lògica. A lo anterior s'afegeix la idea de la pau i amb ella la concepció acadèmica de la pau democràtica [, que fonamenta l'idealisme (neo)wilsonià³⁴]. Si realment les democràcies no combaten entre elles i aquesta idea és tan popular *que tindria adeptes tan diferents com Kant o Bush* per evitar l'existència de guerres i aconseguir la pau seria necessari estendre la democràcia liberal com a forma de govern” (Tovar Ruiz, 2014: 197-198). Cal afegir que aquesta concepció del liberalisme imperial es fonamenta en cinc elements essencials recollits per Tovar Ruiz (2014: 198-199): (1) l'ús de la força armada “per reforçar un canvi de règim [...] [i] promoure les necessitats de seguretat que el desenvolupament d'un Estat democràtic requereix”; (2) l'idealisme (neo)wilsonià com a fonament teòric per construir democràcies liberals a tots els països; (3) dur a terme processos de *state-building* mitjançant la construcció d'institucions de confiança en l'Estat que s'està intervenint per poder desenvolupar un sistema polític democràtic i una economia de lliure mercat; (4) l'aplicació del clintonià Imperialisme Liberal per establir “protectorats, ja siguin americans o internacionals, [...] [com a] instrument essencial per construir democràcies i les seves institucions”; (5) reforçar l'unilateralisme per evitar fracassos anteriors com el de Somàlia (1993).

³⁴ S'afegeix el prefix “neo” perquè hi ha una recuperació dels postulats de l'*Idealisme Wilsonià* però aquests són adaptats i modificats al nou context post 11-S.

No obstant, cal matisar que tota aquesta teoria és purament política. Des de la comunitat acadèmica, la majoria d'experts consideren que la política exterior “basada en l'expansió de la democràcia és relativament antiètica [...], doncs fonamenta el comportament dels Estats en la naturalesa de la seva forma de govern i no en criteris de poder o supervivència, repetint precisament les polítiques idealistes i moralistes, enfront a les que van aparèixer com a reacció al propi realisme polític” (Tovar Ruiz, 2014: 188).

Per últim, és important tenir en compte en aquesta anàlisi que es va intentar corregir el rumb de la política exterior nord-americana entre els anys 2006 i 2008, a causa del desastre que acabar suposant Iraq, amb l'Estratègia de Seguretat Nacional de 2006 que va marcar (que no determinar) el segon mandat del President Bush. La ESN 2006 va ser un nou cos doctrinari que va recollir “les visions i percepcions del poder nord-americà, així com les maneres d'afrontar i resoldre les amenaces” (Andrés Guida, 2010: 202) mitjançant l'establiment d'aliances duradores, emprant les organitzacions internacionals i, en definitiva, potenciant el multilateralisme. Exemples d'això van ser els casos d'Iran i Corea del Nord a l'hora de frenar i vetar els seus programes d'armament nuclear, on Estats Units va vetar-ho i sancionar-ho mitjançant el Consell de Seguretat de l'ONU. El terrorisme no va ser una excepció, l'Administració Bush va defensar inicialment la necessitat d'actuar amb socis que no fossin democràcies –com Rússia i Xina– per tal de vèncer aquesta amenaça. Per tant, després dels fracassos del primer mandat del president Bush on es va aplicar un unilateralisme aferrissat, trobant com a justificant els atemptats de l'11-S, es va intentar realitzar un canvi de rumb advocant pel multilateralisme, com va fer Clinton a l'inici del seu mandat presidencial a finals dels noranta. No obstant, la ESN 2006 només va ser efectiva en casos puntuals, però de cap manera aconseguiria ser la norma de la política exterior nord-americana.

3.2.2. L'estratègia contra Al Qaeda

Tota l'anàlisi realitzada fins aquí ens dur a dues primeres conclusions. En primer lloc, els atacs de l'11-S han estat, fins a dia d'avui, l'atemptat més gran dut a terme per un grup terrorista, tal i com comenta Arnaud Blin, “en termes de mitjans de comunicacions (els atacs van ser retransmesos en directe arreu del món); simbòlicament (els atacs van colpejar el cor del centre financer i de l'establishment militar nord-americà); i estadísticament, amb el gran nombre de víctimes (es va utilitzar el terme

megaterrorisme). No hi ha dubte que, psicològicament, Amèrica i gran part de la resta del món, especialment a Occident, estaven en un estat de xoc. [Per tant,] els terroristes islàmics havien tingut èxit, a través d'un espectacular acte de força, descol·locant a l'Oest de la balança, que considerava moralment corromput pel seu materialisme.” (Chaliand i Blin, 2007: 413).

En segon lloc, un acte d'aquestes característiques va modificar radicalment la política exterior d'una superpotència com és Estats Units. “El dany infligit [per primer cop en la història nord-americana] per un actor no estatal va semblar posar en qüestió les afirmacions anteriors [a 2001] dels líders republicans, que van considerar realitzar una política internacional fonamentada en criteris clàssics, i que ara [, després dels atemptats,] semblava dirigida a combatre a un enemic no estatal, que va provocar considerables danys a l'única superpotència global. El propi president Bush planteja en les seves memòries el canvi que va suposar l'11 de setembre, que va acabar suprimint una presidència destinada inicialment a *política interna*. La pròpia posició de l'Administració Bush sobre processos de construcció estatal es van modificar, tal i com reconeix el propi president i la política internacional que va posar en marxa per *fer-s'ho pagar* combinava alhora l'ús de la força militar amb l'expansió de la democràcia” (Tovar Ruiz, 2014: 187).

En un primer moment, l'Administració Bush i el propi president van dubtar sobre com reaccionar davant d'aquests fets. “Però durant la nit, la situació va canviar completament. George W. Bush ara tenia l'oportunitat única de posar el seu segell en la política nord-americana, i el seu equip va tenir [suficient] ingeni [...] per aprofitar l'oportunitat en un moment de major tensió” (Chaliand i Blin, 2007: 415). D'aquesta manera, Bush va trobar en aquesta desgràcia la forma d'impulsar la seva presidència i reforçar el paper d'Estats Units en el món. A més, “la destrucció massiva i el trauma emocional causat pels atacs de l'11 de setembre [...], va fer de la declaració de guerra del President Bush gairebé una necessitat política i psicològica” (Gordon, 2004a: 1).

Així, el 20 de Setembre, nou dies després dels atemptats, el President Bush va fer públic quin era el seu pla per combatre el terrorisme i, com més endavant es demostraria, el

seu objectiu de mantenir i reforçar l'hegemonia dels Estats Units afirmant que “cada nació, en cada regió, té ara que prendre una decisió. O estàs al nostre costat o estàs amb els terroristes. Des d'aquell dia, qualsevol nació que continués recolzant o donant suport al terrorisme seria considerada pels Estats Units com un règim hostil” (Chiland i Blin, 2007: 415), fins al punt de comparar aquesta nova amenaça amb l'Alemanya nazi de la Segona Guerra Mundial i el comunisme soviètic del període posterior: els terroristes “segueixen el camí del feixisme, el nazisme i el totalitarisme. I ells seguiran aquest camí de totes formes, fins on acabi: en la tomba sense nom de les mentires rebutjades” (Tirman, 2006: 1). La *War on Terror* (Guerra contra el Terror) havia començat.

El primer pas del que es coneixia com a *War on Terror* va ser la reorganització de la defensa del país per evitar un nou atemptat en terra nord-americà i, en segon lloc, centrar la política exterior en la lluita contra el terrorisme a escala global. Tot i que “l'11-S els Estats Units va ser sorprès amb la guàrdia baixa [...] Washington immediatament va elaborar una llista d'opcions estratègiques per donar resposta. [...] [Des d'un primer moment,] una ofensiva contra Iraq figurava entre aquestes [—aquest era un objectiu pendent des de l'època de H.W. Bush—], tot i que res suggeria que aquest país estigués involucrat en aquest acte terrorista. [Inicialment] va prevaldre la línia moderada del Secretari d'Estat Colin Powell i la Casa Blanca va plantejar una operació a gran escala contra Afganistan, on el règim Talibà acollia la xarxa d'Al Qaeda i els seus camps d'entrenament. Aquesta primera reacció, no obstant, va reflectir un clima particular i al final aquells que defensaven una ofensiva contra Saddam Hussein [...] van aconseguir la seva guerra a Iraq” (Chiland i Blin, 2007: 414). Entre els contraris a intervenir a Afganistan i centrar els esforços en Iraq estava Paul Wolfowitz que defensà que “les perspectives d'un atac contra Afganistan eren incertes. Li preocupaven els cent mil soldats nord-americans que en el termini de sis mesos estarien atrapats en les muntanyes afganeses. Per contra, Iraq era un règim fràgil i opressor que podria sucumbir fàcilment. La victòria era factible. Wolfowitz va calcular que hi havia entre un 10 i un 50% de possibilitats que Saddam estigués implicat en els atemptats terroristes de l'11 de setembre. Si realment es prenia seriosament la guerra contra el terrorisme tard o d'hora Estats Units tindria que anar a per Saddam [...]. La majoria [dels membres del gabinet presidencial] es van oposar a atacar Iraq perquè creien que no era el moment adequat, doncs una acció contra el règim de Bagdad debilitaria la coalició internacional contra el terrorisme sorgida rere els atemptats de l'11 de setembre, tot i que el

vicepresident no es va abstenir de matisar que *no descartava un atac a Iraq en algun moment més endavant*” (Segura, 2003: 176).

D’aquesta manera, primer va ser Afganistan (octubre de 2001) i posteriorment Iraq (març de 2003). Estats Units tornava a desplegar tropes en territori estranger després del fracàs de Somàlia el 1993. Iraq va ser envaïda sota falsos pretextos per la *Coalició de la Voluntat*³⁵ i el règim d’ocupació ha durat fins el desembre de 2011, un total de més de vuit anys i mig. L’Afganistan encara avui continua sota ocupació internacional coordinada per Nacions Unides i l’OTAN i liderada pels Estats Units, és a dir, més de catorze anys.

Per tant, l’estratègia nord-americana per fer front al terrorisme va consistir en, com apunta Arnaud Blin (Chaliand i Blin, 2007: 414), “augmentar el pressupost en defensa per permetre als militars dur a terme l’esperada revolució tecnològica [...] [amb l’objectiu de] crear un sistema de defensa antinuclear tan aviat com fos possible; reinventar l’estratègia global dels Estats Units sobre una nova base [...] per abordar el problema de la proliferació d’armes de destrucció massiva; i per acabar amb Saddam Hussein després de la *incompleta* Guerra del Golf on Bush pare va optar per retirar les tropes abans de derrotar el règim baasista”. Això requeria, a més, d’una nova infraestructura per coordinar les accions de seguretat interna. Per aquest motiu, el novembre de 2002 la Casa Blanca va anunciar la creació del Departament de Seguretat Nacional a partir de la fusió de més d’una vintena d’agències federals de seguretat de tota mena. I amb l’elaboració de l’Estratègia de Seguretat Nacional de 2002, com s’ha comentat amb anterioritat, es va articular el full de ruta per consolidar la nova política de seguretat dels Estats Units al món.

A curt termini, els resultats van ser un èxit: el règim talibà que controlava bona part del territori afgà havia estat anihilat i forçat a retirar-se a l’interior de les muntanyes del nord del país després que l’Administració Bush hagués donat a Bin Laden un ultimàtum i aquest hagués estat rebutjat. “En poques setmanes, [...] l’Afganistan va ser alliberat del terrorisme. Un nou govern va ser instaurat, i un procés polític encaminat a la reconciliació entre les faccions en guerra va començar. Juntament amb els seus socis de

³⁵ *Coalició de la Voluntat (Coalition of the Willing)* és un terme encunyat als anys vuitanta per fer referència a les actuacions militars de països al marge de les Nacions Unides.

coalició, Estats Units va dur a terme un important esforç de reconstrucció a l'Afganistan mentre que les forces militars de més d'una dotzena de països mantenien la seguretat dins del país. L'Afganistan pot no ser el paradís, però [la situació posterior al règim talibà] va ser molt millor" (Daalder i Lindsay, 2002: 1). Des de llavors, l'Afganistan ha estat sota control de forces internacionals coordinades a través de les Nacions Unides. "Mentre molts havien previst un altre Vietnam o un *remake* del desastre soviètic de la dècada de 1980, les forces armades dels Estats Units –gràcies al seu poder aeri i a les [seves] forces especials, i assistides en el terreny per milícies contràries als règim talibà – en unes setmanes es va acabar amb uns dels règims més reaccionaris del planeta. [...] Aquest èxit [...] [va ser vist com] un trampolí per a la implementació de la visió estratègia que [...] [els sectors més neoconservadors de Washington] volien imposar a la Casa Blanca, al país, i al món" (Chaliand i Blin, 2007: 415). Els sectors més durs de l'Administració Bush no només volien salvaguardar als Estats Units i a les democràcies occidentals de l'amenaça terrorista, sinó també i sobretot recuperar l'estratègia dels processos *state-building* com a mecanisme per garantir l'hegemonia nord-americana. No obstant, avui encara l'Afganistan és un país fallit, ocupat militarment i que continua sota l'amenaça dels talibans.

Arrel de l'Afganistan, es van produir diverses intervencions a Somàlia i el Sudan, entre altres llocs, on suposadament hi ha cèl·lules terroristes d'importància però mai es va confirmar aquesta informació. També, dins el marc de la persecució als grups gihadistes, es va donar suport militar i financer a diversos aliats com són Filipines, el Iemen i Geòrgia, principalment enviant petits contingents per entrenar i preparar a les forces armades locals. Aquesta cooperació va comportar diversos èxits militars d'importància. "Washington va treballar bé amb els seus aliats clau per dur a terme el seguiment i anul·lació de les cèl·lules terroristes, com detencions crítiques a Espanya, Alemanya, Països Baixos, Pakistan, entre altres llocs" (Daalder i Lindsay, 2002: 2); i operacions destinades a tallar el flux de finançament terrorista.

L'Iraq va ser el següent objectiu de la llista, però en aquest cas ni la causa que el justificava ni els resultats van ser els mateixos que a l'Afganistan. En primer lloc, l'Iraq era un país sobirà i, tot i ser una dictadura baasista, en cap cas tenia relació amb el terrorisme. Inicialment, a finals de setembre de 2001, es va imposar "la lògica de Colin Powell, qui va assenyalar amb encert que *si abans de l'11 de setembre no estàvem*

perseguint a Iraq, per què fer-ho ara, quan el clamor popular no es dirigeix contra Iraq? Difícilment ningú creuria que l'Iraq tingués algun tipus de responsabilitat en els atemptats" (Segura, 2003: 178). No obstant, dos anys després l'Administració Bush va endurir el discurs que s'havia fet sota la presidència Clinton i va justificar l'ocupació d'Iraq per la seva suposada producció clandestina d'armes de destrucció massiva (ADM) que les Nacions Unides havien prohibit a principis dels noranta i que, en conseqüència, qualificava aquests fets com una activitat terrorista. Aquest posicionament es va sostenir sobre l'argumentació que havien fet diversos documents de dubtosa corroboració com és la *Defense Planning Guide* elaborat per Paul Wolowitz durant el mandat de Bush pare³⁶. Per tant, Washington va vincular la lluita terrorista i la seva proliferació amb la producció d'ADM. Aquesta idea va aflorar "a partir de la tardor de 2002, [quan] la Casa Blanca anuncia que el seu objectiu és fer canviar el règim de Bagdad. [Això provoca que] l'àmplia coalició antiterrorista constituïda l'endemà de l'11 de setembre es divideixi profundament. [...] El debat internacional es [...] [va acabar radicalitzant] durant l'hivern 2002-2003. Les opinions europees i àrabs, per una vegada a l'uníson, es mobilitzen contra la lògica de guerra a l'Iraq, tanmateix, sense assumir a ulls clucs la determinació americana" (Filiu, 2008: 168-169). En conseqüència, aquest cop les Nacions Unides no van donar suport a la intervenció i els Estats Units, amb el fidel suport del Regne Unit³⁷, van actuar de forma unilateral creant la seva pròpia coalició d'estats. "La Casa Blanca havia aconseguit convèncer al públic que derrocar al règim iraquetà era una part indispensable de la guerra contra el terrorisme. [D'aquesta manera,] seguint amb la tradició nord-americana, la visió estratègica de Washington era utilitzar la força armada per resoldre el problema" (Chaliand i Blin, 2007: 416). A més, tot i la informació ambigua i no confirmada de diversos serveis d'intel·ligència i altres organismes, entre ells la ONU, l'actitud de Saddam Hussein va ser suficient com per justificar la intervenció com una lluita contra l'*Eix del Mal* i contra el terrorisme.

³⁶ "En aquest document s'apuntava que els interessos vitals dels països industrialitzats (accés lliure i regular a les fonts d'energia –sobretot petroli– i de matèries primes, estabilitat dels mercats mundials, llibertat i seguretat comercial) es veurien cada cop més amenaçats per les accions del terrorisme internacional i per la proliferació d'armes de destrucció massiva en mans de països que no eren de fiar. Aquest perill, afegia Wolfowitz, ja era real i considerable perquè països com Iraq, Iran, Corea del Nord, la Índia i Pakistan disposaven d'aquest tipus d'armes" (Segura, 2003: 177).

³⁷ El suport britànic a la intervenció d'Iraq va ser ferm a nivell internacional, però internament estava profundament dividit. El Primer Ministre Tony Blair va arribar a tenir més partidaris entre les files de l'oposició conservadora que entre els laboristes del seu propi gabinet.

Militarment tampoc hi va haver una veu unànime. El general Wesley K. Clark va plantejar a *Winning Modern Wars* (2003) que “la guerra a Iraq va ser un error estratègic i que Estats Units s’hauria d’haver centrat [...] en la xarxa d’Al Qaeda i els seus partidaris. [...] Clark va denunciar l’Administració Bush per alienar a aliats americans clau i per no utilitzar l’avantatge de les institucions internacionals com les Nacions Unides i la OTAN per construir la legitimitat de la guerra i l’ocupació d’Iraq. [...] [També va arribar a criticar] a l’Administració per infringir les llibertats civils [...] [envers] sospitosos de terrorisme sense judici i en la investigació de musulmans americans” (Gordon, 2004a: 2).

El resultat va ser clar, “la doble amenaça del terrorisme i les armes de destrucció massiva no van ser res més que un pretext per desfer-se d’un enemic que havia estat durant molt de temps en el punt de mira dels nord-americans.” (Chaliand i Blin, 2007: 416). Però en aquell moment per a molts analistes aquesta situació tenia molts avantatges que calia aprofitar: el règim de Saddam Hussein era impopular internacionalment i derrocar-lo posicionava a Estats Units com el defensor de les llibertats i la democràcia³⁸; l’ocupació d’Iraq donava accés als camps petrolífers iraquians que garantien la seva independència energètica de l’Àrabia Saudita³⁹; i, per últim, acabar amb un actor com Iraq a la regió destensava les relacions entre Israel i els països àrabs i la seva seguretat, és a dir, l’estabilitat i la pau a la regió. Catorze anys després, però, l’Iraq no ha prosperat i actualment és un país inestable, dividit política i socialment, amb un govern no inclúsiu en termes tribals, amb una economia enfonsada i les seves institucions són incapaces de donar resposta a les necessitats i demandes dels iraquians.

En conseqüència, els casos d’Iraq i d’Afganistan ens demostren que els processos de state-building no són un mecanisme efectiu per arrelar una democràcia liberal a un país

³⁸ Amb bastanta antelació l’Administració Bush havia elaborat diferents estratègies pel dia posterior a la victòria contra Iraq. El James Baker III Institute for Public Policy recull els objectius i el pla a seguir de forma detallada un cop conquerit el país. (Segura, 2003: 204-209).

³⁹ “No s’ha d’oblidar que els atemptats de l’11 de setembre de 2001 van deixar un llastre de dubtes en Estats Units sobre la lleialtat de l’aliat saudita [ja que Bin Laden era originari d’aquest país i Al Qaeda havia nascut en part de la seva filosofia religiosa]. Al mateix temps van posar sobre la taula la precarietat del control nord-americà sobre les reserves de petroli a Orient Mitjà si es revisava l’aliança saudita o el país entrava en un procés de desestabilització política, escenari que molts analistes no descartaven donada la creixent contestació al règim, la precarietat de la salut reial i la edat dels hereus (cap estava per sota dels vuitanta anys)” (Segura, 2003: 189).

que no ha tingut mai aquesta tradició política i, sobretot, mostren quin va ser el pilar fonamental de la nova política exterior antiterrorista d'Estats Units: *l'acció preventiva o guerra preventiva*, ideada segons diversos autors per Paul Wolfowitz, un fidel reaganista. És evident, doncs, que Estats Units va decidir aplicar, sobretot a Iraq, un recurs tan delicat i alhora tan extrem com és l'ús de la força armada mitjançant una guerra i, en conseqüència, ignorant les sis regles tradicionals que pel filòsof polític nord-americà Michael Walzer, si es donessin, justificarien a un Estat utilitzar aquest recurs: causa justa, correcta intensió, declaració pública de la guerra per una autoritat legítima, ser l'últim recurs, probabilitat d'èxit i proporcionalitat. La diplomàcia i la cooperació un cop més es van infravalorar.

La nova política exterior de caire antiterrorista també va tenir una forta repercussió a nivell intern dels Estats Units. A partir de la nova Estratègia de Seguretat Nacional de 2002, l'actualització de 2006 i l'entramat institucional que va configurar el nou Departament de Seguretat Nacional es va propiciar un clímax de nombroses mesures de seguretat, “incloent controls molt estrictes als aeroports i als edificis públics. Els controls fronterers es van intensificar, especialment en la concessió de visats. Els immigrants considerats sospitosos van ser detinguts. Organitzativament, l'administració va centralitzar el sistema de control i comandament contraterrorista mentre simultàniament s'intentava remodelar la gran comunitat d'intel·ligència, que va ser debilitat per les lluites internes. [A més,] els governs federal i estatals també van atorgar als seus respectius departaments de justícia recursos addicionals per actuar en aquest àmbit” (Chaliand i Blin, 2007: 417-418).

Tota aquesta anàlisi ens indica que sota la idea de fer més segur el món, evitar un altre 11-S i intervenir a l'Orient Mitjà per promoure una zona democràtica de pau i llibertat, el que finalment es va acabar consolidant va ser l'hegemonia i la supremacia nord-americana amb l'idealisme neowilsonià (que ha durat més d'una dècada) i fent del terrorisme el fonament estratègic de la política exterior. Com exposa Arnaud Blin (2007: 418), “la guerra contra el terrorisme va donar al govern nord-americà l'oportunitat d'anar en noves direccions [en política exterior], però utilitzant vells punts de referència. L'estratègia de prevenció [ideada per Wolfowitz als anys vuitanta]

requereix que el nou enemic, com en els temps del comunisme, sigui una entitat centralitzada amb objectius més o menys definits, preferiblement un estat o un grup d'estats. Aquest requisit planteja dos problemes. En primer lloc, l'amenaça terrorista clarament no es pot vincular únicament a les accions d'un estat. En segon lloc, la llista negra d'Estats acusats de terrorisme no va ser compilada utilitzant criteris objectius. Per una banda, hi ha Iraq, el suport del qual a Al Qaeda no era del tot evident; per altre banda, trobem el Pakistan i l'Aràbia Saudita, [amb] polítiques ambigües [...]. En això radica la paradoxa d'una política de la qual els seus objectius declarats es troben lluny d'estar sincronitzats amb els objectius vertaders. Malgrat tot, [...] [Estats Units és] una democràcia, subjecta a l'opinió pública i, sobretot, a les eleccions. Però les ambicions hegemòniques dels neoconservadors es troben en una oposició fonamental a la visió filosòfica, però eminentment pràctica, dels valors democràtics que Estats Units pretén promoure”.

En segon lloc, es desmenteixen els arguments de l'Administració Bush al comparar el terrorisme d'Al Qaeda amb el comunisme soviètic. “L'amenaça d'Al Qaeda i grups semblants és totalment diferent a l'amenaça de la Unió Soviètica. Aquest, tot i les debilitats cròniques, tenia milers d'armes nuclears, una gran força convencional, i molts aliats. Al Qaeda [no és un Estat] [...]. La seva ideologia és en gran part un crit contra el presumpte maltractament d'Occident, més que no pas un sistema de successió arrelat en la filosofia europea (com van ser el comunisme i el feixisme). Des dels espectaculars atacs de l'11-S, Al Qaeda ha provocat poca violència real a Occident” (Tirman, 2006: 2), exceptuant els atemptats de Madrid (2004) i Londres (2005). No obstant, la similitud que s'observa entre aquest terrorisme i l'amenaça de la URSS és l'efecte sobre la política nord-americana i els valors democràtics d'aquest país. Des de l'11-S, com exposa Tirman (2006: 3), Estats Units ha viscut en directe la creació d'un nou aparell de seguretat estatal que reflexa les iniciatives iniciades a finals dels anys 40. No només es tracta d'un increment de la despesa militar fins a nivells mai vistos durant la Guerra Freda, sinó també de l'ampliació dels poders de vigilància, els tribunals secrets i la creació d'una burocràcia federal que institucionalitza la campanya de l'antiterrorisme a partir de la creació del Departament de Seguretat Nacional, oficines especials al Departament de Justícia i en la Brigada d'Investigació Criminal, tot això reforçat a partir de la Patriot Act. Per tant, una política –i tot els seus respectius organismes i programes– que havia de tenir un caràcter purament temporal i excepcional degut a les

circumstàncies dels atemptats s'ha acabat integrant, institucionalitzant, dins l'aparell governamental de la primera potència mundial, aconseguint així un poder de vigilància, control i seguretat sense precedents. El debat que sorgiria aquí és fins quin punt aquesta conseqüència de la política antiterrorista de l'Administració ha coartat i violat les llibertat ciutadanes de tota persona que viu en democràcia.

Pel que fa a les intervencions a l'estranger, els primers sis mesos d'ocupació de l'Afganistan van augurar bons resultats per aquestes polítiques destruint bases d'operacions d'Al Qaeda, derrocant el règim repressiu talibà i intentant establir acords de cooperació en la lluita contra el terrorisme. Però el balanç general que s'extreu de la nova política exterior nord-americana cinc anys després de l'11-S va confirmar que, “malgrat l'èxit modest, el món és un lloc més perillós. El cost humà (el més important) així com els costos econòmics difícilment es poden justificar. L'Administració Bush ha fallat alhora de capturar el màxim líder dels Talibans i d'Al Qaeda; els govern de l'Iraq i l'Afganistan continuen sent dèbils; l'Iraq es troba [...] a la vora d'una guerra civil i el govern de Hamid Karzai a l'Afganistan no té control fora de Kabul; la violència i el terror, [així com] les taxes de mortalitat han incrementat de manera exponencial; els pobles de l'Iraq són menys segurs, menys pròspers, [i] tenen menys accés a les necessitats diàries com l'electricitat, els aliments i l'educació que abans de la invasió liderar per Estats Units. Tot i que Amèrica és vista com a part del problema, no la solució, persisteix el temor que sense una forta presència occidental, les coses aniran a pitjor”. (Esposito, 2006: 1). Trigarien encara cinc anys més en capturar a Bin Laden, ja amb la nova Administració Obama al capdavant, i la guerra civil iraquiana entre sunnites i xiïtes s'acabaria desencadenant de forma molt virulenta. A tot això li hem d'afegir la imatge internacional de la presó de Guantánamo, les pràctiques de tortura, violacions dels drets humans i la vulneració de les llibertats civils que han erosionat encara més la credibilitat d'Estats Units. “L'antiamericanisme ha augmentat no només en el món musulmà, sinó també a nivell mundial” (Esposito, 2006: 1). A més, no s'ha complert amb la principal promesa que ha subjectat tot aquesta nova política i que ha demostrat ser una simple excusa, instaurar la democràcia a Orient Mitjà. Aquest balanç es confirmaria i empitjoraria fins al final de mandat del president Bush, l'any 2008, i es mantindria fins el dia d'avui que es realitza aquest estudi, maig de 2016.

Un altre element conseqüència d'aquesta política exterior és la cooperació en aquest tipus d'estratègies. El 2002, un any abans d'Iraq, el Brookings Institution advertia que

“si es decidís derrocar a Saddam Hussein en absència de proves de la seva implicació en els atacs terroristes de l’11-S, Estats Units correria el risc d’haver d’assumir aquest enorme desafiament polític i militar essencialment sols” (O’Hanlon i Gordon, 2002: 4). És a dir, una conseqüència que ja advertien diversos estudis és la possibilitat de, donat que no hi ha una justificació clara a l’ocupació d’Iraq, Estats Units no tingui suports en la comunitat internacional i hagi d’actuar de forma unilateral, cosa efectiva per ells però desastrosa per la seva legitimitat, la seva imatge i la seva diplomàcia amb aliats clau com Europa. En altres paraules, la War on Terror va ser molt més que una resposta als atemptats de l’11-S, va ser l’inici d’una política exterior intervencionista. És més, els mesos posteriors a l’11-S, la cooperació amb altres països va ser clau en l’estratègia antiterrorista fins al punt de reforçar les relacions amb adversaris com Rússia i Síria o països amb els que la relació era més formal, com Tailàndia, el Pakistan, la Índia o l’Aràbia Saudita per tal de localitzar les posicions dels talibans i Al Qaeda a l’Afganistan així com les seves fonts de finançament. Per altra banda, però, va arribar a col·laborar amb països de dubtosa democràcia, cosa que contradiu la seva voluntat d’expansió de la democràcia liberal. No obstant, aquesta cooperació internacional es va dissoldre amb efervescència quan, després de l’ocupació de l’Afganistan el 2001, l’Administració Bush va posar el punt de mira en l’Iraq de Saddam Hussein. Davant la dubtosa verificació de les proves que vinculaven el règim baasista amb Bin Laden, molts aliats es van començar a fer enrere alhora de treballar amb Estats Units. Sense dubte, el conflicte diplomàtic més greu es va produir amb els països europeus, aliats a la OTAN. Mentre el Regne Unit i, de retruc Espanya defensaven a ultrança la necessitat de derrocar a Saddam, països com Alemanya no van veure amb bons ulls aquesta operació, i més tot just després d’ocupar l’Afganistan dos anys abans.

A més, segons el professor Daniel Byman (2006: 778), del Center for Peace and Security Studies de la Georgetown University, és important tenir en compte que els aliats nord-americans en matèria contraterrorista són “en la teoria i en la pràctica, [...] [agents] vitals per quatre components de l’estratègia d’Estats Units [...]: 1. proporcionar intel·ligència i interrompre [l’acció dels] terroristes a partir d’una pressió legal agressiva; 2. dur a terme operacions de contrainsurgència; 3. incrementar la pressió

sobre els Estats patrocinadors i l'enfortiment dels Estats dèbils o fallits; i 4. i donar legitimitat [a les operacions i les polítiques realitzades]”⁴⁰.

Però, tot i això, O’Hanlon i Gordon (2002: 7) recomanaven ja el 2002 que “Estats Units no ha de muntar ara una operació de terra a gran escala per derrocar a Saddam Hussein, donades les perspectives que podria comportar baixes significatives, incrementar el risc d’atemptats terroristes [...] i que requereix una ocupació llarga i costosa inclús després que Saddam hagi desaparegut”. En conseqüència, és evident que abans de l’ocupació d’Iraq i de l’expansió de la política exterior intervencionista –sense comptar l’Afganistan que tenia una justificació acceptada per la comunitat internacional– ja existien estudis que avisaven sobre els elevats costos, tan per Estats Units com per l’Iraq i la regió. Costos que encara avui s’estan vivint: un total de gairebé 5.000 soldats nord-americans i britànics morts entre 2003 i 2011, una guerra civil entre sunnites i xiïtes pel poder, divisió territorial, manca d’una autoritat estatal amb capacitat de governar, increment del terrorisme –Daesh, entre d’altres– i una situació precària i de pobresa de la població iraquiana. Aquest és el preu de l’unilateralisme.

Aquestes conclusions condueixen a la idea que res fa pensar que aquesta política exterior hagi contribuït a incrementar la seguretat i, en conseqüència, a prevenir i evitar futurs atemptats. És més, tot i que Estats Units no han tornat a ser atacat, el nombre d’atemptats –tots ells de molt menor dimensió i impacte que el de l’11-S– ha incrementat notablement, afectant al seu major aliat (Europa). La raó de tot això és clara, l’Administració Bush no ha centrat els seus esforços en aquesta finalitat. Ocupar Iraq no ha incrementat la seguretat d’Estats Units, només ha retornat a casa soldats en caixes de fusta. Aquesta política exterior ha estat més expansiva, intervencionista i militarista que no pas antiterrorista, per tal de mantenir l’hegemonia nord-americana en la comunitat internacional sota el fals pretext del terrorisme i de dur la democràcia a aquests territoris. No obstant, la “la determinació no és en ella mateixa una estratègia, i molts líders decidits –[com] Lyndon Johnson a Vietnam, per exemple– han dut a les seves nacions a la ruïna per continuar pel camí equivocat. La determinació de Bush, a més, ha estat acompanyada [...] [d’una] retòrica nacionalista que ha trastornat els aliats

⁴⁰ Els principals aliats estatals nord-americans són analitzats amb detall i precisió pel professor Byman en el seu assaig titulat *Remaking alliances for the war on terrorism* (2006: 797-798) on destaca la importància dels aliats regionals.

nord-americans i ha provocat a potencials enemics del món” (Gordon, 2004b: 1). Com bé explica el professor John Esposito (2006: 2-3), investigador a la School of Foreign Service de la Georgetown University, “l’intent de limitar el creixement del terrorisme requereix un fort programa de diplomàcia pública per guanyar les ments i els cors [dels nord-americans i dels musulmans]. Això significa que [...] [es necessita un projecte per fomentar la comprensió mútua (a partir d’intercanvis, cultura, ensenyament)], però també [es] requereix un component de política exterior. [Al cap i a la fi,] la causa de l’antiamericanisme no és el que som, sinó el que fem! [La nova] administració haurà d’escoltar amb més atenció les veus dels 1’3 milions de musulmans i no dependre dels ideòlegs [...] o governants musulmans / aliats autocràtics que utilitzen la guerra com una cortina de fum per tenir un major control i reprimir qualsevol oposició”; haurà de col·laborar més amb els seus aliats europeus –que van negar-se la intervenció d’Iraq considerant-la injusta però que alhora van ser incapaços d’evitar-ho i han acabat sent un dels principals objectius terroristes–, amb els seus aliats regionals (Egipte, Tunísia, Aràbia Saudita, principalment), i promoure els règims democràtics però sense la necessitat d’anar acompanyats del segell de qualitat nord-americà.

4. Estat Islàmic, el nou terrorisme gihadista

En el tercer epígraf s'elabora el segon gran bloc del present estudi. En aquest cas, s'observarà el nou terrorisme gihadista escenificat per l'Estat Islàmic (Daesh) i aprofundint en les seves característiques internes que el fan un fenomen singular i diferent a Al Qaeda. A continuació, s'analitzà la política exterior de l'Administració Obama, la seva lluita per neutralitzar definitivament Al Qaeda i com ha intentat maniobrar en la política internacional per reaccionar enfront l'Estat Islàmic i el caos a Síria després del fracàs de la Primavera Àrab.

4.1. El fenomen d'Estat Islàmic (Daesh)

4.1.1. Estat Islàmic, de milícia a principal organització terrorista mundial

L'Estat Islàmic (EI o Daesh) és una organització terrorista que inicialment es va formar com un grup milicià armat i que s'ha consolidat estructuralment amb la proclamació del califat islàmic. És producte de l'escissió de la franquícia iraquiana d'Al Qaeda i ha arribat a expandir-se fins a Síria. Ideològicament es fonamenta en el salafisme i el takfirisme⁴¹. A diferència d'Al Qaeda, Daesh aplica una tàctica de combat clàssica basada en el control d'un territori, utilitzant també mètodes terroristes però abandonant l'objectiu de l'enemic remot. D'aquesta manera, lluita contra el règim siria d'al-Assad, el govern iraquia, la comunitat kurda, la població xiïta, jueus, cristians i tot aquell que no professi l'islam sunnita salafista, tot això amb voluntat de consolidar el califat i ser reconegut com el que volen ser, un Estat.

Els seus objectius fonamentals són, a llarg termini, la instal·lació d'un califat amb el que recuperar l'anomenada edat d'or de l'islam sunnita i, a mig termini, la consolidació i expansió de la seva corrent ideològica-religiosa. Aquestes dues fites es desglossen en quatre objectius: (1) legitimar la seva existència i la seva autoritat mitjançant una política d'ocupació del territori i d'expansió del terror entre la població local i els estats occidentals traficant amb petroli, armes i segrestos. Cal dir també, però, que a més

⁴¹ Takfirisme: és una doctrina política de l'Islam que acusa d'apòstata (no creient) a tot aquell que no professi la religió tal i com està descrita i que qüestioni la sobirania absoluta d'Al·là. No obstant, cal dir que aquesta doctrina ha estat utilitzada més com un argument polític per atacar a les diferents comunitats musulmanes, prohibir beure alcohol o afaitar-se la barba. En definitiva, és utilitzat pel Daesh com un mecanisme per desfer-se de tot aquell contrari.

realitza una política social proveint serveis públics entre població de les zones ocupades, com són la construcció de carreteres, l'organització de menjadors socials, manteniment de l'ordre públic, recaptació d'impostos; (2) potenciar acords estratègics amb les diferents tribus locals i regionals per poder consolidar i assentar la seva autoritat –com és l'acord amb la siriana Al-Nusra–; (3) incentivar la guerra civil sectària a l'Iraq i a Síria entre la comunitat sunnita i la xiïta per tal de desestabilitzar la regió i aprofitar-se de la situació de caos; i (4) forçar als estats occidentals a una situació d'intervenció per justificar i legitimar el seu discurs i la seva lluita davant l'opinió pública.

La seva denominació és diversa i ha estat objecte de debat. Per una banda, el seu nom fundacional és el de *Al Dawla al-Islamyia Irak Wa'al Sham*, és a dir, Estat Islàmic d'Iraq i el Llevant⁴², i entre la població local se'l coneix simplement com *al-Dawlat* (l'Estat). En conseqüència, els governs occidentals han utilitzat l'abreviació en sigles de la seva traducció anglesa, Islamic State of Iraq and Syria/the Levant (ISIS/ISIL). La Casa Blanca utilitza el terme ISIS, mentre que Downing Street l'anomena ISIL. Tan en català com en castellà l'abreviació més utilitzada és la d'EI. No obstant, cada cop s'ha fet més freqüent i comú entre els acadèmics i experts el terme àrab *Da'ish*, traduït com Daesh, que és l'abreviació del nom complet d'Estat Islàmic en àrab. No obstant, tot i que la majoria de termes fan referència a la paraula *Estat*, no és realment un Estat. És cert que ha aconseguit una població més o menys fixa, ja que ha conquerit un territori de la mateixa dimensió que el Regne Unit, i també és veritat que s'ha dotat d'una estructura governamental, però no està reconegut per cap Estat com a tal, no es relaciona diplomàticament amb cap país del món ni disposa d'unes fronteres clarament delimitades, reconegudes ni respectades.

4.1.2. Els orígens d'Estat Islàmic

L'origen d'Estat Islàmic és producte d'un doble conflicte: per una banda de caire ideològic (que també recull la vessant teològica) sobre com enfocar la lluita gihadista i, per l'altra banda, un conflicte de caire estratègic sobre quins han de ser els objectius a perseguir i els mètodes a aplicar. Aquesta disjuntiva dual esdevé arrel de les discrepàncies entre la cúpula d'Al Qaeda, liderada per Bin Laden, i la seva franquícia a l'Iraq.

⁴² El Llevant, *al-Sham* en àrab, fa referència a la regió on s'ubica el territori de Síria.

El conflicte ideològic té el seu origen en quin tipus de gihad s'ha de realitzar. En termes genèrics, la Gihad significa la mobilització de la comunitat musulmana per defensar-se, però, com explica Filiu (2008: 164-165), “després de la invasió de l’any 2003, [amb la derrota talibana a l’Afganistan dos anys abans,] l’Iraq presenta un escenari profundament impregnat de Gihad i es converteix en el camp de batalla *gihadista* per excel·lència”. És en aquest context on es pot observar amb major contundència l’existència i la competència entre els tres tipus de Gihad existents, segons Filiu. Per una banda, hi ha la *Gihad sunnita*, que adopta el nacionalisme àrab per fer-se forta entre la població antiamericana que veu com el seu país és ocupat. Un bon exemple de Gihad sunnita és la que es va desenvolupar a Bagdad durant el primer any d’ocupació internacional a partir de l’organització Exèrcit Islàmic Iraquià (EII), que agrupava “baasistes reconvertits, islamistes fanàtics i notables tribals, als quals uneix el mateix odi contra l’ocupant nord-americà. Christian Cheston i Georges Malbrunot, segrestats per aquests mujahidins durant quatre mesos, veuen dins l’EII una *federació de grups armats que disposa d’autonomia local* sota la direcció d’un *emir reconegut religiosament i que disposa, a més, de mitjans financers importants*.” (Filiu, 2008: 191).

En segon lloc, hi ha la *Gihad xiïta*, que prolifera i assoleix el seu auge fins a pràcticament desintegrar-se amb l’alçament de 2004 i la redistribució del poder del règim iraqià. “Aquesta Gihad xiïta finalitza mitjançant la integració al joc controlat per Washington d’una força que li és hostil radicalment. En acceptar aquesta integració, [...] els gihadistes sunnites intensifiquen les matances contra xiïtes [...]. Aquesta fractura entre la Gihad sunnita i la Gihad xiïta a l’Iraq pot semblar insuperable després del 2004, però ja [...] [el 2008 s’estava] fent més profunda un altre línia de ruptura, dins mateix de la Gihad sunnita, entre nacionalistes i lleials a Al Qaeda” (Filiu, 2008: 190).

Per últim i en tercer lloc, hi ha la *Gihad global*, que es va desenvolupar amb Bin Laden i al veure’s expulsada el 2001 de l’Afganistan es va instaurar en territori iraqià per tal de consolidar novament la seva hegemonia. La diferència amb la resta de ghids és que les altres tenen una orientació purament defensiva i local, mentre que aquesta aspira a expandir-se per tot el món. Amb aquest objectiu, arriba a l’Iraq sota el nom d’*Al Qaeda a l’Iraq* però posteriorment, amb el declivi de l’organització a escala mundial, s’escindeix i combina aquesta aspiració global amb un fort nacionalisme i lluita interna de la Gihad sunnita, que progressivament accepta la filosofia de la branca global.

D'aquesta manera, “la Gihad global vol absorbir el potencial de la Gihad nacionalista agreujant d'aquesta manera les hostilitats amb la majoria xiïta del país” (Filiu, 2008: 164-165). Al Qaeda sempre va defensar i seguir la línia de la Gihad global, Estat Islàmic en canvi emergeix d'una combinació entre la branca sunnita nacionalista (afectada per una manca de lideratge polític i de planificació militar) i la global (famosa internacionalment però sense un centre clar on reorganitzar-se⁴³), un objectiu que mai va aconseguir Al Qaeda i que, en part, va provocar el seu fracàs a l'Iraq i la posterior escissió d'Estat Islàmic convertint-lo en la principal organització gihadista. Tot això condueix a que la nova “Gihad global es beneficia de l'ocupació occidental d'un país àrab per reivindicar l'herència popular de la Gihad anticolonial” (Filiu, 2008: 267) sota un discurs purament nacionalista.

El conflicte estratègic troba el seu gènesi en les discrepàncies d'acció entre els líders gihadistes iraquians i la cúpula de Bin Laden, i entre una formació miliciàna i una elitista. Arrel d'això, acabaria sorgint el Daesh. “Fins al 2002, Bin Laden només cita a l'Iraq per *l'embargament injust imposat pels Estats Units i els seus agents*. L'Iraq no li interessa com a terra de la Gihad, sinó com a objectiu de *l'agressió dels Estats Units* perpetrada a partir de l'Aràbia Saudita. Cap personalitat iraquiana apareix a la jerarquia d'Al Qaeda. I serà un terrorista jordà qui integrarà l'Iraq en el bàndol de la Gihad global” (Filiu, 2008:192), Ahmad Fadil Nazzal al-Khalayla⁴⁴, més conegut com Abu Mussab al-Zarqawi. Al-Zarqawi va tenir una vida deplorable a Zarqa (Jordània): va abandonar l'escola molt jove, es va dedicar al pillatge, l'alcohol i les substàncies estupefaents acabant diverses vegades a la presó. El 1988 va trobar la seva vessant religiosa a una mesquita local freqüentada per excombatents jordans a l'Afganistan i es va acabar enrolant en la guerra contra l'ocupador soviètic, moment on comença la seva lluita en defensa de la Gihad. Posteriorment, el 1992, torna al seu país d'origen i funda l'organització gihadista Jund al-Sham (Soldats del Llevant) que s'acabaria anomenant A al-Tawhid (La Unificació) i que anys després, sense vincular-se amb Bin Laden i Al Qaeda, passaria a ser definitivament al-Tawhid wa al-Jihad (La Unificació i la Gihad).

⁴³ Aquest centre en el que reorganitzar-se Al Qaeda és descrit per Filiu com *Gihadistan* (Filiu, 2008: 265).

⁴⁴ Ahmad Fadil Nazzal al-Khalayla (1966-2006) conegut com Abu Mussab al-Zarqawi fou un terrorista gihadista salafista que va liderar la franquícia d'Al Qaeda a l'Iraq i va centrar els seus atemptats suïcides contra el govern xiïta i les tropes nord-americanes desplegades a territori iraquí. La seva figura i el seu recorregut en la lluita gihadista és explicat de forma detallada per Jean-Pierre Filiu a *Les frontières de la Gihad* (2008: 192-193).

Aquesta nova organització s'orienta com a camp d'entrenament –inicialment situat a Herat (Afganistan)– per tots aquells que vulguin defensar la causa de la Gihad en territori iraquí, inclosos els kurds que temps després crearien en territori kurd-iraquíà Ansar al-Islam (Partidaris de l'Islam), una organització del mateix caire gihadista però molt més activa i amb seu operativa al territori de la minoria kurda⁴⁵. Al-Zarqawi torna a l'Afganistan però amb l'ocupació nord-americana del 2001 es veu obligat a refugiar-se amb un bon amic d'armes, Gulbuddin Hekmatyar, fins que torna a l'Iraq. Hekmatyar s'havia aliat feia temps amb Bin Laden i, arrel d'això, començaria una indirecta col·laboració que es materialitzaria en un intercanvi regular de correspondència entre al-Zarqawi i el líder d'Al Qaeda.

Al-Zarqawi, tot i el primer contacte amb Al Qaeda, va mantenir la seva pròpia organització, al-Tawhid wa al-Jihad. “Segons la biografia escrita pel gihadista Sayf al-Adal, al-Zarqawi va tractar de construir des del principi una petita societat, una comunitat política que [...] pretenia traslladar a Orient Mitjà i en concret a Iraq. Al-Zarqawi volia emular la figura històrica de Nur al-Din Zangi, un capdill àrab de l'època de les croades (mort el 1174) que va impulsar el procés d'unió dels territoris compresos entre Mossul i Damasc [...] [i que] pretenia expulsar als croats i unificar als àrabs que habitaven entre l'Èufrates i el Nil” (Jordán, 2015: 112). En la pràctica, des d'al-Tawhid wa al-Jihad al-Zarqawi va perpetrar diversos atemptats a l'Iraq contra grups iranians, xiïtes i les seues d'organitzacions internacionals, com les Nacions Unides. Així començava la insurgència iraquiana de caire gihadista. La raó per la qual segueix aquesta estratègia és perquè considera que els objectius d'Estats Units estan massa protegits i, per tant, és més viable centrar els esforços en objectius vulnerables i de fàcil abast, que serien de caire regional intern. Aquesta idea, com veurem, no va ser gens compartida per Bin Laden i aquesta visió estratègica és, molt probablement, el punt de fractura del gihadisme a l'Iraq entre Al Qaeda i el grup propi del territori, al-Tawhid wa al-Jihad.

⁴⁵ Actualment, el grup Ansar al-Islam viu successives derrotes contra la Unió Patriòtica del Kurdistan (UPK) –que estava recolzada per bombardejos aeris nord-americans com a estratègia de debilitament del règim de Saddam Hussein previ a l'ocupació de 2003–. Aquest fet obliga al grup gihadista kurd a reorganitzar-se en una nova entitat, Ansar al-Sunna, que centra la seva acció terrorista en Turquia –com va ser l'atac de 14 d'octubre de 2003 contra l'ambaixada turca a Bagdad per evitar que aquest país participés en la coalició del president Bush– i contra el UPK i el PDK (Partit Democràtic del Kurdistan).

No obstant això, la col·laboració entre al-Zarqawi i Al Qaeda s'intensifica quan, per tal de conciliar una *solidaritat panislàmica*, en termes de Filiu, i sumar esforços per realitzar atacs contra la comunitat xiïta a l'Iraq pro-Estats Units i per segrestar a ciutadans nord-americans amb l'objectiu d'aconseguir finançament i intercanvi de presoners. Un exemple d'això és "la captura de Nicholas Berg, [periodista i] ciutadà dels Estats Units, [...] [que el mateix al-Zarqawi] decapita un mes més tard. El vídeo d'aquesta execució es [...] [va difondre] per Internet dins el marc d'una *Gihad mediàtica* a la qual al-Zarqawi concedeix molt importància. Aquesta escalada del terror [...] [va tenir], en efecte, un gran ressò a la premsa occidental i àrab" (Filiu, 2008: 197). Davant d'això, les forces d'ocupació nord-americanes arriben a oferir una recompensa de 10 milions de dòlars (\$) per neutralitzar a al-Zarqawi. Aquest fet incrementa el prestigi del terrorista jordà que veu com la seva organització guanya centenars de nous adeptes, seguidors i militants durant l'estiu de 2004. A més, al-Zarqawi realitza tot un conjunt de campanyes contra segrestadors, heretges xiïtes, polítics iraquians pro-occidentals així com objectius relatius a Jordània (considerat per al-Zarqawi un règim àrab de fals musulmans) i organitzacions internacionals, dins la seva política de terror que va anunciar a Bin Laden en una de les seves cartes, que reforcen la seva legitimitat i incrementen el seu suport popular. D'acord amb aquesta nova estratègica i "coherent amb la seva voluntat de convertir l'Iraq en un parany per als Estats Units, s'esforça per comprometre la instal·lació del govern [...] [d'Ayad Allawi⁴⁶]. Amenança de matar el primer ministre xiïta, qualificat de *Karzai iraqià* en referència al nou cap de l'Afganistan. [I, a més,] reivindica atacs devastadors contra les forces de l'ordre iraquianes, en particular el [del] 14 de setembre del 2004 (quaranta-nou persones mortes davant el quarter general de l'exèrcit a Bagdad i dotze policies assassinats a Baaquba)" (Filiu, 2008: 198-199). Tot això va dur a un dels majors èxits d'al-Zarqawi que van sorprendre a Bin Laden, l'eliminació de la Gihad xiïta.

L'interès de Bin Laden en l'organització gihadista que liderava al-Zarqawi a l'Iraq com a primera línia d'atac contra les tropes nord-americanes, i fins llavors també contra la comunitat xiïta, es va consolidar definitivament el 17 d'octubre de 2004, data que al-Zarqawi va jurar fidelitat a Bin Laden i a Al Qaeda després de vuit mesos de

⁴⁶ Ayad Allawi (1948-) polític iraqià, va ser primer ministre interí de l'Iraq entre el juny de 2004 i el març de 2005, i va fundar el 1991 l'Acord Nacional Iraquià, un partit liberal, centrista i de caire aconfessional en el que hi poden participar tot tipus de persones sempre i quan tinguin la nacionalitat iraquiana.

negociacions. “El jurament va obeir a pur oportunisme polític per ambdues parts. Al Qaeda volia tenir presència a Iraq i al-Zarqawi desitjava atraure voluntaris i finançament adoptant la marca més valorada en aquell moment en els entorns islamistes radicals” (Jordán, 2015: 113). D’aquesta manera, les diferents organitzacions gihadistes a l’Iraq, al-Tawhid wa al-Jihad i la kurda Ansar al-Islam, es van acabar fusionant en l’organització d’*Al Qaeda per a la Gihad a la Mesopotàmia / Al Qaeda en la Terra dels Dos Rius*, més coneguda com Al Qaeda d’Iraq (que prèviament es va anomenat durant un temps Estat Islàmic d’Iraq, ISI) i la seva filial a Síria.

Ja dins d’Al Qaeda, al-Zarqawi s’oposà al model de Gihad global cosmopolita defensada per Bin Laden des dels inicis i va defensar una guerra sobre el terreny i de posicions (un exemple d’això és l’anomenat *Cinturó de Bagdad*, que comentarem més endavant). Amb el temps, com cita Filiu (2008: 199), “la neutralització de la Gihad xiïta intensifica l’agressivitat de la Gihad global, i Al Qaeda desencadena el terror contra *l’enemic pròxim*, xiïta i iraquí. L’estat major nord-americà calcula⁴⁷ que des de l’octubre del 2004 el grup de al-Zarqawi és responsable de la mort de 675 iraquians i de 40 estrangers”. Això incrementa la implicació nord-americana en assegurar l’ordre públic i l’estabilitat al país, que veu com molts reductes gihadistes encara estan actius –com va ser la ciutat de Fallujah, Samarra, Ramadi o Tikrit i, fins i tot, alguns barris perifèrics de Bagdad– i, en conseqüència, es trunca el pla d’Estats Units de realitzar una transició ràpida que havia de culminar amb unes eleccions en sis mesos.

L’acció terrorista a l’Iraq incrementa el 2005 quan “el grup de al-Zarqawi està a la avantguarda d’aquesta campanya de sabotatge de les eleccions futures. Difon un vídeo que mostra l’execució de cinc guardes fronterers [...] [i] reivindica l’assassinat del governador de Bagdad. Al-Zarqawi mateix predica una *guerra total contra el principi satànic de la democràcia*. [No obstant,] malgrat les execucions de candidats i els atacs contra els col·legis electorals, les primeres eleccions generals [iraquianes] tenen lloc, com estava previst, el 30 de gener [de 2005, amb una participació total del 58% del cens, però desigual segons la província]. [...] [Això ens demostra que tot i no haver] pogut pertorbar el vot nacional, els gihadistes han confirmat, pel terror, el seu arrelament comunitari i territorial. El boicot sunnita infla el resultat de la llista xiïta

⁴⁷ Aquests càlculs són realitzats a data de 2006, que és quan Filiu escriu el seu llibre *Les fronteres de la Gihad*, que és publicat al català el 2008 per Edicions de 1984.

apadrinada per l'aiatol·là Sistani, que recull gairebé la meitat dels sufragis, i de l'aliança kurda, que n'obté una quarta part. [D'aquesta manera,] la presidència de l'Iraq recau en Jalal Talabani [per calmar el separatisme kurd i] [...] el govern es constitueix laboriosament sota la direcció d'Irabbim Jaafari, dirigent històric del partit xiïta Da'wa [...]. Dels trenta-dos ministeris, setze van a parar a personalitats xiïtes, set a àrabs sunnites (entre els quals el de Defensa) i set a kurds. [A més,] la comissió de redacció d'una futura Constitució aconsegueix reunir-se" (Filiu, 2008: 202-2003). El nou ordenament institucional de l'Iraq condueix a dues conseqüències. La primera és que Estats Units considera aquesta relativa estabilitat política com un indicador potent per implicar cada cop més a les tropes iraquianes en la lluita contra els gihadistes i així desmarcar les seves. La segona conseqüència és que les tropes d'al-Zarqawi intensifiquen la seva activitat terrorista contra tot l'aparell governamental (de majoria de xiïta) i, en especial, contra les forces de seguretat tan iraquianes com nord-americanes.

Les ofensives de les tropes nord-americanes i iraquianes redueixen l'activitat dels combatents d'al-Zarqawi i només ofereixen resistència a alguns barris de Bagdad i a les províncies d'Anbar, Salaheddine i Nínive on hi ha les ciutats de Ramadi, Tikrit i Mossul, respectivament. A més, el suport popular va començar a escassejar davant els diaris atemptats indiscriminats, que ja no són contra objectius polítics, sinó contra mercats, casaments, escoles, etc. Davant d'això, Al Qaeda intenta provocar una guerra civil amb la comunitat xiïta a partir de diversos atemptats però sense gaire èxit "A l'estiu [...], les tensions entre els defensors de la Gihad nacionalista (—representada per grups minoritaris com l'Exercit Islàmic d'Iraq, l'Exèrcit de Mahoma i Ansar al-Sunna-) i els partidaris d'Al Qaeda s'agreugen. Els primers donen una preferència absoluta a la retirada de les tropes d'ocupació, així com a la garantia d'un repartiment del poder i de les riqueses favorable als *alliberadors*, és a dir, a la guerrilla àrab sunnita i a la seva base popular. Els segons persisteixen en l'objectiu estratègic de provocar una guerra entre sunnites i xiïtes, preludi de l'extensió regional del conflicte" (Filiu, 2008: 211). El conflicte entre gihadistes incrementa progressivament fins al punt que es comença a vessar sang per revenges i enfrontaments espontanis, que tenen com a punt d'inflexió el 5 de gener de 2006, data en que Al Qaeda va perpetrar un atemptat contra un centre de reclutament de la política iraquiana i sis grups gihadistes iraquians minoritaris van condemnar aquests atacs contra innocents, posant fi a la cooperació amb Al Qaeda. Aquest va ser l'inici del trencament definitiu. Per al-Zarqawi això el va posar contra les

cordes, ja que seguia al capdavant del que es coneixia com Al Qaeda a l'Iraq i havia acceptat la Jihad global, però sempre havia mantingut una discrepància de fons amb les pràctiques i l'estratègia de Bin Laden. Sigui com sigui, les tensions ideològiques i d'estratègia entre els mateixos gihadistes van incrementar progressivament de forma més virulenta.

Cal esmentar que una de les majors fites d'al-Zarqawi i que va marcar el tret diferencial amb Al Qaeda va ser l'anomenat *Cinturó de Bagdad*, que “era el nom en clau que va donar [...] a un pla per la conquesta de Bagdad. En lloc d'atacar el centre urbà [fortificat per l'exèrcit nord-americà], ell preveia aïllar la capital prenent poc a poc les localitats del *cinturó*, la regió circumdant. En un principi, al-Zarqawi planejava utilitzar les bases [...] [gihadistes existents en aquell moment] per *controlar l'accés a Bagdad i infiltrar diners, armes, cotxes bomba i combatents*. Projectava també *estrangular els heliports nord-americans emplaçant bateries d'artilleria aèria al llarg de les rutes de la zona del cinturó que envolta Bagdad* [, dividida en cinc regions: al sud les províncies de Babil i Diyala, a l'oest Anbar i Thar Thar, al nord Saladin, a l'est les àrees rurals de Bagdad, i el cinturó de Diyala amb Baqubah i Khalis] [...]. A principis de 2006, els gihadistes de al-Zarqawi van començar a posar en marxa el pla, prenent primerament Fallujah i gairebé tota la província d'Anbar. El març i l'abril van avançar fins Bagdad apoderant-se de Karma i Abu Ghraib i, finalment, van llançar atacs amb cotxes bomba a la província de Babil al nord i al sud de Bagdad. [D'aquesta manera,] amb gran part del cinturó en el seu poder, el grup consolidava el seu finançament en el feu sunnita” (Napoleoni, 2015: 31). Però el 2007 les tropes nord-americanes i iraquianes, davant els recents atacs, van iniciar una contraofensiva dirigida contra les instal·lacions de comandament i entrenament d'Al Qaeda a l'Iraq per destruir el que es va anomenar com el *triangle de la mort*⁴⁸.

⁴⁸ El *Triangle de la Mort* és una zona del sud d'Iraq que es troba entre les ciutats de Bagdad i al-Hillah, està habitada per aproximadament un milió de civils sunnites i principalment són terres agrícoles. Aquesta zona es va transformar en la base operativa de les organitzacions gihadistes iraquianes i va adoptar aquest nom perquè va ser unes de zones on es van cobrar els combats més intensos i mortífers entre militants gihadistes i tropes nord-americanes i iraquianes després de la derrota del règim de Saddam Hussein.

4.1.3. D'al-Zarqai a al-Bagdadí

El 7 de juny de 2006, un bombardeig aeri nord-americà va destruir la casa que al-Zarqai i diversos estrets col·laboradors seus estaven refugiats. Al Qaeda va anunciar la mort com la pèrdua d'un màrtir i va iniciar a l'Iraq una pugna per fer-se amb el control i el lideratge d'Al Qaeda a la regió. Aquesta lluita interna va provocar un increment de les tensions entre les diferents faccions gihadistes al territori.

En un primer moment, el nou Consell de la Sharia va passar a estar presidit per Abu Omar al-Bagdadí, un gihadista de l'ala més fanàtica de l'organització que es va dedicar a estendre la versió més extrema de la Sharia prohibint la música, la connexió a Internet, imposant el niqab a totes les dones i practicant segrestos i assassinats de membres tribals sunnites que eren sospitosos de col·laborar amb Occident. Això va provocar la pèrdua de seguidors i el trencament del vincle amb la població, que es va aixecar contra els gihadistes, fet que va animar a les tropes nord-americanes a assaltar les posicions terroristes. A mitjans de 2008, la situació dels gihadistes era desastrosa. "Els documents capturats a l'ISI en aquell període reflecteixen la pèssima organització. En aquests es reconeixen errors i deficiències com, per exemple, la falta de sintonia amb la població iraquiana, mala coordinació entre els emirs regionals del suposat Estat, problemes d'autoritat deguts a una pobre estructura de comandament, problemes també entre voluntaris estrangers i membres iraquians d'ISI [...], mala gestió dels recursos econòmics, etc. És a dir, una sèrie de falles sistèmiques que es van traduir en errors estratègics i en un desenvolupament subòptim de l'organització" (Jordán, 2015: 117). Com a intent de reorganització es va traslladar la seu a Mossul per guanyar-se la confiança dels milicians i de la població local a partir del conflicte obert entre kurds i sunnites.

Finalment, després del desmembrament de gairebé tota l'organització, a mitjans de 2010 s'erigeix com a nou líder Abu Bakr al-Bagdadí. La seu es va traslladar a Raqqa per raons estratègiques al trobar-se entre Bagdad i Damasc, i per ser la capital de l'històric califat entre els segles VIII i IX. El nou líder va aplicar una política de reclutament de nous milicians a través de la conciliació amb les diferents faccions tribals i regionals i en l'alliberament de seguidors gihadistes reclosos a les presons iraquianes.

Progressivament, aquests atacs es van fer més coordinats i el seu nom va començar a fer-se popular entre aquests sectors radicals.

Cal dir, però, que el cert és que la figura d'Abu Bakr al-Bagdadí fins fa poc era tot un misteri. La informació recollida i difícilment aconseguida explica que va néixer a Samarra (Iraq) el 1971 en una família humil. Es va diplomar en Estudis Islàmics per la Universitat de Bagdad i va ser iman a la mateixa ciutat i a Fallujah. Va ser detingut i empresonat el 2005 per les forces nord-americanes a Bucca Camp acusat d'extremista radical. Segons es coneix, “a la presó va mantenir un perfil molt baix, enganyant als nord-americans pel que fa al seu potencial de líder” (Napoleoni, 2015: 34). La seva trajectòria en el gihadisme comença, com bé relata la periodista italiana Loretta Napoleoni (2015: 33-34), “a l'iniciar-se el 2003 la invasió nord-americana, [moment que] al-Bagdadí es va unir al grup d'al-Zarqawi, Al-Tawhid wa al-Jihad, amb la missió de passar il·legalment a combatents estrangers a Iraq. Més tard [, en el seu ascens dins l'organització,] es va convertir en emir de Rawa [...] [, ciutat on es va fer famós] per la seva brutalitat alhora d'executar públicament a sospitosos d'haver col·laborat amb les forces de la coalició nord-americana. En la seva forma de governar a Rawa s'adverteixen les llavors de l'administració del [seu] califat [...]. Al-Bagdadí, igual que al-Zarqawi, es va centrar en activitat quotidianes de l'organització evitant difondre vídeos i fer declaracions polítiques, conducta habitual entre els dirigents gihadistes. Només es coneixen dues fotogràfiques d'al-Bagdadí anterior al seu nomenament com a califa [i ambdues són borroses].” Realment, la seva figura està coberta per un vel de misteri i fins i tot de sectarisme. Cal esmentar també que “en la seva primera aparició oficial al ser escollit califa, va parlar en la gran Mezquita de Mossul vestit amb la indumentària tradicional dels imans i les seves paraules no van ser les d'un terrorista inhumà, sinó les d'un líder religiós savi i pragmàtic” (Napoleoni, 2015: 34-35).

Amb la nova direcció al capdavant, l'estratègia terrorista havia fet un gir històric i les restes del que va ser Al Qaeda a l'Iraq “va recuperar el nom original d'Estat Islàmic d'Iraq [(ISI)] i, tot i que va continuar amb els seus atacs contra objectius nord-americans a l'Iraq, va començar a distanciar-se d'Al Qaeda” (Napoleoni, 2015: 30) a causa de la seva impopularitat al país –gairebé tanta com la del govern xiïta– i es va proposar crear una imatge més local i nacionalista. No obstant, aviat al-Bagdadí es va adonar que l'estratègia d'atacar a l'enemic remot no funcionava i va ser llavors quan el nou líder

gihadista va veure en el jove conflicte civil siríà –producte de la repressió governamental de la Primavera Àrab– una oportunitat per reagrupar i reforçar la nova organització. “La guerra intermediada a Síria no només va servir perquè l’ISI es dotés d’entrenament militar, sinó que oferia els mitjans financers pel seu relançament [, però] no com un de tants grups armats gihadistes, sinó com un element clau amb els seus propis enclavaments territorials i la seva maquinaria militar. [...] [A més,] al-Bagdadí compartia la creença d’al-Zarqauí que sense una base territorial ampla i sòlida a Orient Mitjà la seva lluita estava condemnada al fracàs” (Napoleoni, 2015: 31). D’aquesta manera, al-Bagdadí, sent nomenat califa, va recuperar la idea de reconstruir el Califat de Bagdad a partir d’una guerra de conquesta contra els enemics propers (elits governamentals corruptes i pro-occidentals, oligarquies econòmiques i, en especial, els xiïtes, que eren la majoria dels citats prèviament) ocupant tots els pobles i anant porta a porta per imposar el seu poder i la Sharia.

La mobilització de combatents gihadistes arreu de l’Orient Mitjà i el creixement de la nova organització ha estat relativament fàcil tenint en compte el factor geogràfic. Existeixen un total de 3.650 quilometres de fronteres terrestres obertes a l’Iraq, “en general en zones deshabitades, [que] ofereixen possibilitats infinites de penetració [...] [ja utilitzades per les] xarxes de contraban de gran volada. Totes aquestes fronteres heretades del mandat britànic separen de manera artificial grups humans profundament emparentats. Aquest és, en particular, el cas de les grans tribus que tradicionalment viuen una vida nòmada en els límits de Síria, de l’Iraq, de Jordània i de l’Aràbia Saudita. [...] Sobre Síria, que comparteix 600 quilometres de frontera amb l’Iraq, continuen caient les acusacions de Washington i de Bagdad [...] [, ja que el règim permet que] qualsevol súbdit àrab pugui penetrar-hi sense visat. [Per tant,] [...] Síria esdevé el país de trànsit més freqüent per als gihadistes la destinació dels quals és Iraq” (Filiu, 2008: 205-206). La segona gran frontera oberta de transit gihadista és la frontera saudita-iraquiana que suposa un total de 800 quilometres. En aquest cas, però, les autoritats saudites van intensificar el control a la seva frontera amb l’Iraq per evitar que els combatents gihadistes es traslladessin i/o tornessin a l’Aràbia Saudita. El factor geogràfic estar acompanyat pel fet que “al-Bagdadí va consolidar diversos enclavaments a Síria i va [...] [realitzar] una hàbil campanya de propaganda [a través de la xarxes socials, aconseguint atraure a molts combatents de l’estranger]. [...] [S’acceptava] a qualsevol nouvingut, al contrari d’altres organitzacions [...]. La facilitat

d'incorporació a l'ISI, unida al seu sofisticat perfil comunicador, van fer pujar la seva popular en l'estranger, en particular entre els joves d'Occident" (Napoleoni, 2015: 35).

A més, el mencionat factor geogràfic va facilitar el moviment de gihadistes entre Iraq i Síria que va permetre la fusió el 2013 d'Estat Islàmic amb l'organització siriana Jabhat al-Nusra, considerada per diversos experts una franquícia d'Al Qaeda a Síria. D'aquesta manera, naixia el que avui dia coneixement com Estat Islàmic d'Iraq i el Llevant (al Sham), és a dir, ISIS/ISIL de l'abreviació per les seves sigles angleses. No obstant, aquesta fusió no va ser ben vista per tothom, ja que es van produir diverses desercions en l'organització siriana i, el més important, molts van veure una diferència d'estratègia i de projecte entre les dues organitzacions. "El propòsit [...] [de Jabhat al-Nusra] era derrocar al règim d'al-Assad, [mentre que] el d'ISI s'havia vingut centrant en les seves pròpies conquestes territorials [...] per anar formant els seus propis enclavaments" (Napoleoni, 2015: 35-36). A més, cal afegir que Al Qaeda va veure amb molts mals ulls la fusió, ja que perdien influència a Síria i, a més, per primer cop es constituïa una organització terrorista de caire gihadista capaç de fer front a la seva autoritat, que era més història que no pas real. La idea de al-Zawahiri, que encara mantenia estret vincle amb al-Nusra i el seu líder, era repartir les esferes d'influència: l'Estat Islàmic operaria a l'Iraq i Jabhat al-Nusra a Síria, de manera que la relació fos únicament d'una col·laboració d'armament, personal i recursos. Aquest va ser un intent d'Al Qaeda de mostrar que tenia el control sobre el terreny de les organitzacions gihadistes, però el cert és que aquestes operaven de forma totalment independent. Davant les crítiques de l'organització mare al-Bagdadí va respondre: "*He d'escollir entre la llei de Déu i la llei de al-Zawahiri, i opto per la llei de Déu*. Aquestes senzilles paraules confirmaven la debilitat de creixement d'Al Qaeda en comparació amb l'estrella en ascens del líder d'Estat Islàmic. *En poc més d'aquests deu últims anys al-Zawahiri havia estat amagat en la zona fronterera entre Afganistan i Pakistan i tot just havia difós algun vídeo i certs comunitats*, va dir a l'agència France-Presse Richard Barret, excap de contraterrorisme del servei d'intel·ligència britànic. *Al-Bagdadí, per contra, ha desenvolupat una activitat sorprenent: ha pres ciutats, ha mobilitzat un nombre extraordinari de gent, els seu assassins a Iraq i Síria són implacables... Qualsevol que desitgi combatre s'unirà a al-Bagdadí?*" (Napoleoni, 2015: 36-37). Al Qaeda va quedar en evidència i el febrer de 2014 el Daesh va trencar definitivament el vincle amb l'organització de Bin Laden, afirmant que ells havien jurat lleialtat a aquest, no a al-

Zawahiri. Aquesta situació va obrir un conflicte intern entre Daesh i al-Nusra que va saldar amb la mort del líder d'al-Nusra, Abu Sa'd al-Hadrami, i la mà dreta d'al-Zawahiri al territori, Mohamed Bahaia. Això va consolidar a Daesh com la força dominant a tota la regió i la principal oposició al règim siria d'al-Assad.

A partir del 2014, l'Estat Islàmic va “estendre i afermar les seves posicions a l'Iraq, a la regió sunnita d'Anbar, ocupant Fallujah i part de Ramadi. [A més,] cada cop existia més interrelació entre les operacions de Síria amb Iraq, així com una important transferència de recursos humans, econòmics i materials d'un costat a l'altre de la frontera. Això va permetre que a principis del juny de 2014 el Daesh pogués llançar una gran ofensiva [...] [al centre de] l'Iraq” (Jordàn, 2015: 122), capturant la ciutat de Mossul i col·lapsant l'exèrcit iraquia. “Com a resultat, el Daesh es va fer amb un elevat nombre de poblacions i la situació es va tornar tan alarmant que durant diversos dies va existir el temor fundat que les seves forces arriben a penetrar a Bagdad” (Jordàn, 2015: 122). A l'agost es va iniciar una segona ofensiva centrada en el Kurdistan iraquia, al nord del país, capturant les ciutats de Sinjar i arribant a les portes d'Erbul, la capital de Kurdistan. Aquest fet va començar a alertar Estats Units i van respondre amb atacs aeris que van donar suport a les forces kurdes per recuperar terreny. Tot i que el gran objectiu era Iraq, després de la derrota a la zona kurda, l'Estat Islàmic va haver de mesurar amb molta precisió els seus futurs moviments. No obstant això, el resultat era evident: “es trobava present en un espai entre el nord-est de Síria (prop de la meitat del país) i el nord de l'Iraq (una tercera part del país), [pràcticament un territori tan gran com el Regne Unit. Però,] presència no sempre significa control efectiu” (Jordàn, 2015: 123).

En conseqüència, d'Estat Islàmic va proliferar ràpidament i va atraure a combatents d'altres organitzacions i a nous militants i seguidors gràcies a la seva major organització interna i eficiència en el camp de batalla. A més, resulta evident el fet que l'èxit d'Estat Islàmic alhora de treure el màxim rendiment a la guerra de Síria es deu a les contradiccions d'aquest tipus de conflicte en l'escenari multipolar configurat en la Postguerra Freda. De la mateixa manera que va passar a Líbia amb la caiguda del dictador Muammar Al-Gaddafi i altres regions, Síria mostra un panorama idèntic “on l'autoritat de l'Estat, generalment dictatorial, s'ha enfonsat i ha creat un buit polític que els grups sectaris armats omplen amb la seva violència. En aquest escenari anàrquic, la

societat deixa d'existir i el seu lloc l'ocupa una guerra premoderna perenne” (Napoleoni, 2015: 45).

4.1.4. Elements característics del Daesh

La modernitat que suposa l'Estat Islàmic és producte de la combinació de tàctiques contemporànies (tecnologies i mitjans de comunicació) així com elements clàssics (propaganda psicològica i guerra tradicional). Tot això configura l'estructura ja no d'una simple organització gihadista, sinó la d'un proto-estat que alguns experts anomenen *Estado-caparazón*. En essència, com explica Napoleoni (2015: 65), Estat Islàmic és com la fundació de Roma pels antics supervivents de Troia, un estat nacional nascut entre la violència absoluta i la voluntat de recuperar l'època daurada anterior, però que ha après de molts dels errors del passat, ha ressorgit com un fènix (islamista) i es presenta com un projecte renovador que, al cap i a la fi, és el mateix que l'antic. A continuació, s'analitzaran els factors paramilitars, polítics, econòmics i mediàtics que fan d'Estat Islàmic una entitat terrorista tan innovadora.

Factor paramilitar

Un dels punts clau de l'organització ha estat el factor paramilitar que s'ha basat, segons el professor Javier Jordán, en tres elements: la destacable capacitat militar, la moral de victòria i la *net assessment* (valoració neta). El primer element, l'elevada capacitat militar, es deu gràcies a “la incorporació d'oficials de l'antic exèrcit de Saddam Hussein i el seu ascens a llocs de responsabilitat [després de conèixer el gihadisme en les presons iraquianes]. Ja hi havia alguns d'ells en l'antiga Al Qaeda d'Iraq [...] [i amb Daesh, a partir d'una pugna en els] quadres de l'organització d'elements foranis, substituint-los per exmembres de l'aparell de seguretat del règim Baaz. Per exemple, Abu Ali al-Anbari, el cap d'operacions a Síria [...] va ser anteriorment general en l'exèrcit iraquetà” (Jordán, 2015: 123). A més, l'argument de fons que dota de sentit això és que aquests exmilitars, principalment de graduació intermèdia, veuen en el Daesh un instrument per garantir la seva supervivència i el manteniment del control de l'Iraq.

El segon element és la moral de victòria que sempre s'ha difós entre els combatents gihadistes. “El missatge de victòria s'ha combinat també amb el d'extrema brutalitat contra els enemics, i amb una espècie de culte a la mort. Tot i que a primera vista pot

semblar irracional, aquesta exaltació de la violència i la seva magnificació a través de la propaganda han desenvolupat un rol paramilitar de primer ordre, minant la moral dels seus adversaris. El Daesh ha convertit així la seva manera de procedir en exemple arquetípic d'un dels conceptes de moda en els estudis estratègics: el de la guerra híbrida” (Jordán, 2015: 126), o guerra intermediada, en termes de Napoleoni.

Per últim, l'element *net assessment* (valoració neta) de les capacitats de Daesh és un element de fortalesa per l'organització enfront de l'exèrcit iraquí. Sense aquest “no s'explica l'èxit de l'ofensiva de 2014. A Mossul per exemple uns 1.300 membres del Daesh (la xifra exacte és objecte de debat) van fer capaços de prendre la segona ciutat més important del país, defensada sobre el paper per 60.000 efectius de l'exèrcit i de les forces de seguretat iraquianes” (Jordán, 2015: 126). Això és el que va dur a posteriors victòries i a una major eufòria pel combat.

Factor polític

Com ja s'ha esmentat al llarg de l'anàlisi sobre els orígens i la consolidació de l'Estat Islàmic, aquesta organització ha demostrat tenir una gran habilitat alhora d'aprofitar-se de les divisions polítiques (ja siguin tribals com ideològico-religioses) i agreujar-ne els efectes. Gràcies a això, ha anat teixint una xarxa d'acords i coalicions que l'han enfortit progressivament assegurant el seu domini sobre el territori. Com exposa Javier Jordán (2015: 130), “l'auge de Daesh deu molt als conflictes polítics que estripen l'Orient Mitjà”, en especial el de Síria així com la qüestió kurda i el seu règim d'autonomia, l'elit política iraquiana de majoria xiïta i la siriana de majoria alauita –tot i que en ambdós casos són minoria en termes poblacionals–.

A l'Iraq, l'Estat Islàmic no ha tingut gaires problemes alhora d'establir-se a la zona i prosperar, per una banda perquè ja existia des de feia molts anys i compta, com s'ha explicat, amb exmilitars del règim de Saddam, i per l'altra perquè el govern del exprimer ministre Nuri al-Malíki ha ajudat molt en aquest aspecte al desenvolupar una política d'exclusió de la comunitat sunnita del país, arribant a detenir parlamentaris sunnites acusant-los de terrorisme i forçant la dimissió del popular Ministre d'Economia

al-Issawi⁴⁹. Aquesta discriminació sectarisme del govern de Bagdad va popularitzar l'Estat Islàmic com a símbol de resistència entre la comunitat sunnita reprimida.

A Síria, “el Daesh ha sabut aprofitar aquesta línia de fractura [política i social] per fer-se fort [...] [al país]. La hostilitat del règim siri –en una jugada maquiavèl·lica– ha permès la progressiva expansió del Daesh per alterar el càlcul d'interessos d'Occident i dels països àrabs. Enfront una amenaça en totes direccions com [...] [era] el Daesh [fins poc], la derrota del règim precipitaria al país en el caos. Al règim d'al-Assad li interessa que Daesh sigui un problema creïble, que justifiqui la seva supervivència i ulterior victòria sobre la posició. I l'estratègia funciona” (Jordán, 2015: 130). Estats Units ha passat d'atacar les tropes del règim a centrar els bombardejos d'avions i vaixells en les posicions gihadistes. I tot i això, l'Estat Islàmic resisteix i controla zones de Síria que no suposen una amenaça pel règim i li han permès de moment consolidar-se a la regió.

En conseqüència, l'Estat Islàmic s'ha aprofitat d'aquests buits de poder i de la divisió sectària sociopolítica a ambdós països (a més dels factors paramilitars esmentats) per guanyar terreny, establir-s'hi i consolidar-se i aconseguir aliances amb diferents faccions i tribus sunnites no-governamentals. En certa manera, l'Estat Islàmic ha après del règim de Saddam Hussein que s'ha de tenir en compte a les diferents tribus regionals i locals, cosa que no va fer mai Al Qaeda i que van provocar el seu aïllament i pèrdua de seguidors a la regió. A més, el Daesh va saber aplicar una política de terror contra traïdors i col·laboradors els enemics.

Factor econòmic

Amb l'escenari de caos a la regió i la manca de coordinació per part de les potències mundials, diversos experts convergeixen en la idea que “al-Bagdadí sabrà segurament treure partit a les paradoxes polítiques d'aquesta guerra moderna intermediada. De moment, mostrant una notable comprensió dels desitjos i perspectives dels seus

⁴⁹ Aquesta actitud per part del govern va provocar protestes al carrer i la seva posterior repressió van agreujar el clímax de fractura social i política. No obstant, tot té un per què. “Al-Maliki, com a represaliat xiïta de l'època de Saddam Hussein, temia el retorn dels sunnites al poder, i la seva inquietud no era l'excepció entre la comunitat xiïta. Segons molts d'aquests àrabs sunnites, que ja havien exercit el poder durant dècades mitjançant el partit Baaz, i segles abans amb els califats Omeya, Abasí i els otomans, no estaven disposats a acceptar un ordre polític post-sunnita. El problema es que fos o no correcte aquesta anàlisi, l'alternativa plantejada per al-Maliki i per la línia dura xiïta va consistir en substituir el sectarisme d'aquells pel seu propi, de manera que es va agreujar encara més el problema” (Jordán, 2015: 131).

patrocinadors, ha sabut explotar la proliferació de petits grups gihadistes i rebels per fer créixer la seva pròpia organització mitjançant fusions o victòries militars enfront a grups sunnites rivals” (Napoleoni, 2015: 43). No obstant, una qüestió clau és com es finança realment aquesta organització.

Per una banda, els gihadistes tenen com a font d’ingressos no convencional les xarxes d’extorsió, que es fonamenten en els segrestos perquè paguin per l’alliberament; en difondre el terror entre la ciutadania; i el narcotràfic, ja que Síria i l’Iraq constitueixen una important ruta de pas de la droga asiàtica en direcció a Europa. En segon lloc, molts dels seus combatents no són fanàtics religiosos, simplement són mercenaris i, arrel d’això, obtenen ingressos.

La segona font d’ingressos no-convencionals serien els botins de guerra, principalment l’art i els bancs. Moltes de les obres que han destruït els gihadistes tenen poc valor o són senzillament rèpliques per estendre el caos, mentre les versions originals han estat introduïdes al mercat negre. No obstant, aquesta pràctica és molt arriscada. Si surt bé és una font d’ingressos molt important, però alhora, s’exposen a que es descobreixi com funcionen. Per l’altra banda, el botí de guerra inclou els saquejos a entitats bancaries i el robatori de vehicles, municions i armament de l’enemic. Un exemple d’això és l’assalt de Mossul, on algunes informacions estimen que el banc de la ciutat tenia 500 milions de dòlars i bona part de l’exèrcit que custodiava la ciutat va deixar enrere la majoria dels seus equipaments i transports militars.

Un tercer fil de finançament és la recaptació d’impostos entre la població i per totes aquelles mercaderies que creuen la seva zona de control. No obstant, no hi ha dades clares sobre quina és la capacitat recaptadora dels gihadistes ni si realment aquesta praxis els hi és efectiva.

Una font d’ingressos més convencional seria la comercialització del petroli en el mercat negre. “Abans dels bombardejos s’estimava que les seves instal·lacions produïen uns 200.000 barrils al dia a Síria i 80.000 a l’Iraq. A partir d’aquest volum es calcula que Daesh podia obtenir ingressos diaris de com a mínim tres milions i mig de dòlars, si el barril es venia a 18 dòlars a través de rutes de contraban que daten de l’època de l’embargament al règim de Saddam Hussein” (Jordán, 2015: 136). També cal tenir en

compte que els atacs a les refineries petrolíferes sota control gihadista ha estat molt acurats per part de les forces aèries occidentals, ja que la seva destrucció implica l'agreuament de la situació en la que es troba la població, de manera que alguns informadors apunten que l'estratègia ara es centra més en atacar les vies de distribució i venda en el mercat negre.

Per últim, el suport de patrocinadors governamentals ha estat la peça clau en el finançament de les organitzacions gihadistes, i en especial d'Estat Islàmic. Qatar, l'Aràbia Saudita, Kuwait i Bahrain són els principals patrocinadors de Daesh com a part de la seva pròpia estratègia de desestabilitzar la regió, i per atacar la comunitat xiïta, frenar les aspiracions independentistes dels kurds i l'avenç de la influència a la regió de Turquia. En altres paraules, es tracta de la privatització del terrorisme per grans patrocinadors. No obstant, no hi ha xifres fiables que pugin quantificar els diners enviats als terroristes.

Per tant, “el seu aparell governamental es pot comparar al d'un formidable grup de crim organitzat. Aquesta dimensió és prèvia a l'establiment del Califat. Sent encara Al Qaeda a Iraq l'organització ja duia a terme activitats d'extorsió amb fins lucratiu. També va rivalitzar amb les xarxes de contraban a la frontera amb Síria [...]. Temps més tard, el 2010, Abu Bakr al-Bagdadí va establir un òrgan centralitzat destinat al finançament que va convertir Mossul en el principal escenari de les seves activitats [econòmiques]” (Jordán, 2015: 136). D'aquesta manera, Raqqa es va establir com la capital política i Mossul com la capital econòmica de l'autoproclamat califat.

Factor mediàtic

Unes de les estratègies innovadores d'Estat Islàmic per créixer i guanyar adeptes és l'efecte socialitzador de les xarxes socials i la publicitat que li donen els mitjans de comunicació. Aquesta visibilitat mediàtica implica al ciutadà fent que es senti part del projecte i motivant-lo a participar-hi activament. A més, el benefici que n'obtenen és triple: difondre el missatge gihadista, arribar a potencials seguidors per reclutar-los i generar por. Però en el camp dels *mass media* no es tracta només de l'efecte sinó de la forma com es difon aquesta informació. La nova propaganda gihadista abandona els clàssics discursos de reclutament d'Al Qaeda on només es veia un membre de l'elit

parlant fixament a la càmera i es passa a enregistrar els testimonis de combatents que, utilitzant l'idioma del seu país d'origen, expliquen el dia a dia en l'organització.

Aquesta nova política mediàtica esta gestionada des de la mateixa estructura governamental del califat. Compten amb una versió del que seria un ministeri o departament de comunicacions on s'elabora i distribueix de manera oficial els vídeos, comunicats i fotos del grup. A això contribueixen les oficines de comunicació provincials, que remet materials en brut, i que després de ser editats i rebuts de nou, son distribuïts. Les oficines provincials també elaboren i distribueixen els seus propis continguts, però molt probablement ho fan després de rebre autorització de l'òrgan central. La difusió es realitza a través de comptes oficials i no oficials en les xarxes socials. Els missatges són alhora reenviats des de comptes personals de membres de Daesh (autoritzats per fer-ho), i per activistes i simpatitzants en altres països. Al mateix temps aquests usuaris de base difonen els productes mediàtics del Daesh a través de fòrums gihadistes acreditats, en els que només participen persones amb un alt nivell de confiança, doncs l'accés s'ha tornat cada cop més restringit" (Jordán, 2015: 139).

4.1.5. Atemptats perpetrats

Per últim, a títol indicatiu és significatiu considerar que l'elevat nombre de reclutaments en països occidentals suposa una "amença que planteja Daesh en termes d'atacs terroristes en sòl occidental. [...] Els resultats d'estudis empírics previs sobre combatents estrangers d'inspiració gihadista són menys alarmants del que a primera vista podria semblar. Menys de dos de cada deu dels retornats a Europa han participat en atemptats o complots terroristes a la tornada. No obstant això, si les estimacions de voluntaris sortits d'Europa són reals —i és difícil determinar-ho— estariem parlant d'un nombre absolut de potencials retornats res menyspreable. Només en el cas de França l'estimació d'enviats (no retornats) és de 1.200, i al Regne Unit i Alemanya entre 500 i 600". (Jordán, 2015: 141). L'Estat Islàmic no ha dut a terme mai atemptats de forma directe, però han motivat a llops solitaris seguidors seus a Europa, el Nord d'Àfrica i l'Orient Pròxim. Els que més repercussió han tingut són els atemptats de París (13/11/2015), on van morir 130 persones i van haver 350 ferits, i els atemptats de Brussel·les (22/03/2016) que va deixar 32 morts i 340 ferits. Però no són els únics, s'han produït atacs d'aquesta mena a Tunísia, Kuwait, el Líban, Egipte, Turquia, entre d'altres.

4.2. La política exterior de l'Administració Obama (2008-2016)

4.2.1. De l'intent multilateralista al retorn de la Realpolitik (2008-2011)

En matèria de política exterior, l'Administració Obama havia de ser el mecanisme de transició entre una política unilateralista pro-intervencionisme que havia desprestigiats a Estats Units en la comunitat internacional i una política basada en el diàleg i la diplomàcia, el poder de l'exemple, el respecte a la sobirania nacional de la resta de països, “la promoció dels ideals de la democràcia, els drets humans, el lliure comerç i el desenvolupament d'institucions que garanteixin aquestes llibertats” (Andrés Guida, 2010: 209). És a dir, fer del multilateralisme i la defensa de les llibertats i els drets humans el seu segell d'identitat, de manera que permetés recuperar la legitimitat internacional i la imatge d'Estats Units, que tan malmeses havien quedat després d'Iraq (2003) i la War on Terror de Bush. Però aquesta es plantejava una tasca difícil.

El 2008, el President Barack Obama assumia una Casa Blanca molt marcada pel seu passat pel que fa a la política exterior i l'Orient Mitjà. Des que la Doctrina Eisenhower, amb la crisi del Canal de Suez el 1956, va incorporar a l'Orient Mitjà i Pròxim dins de la seva estratègia de contenció del comunisme, Estats Units s'hi ha vist progressivament més implicat. Nixon va seguir aquesta estela dins el que ell considerava l'*estratègia d'equilibris de poder regional* intensificant les aliances amb països com l'Àrab Saudita i l'Iran per guanyar-li terreny a la Unió Soviètica en matèria d'influència internacional. Posteriorment, les Administracions Carter, Reagan i Bush, com hem esmentat en epígrafs anteriors, van pujar un escalafó d'implicació intervenint militarment a l'Afganistan (Carter), incrementant el suport a aquest país i empitjorant les relacions Iraq-Iran (Reagan) i novament intervenint militarment a la Guerra del Golf entre 1990 i 1991 (H.W. Bush). Amb Bill Clinton l'atenció es va redirigir a altres àrees del planeta dins el seu programa d'expansió de la democràcia via intervencions humanitàries que, com demostra Somàlia (1993), va ser un fracàs. No obstant, tot això és herència del passat. De la mateixa manera que el desastre del Vietnam sembla haver desaparegut de la memòria col·lectiva aquests fets també semblen haver-se esvaït, però les seves conseqüències encara són molt presents.

L'esdeveniment que va capgirar la política exterior nord-americana i va posar a l'Orient Mitjà un altre cop en el punt de mira van ser, sens dubte, els atemptats de l'11-S. La

resposta, o millor dit, la reacció d'Estats Units ja ha estat extensament analitzada en l'epígraf anterior, però era necessari comentar-ho per remarcar l'herència que ha rebut Obama i tots els deures pendents que va deixar el 2008. “Des d'un principi [el nou president] va voler distanciar-se de la política defensada pel seu predecessor, particularment en el que respecta a la imposició de la democràcia liberal mitjançant l'ús de la força, com havia esdevingut a l'Afganistan i l'Iraq” (Tovar Ruiz, 2014b: 35). D'aquesta manera, Obama havia de i volia deixar enrere les polítiques intervencionistes, els processos de *state-building* i les praxis unilateralistes de la War on Terror –que tan li recriminaven els governs europeus i la mateixa Unió Europea (UE)⁵⁰, especialment pel que fa al legalitat d'aquestes polítiques i la seva compatibilitat amb el dret internacionals i els drets humans–, però alhora es veia en la obligació moral i en la necessitat de continuar combatent al terrorisme de Bin Laden i Al Qaeda que encara es trobaven molt actius a l'Orient Mitjà i l'Afganistan, i ja es començaven a veure brots al Àfrica Subsahariana.

El punt de partida d'Obama va ser identificar el que ell considerava –i així ho va criticar molt durament durant la seva primera campanya electoral– els errors substancials de la política exterior de l'Administració Bush, recollits per Andrés Guida (2010: 209): “no haver aprofitat el poder nord-americà per exercir un lideratge constructiu per part d'Estats Units; posar sota crítica permanent els principis i el llegat nord-americà en el món, i haver reforçat la noció de superioritat per sobre de la resta del món”. Per tant, la seva estratègia a Orient Mitjà consistiria en reconciliar la comunitat musulmana amb Estats Units i en recuperar la imatge i el lideratge dels seu país amb noves praxis. Per això “en la seva entrevista amb [la cadena de televisió] al-Arabiya a finals de gener va prometre als oients àrabs i musulmans que Estats Units estaven preparats *per iniciar una nova associació basada en el respecte mutu i els interessos mutus*” (Dworkin, 2009a: 4).

Aquesta nova etapa per a la política exterior d'Estats Units requeria un equip de polítics i assessors capaços de guiar al president Obama. Aquest equip el van formar, principalment, personalitats com Robert Gates, Secretari de Defensa; Hillary Clinton i

⁵⁰ La relació Estats Units–Unió Europea en matèria antiterrorista, així com els punts més delicats com la tortura, la presó de Guantánamo i les detencions secretes, estan àmpliament analitzats a l'estudi d'Anthony Dworkin titulat *Beyond the War on Terror: towards a new transatlantic framework for counterterrorism* (2009, ECFR).

John Kerry, Secretaris d'Estat en el primer i segon mandat respectivament; el Vicepresident, Joe Biden; l'assessora Susan Rice, protegida de Madeleine Albright i defensora de la política d'intervencions humanitàries; i el Conseller de Seguretat Nacional, Tom Donilon; entre d'altres.

L'Iraq era el primer objectiu pendent de la llista de problemes de la diplomàcia nord-americana. Com havia qualificat el mateix Obama en el seu discurs de Premi Nobel de la Pau (2007), la guerra de l'Afganistan era una *war of necessity* (guerra de necessitat), en canvi el conflicte d'Iraq era una *war of choice* (guerra d'elecció, que es pot escollir anar-hi o no anar-hi). I era necessari prendre noves decisions. Aquest país combinava tots els desafiaments d'Estats Units, des del terrorisme fins a les polítiques intervencionistes i d'expansió de la democràcia liberal. Davant d'això, el president Obama considerava que l'ocupació de l'Iraq i la batalla contra el règim de baasista de Saddam havia desviat la guerra contra el terrorisme dels seus objectius centrals, que segons ell es trobaven al Pakistan i l'Afganistan. Però primer s'havia de resoldre l'assumpte d'Iraq. Obama i els seus assessors van considerar que “assegurar primer la reducció, i després la retirada de tropes nord-americanes augmentaria [...] les possibilitats d'un Iraq sobirà, donant pas a l'aplicació de la diplomàcia i l'ajuda econòmica per sobre de l'ús de la força. De la mateixa manera, [això] permetria reorientar la política exterior nord-americana cap als desafiaments del terrorisme, la proliferació nuclear, el canvi climàtic i les pandèmies. La pròpia Hillary Clinton (2007), secretaria d'Estat d'Obama, en idèntic sentit, considerava que amb la finalització de la guerra d'Iraq es donaria el primer pas cap a la restauració del (re)lideratge global d'Estats Units” (Andrés Guida, 2010: 210).

No obstant, com després es demostraria, la diplomàcia i els recursos econòmics nord-americans no serien suficients per pal·liar un dels pilars principals per a la reconstrucció de l'Iraq: acabar amb la guerra civil entre sunnites i xiïtes i assolir un consens social. El règim de Saddam, l'ocupació militar el 2003 i la proliferació de milícies armades –entre elles gihadistes com Al Qaeda i la futura Estat Islàmic– va provocar una divisió social entre comunitats religioses i tribals que van dificultar el projecte de democratització de l'Iraq. La clau de volta de la transició iraquiana havia de ser un govern nacional format per diversos líders polítics i socials de les diferents comunitats tribals per tal que, mitjançant un repartiment de quotes de poder, s'assolís l'estabilitat als carres, viles i

ciutats del país. Però això mai es va arribar a produir, al menys de forma estable i duradora. La majoria governamental de caire xiïta liderada per l'exprimer ministre Nuri al-Maliki (2006-2014) va desenvolupar una política de conciliació entre totes les comunitats que formaven la societat iraquiana, però amb la pèrdua de les eleccions de 2010 va remarcar la divisió social del país i el primer ministre en funcions va impugnar els resultats, va apartar del poder als sunnites i les minories tribals i, a més, va ordenar la detenció de diversos parlamentaris per el seu suposat vincle amb el gihadisme. Tot això va ser com un bidó de benzina llançat al foc, generant protestes, inestabilitat política i agreujament de la fractura social entre comunitats religioses i territorials. D'aquesta manera, tot i la retirada nord-americana el desembre de 2011, la situació interna del país ha deixat en evidència, un cop més, el fracàs dels processos d'*state-building* i han generat un clímax de caos social perfecte per a la proliferació del terrorisme gihadistes i, en concret, d'Estat Islàmic.

Un cop considerat el factor intern del país, que juga un paper clau, el primer gran objectiu del mandat Obama en política exterior era la retirada nord-americana, ja prevista i acordada per Bush amb el govern iraquí l'any 2009. “A les poques setmanes d'accedir a la presidència, Obama va modificar aquest acord a fi de prolongar la presència de tropes de combat fins l'agost de 2010, moment a partir del qual només es mantindrien a Iraq uns 35.000-50.000 efectius, encarregats de tasques d'entrenament i assessorament, a la vegada que confirmava la data de desembre de 2011 per a la retirada total” (Powell, 2015: 21). D'aquesta manera, tal i com estava previst el 2010 va finalitzar l'operació *Iraqi Freedom* iniciada el 2003 i es va iniciar l'operació *New Dawn* per completar el procés de transició política.

Amb l'Iraq fora d'escena (de moment), la política exterior d'Obama va centrar els seus esforços de la lluita antiterrorista en la frontera afgana-pakistanesa, un nucli muntanyós on les milícies talibanes i d'Al Qaeda s'havien atrinxerat presentant una dura resistència. Per tant, pròxima parada: Afganistan. En aquest punt l'estratègia que substituïa la War on Terror de l'expresident Bush es va basar en (1) sortir de l'Iraq el 2011, (2) cercar complicats amb els aliats locals, en especial els governs de Kabul i Islamabad, i (3) reforçar el paper de l'OTAN i els seus membres així com el de Rússia per incrementar la col·laboració en matèria logística, per la lluita sobre el terreny, i diplomàtica, per exercir major pressió en els aliats locals i regionals. D'aquesta manera,

la idea de l'Administració Obama era recuperar el lideratge mundial a partir d'una política antiterrorista legítima i amb suport multilateral⁵¹.

L'estratègia pel cas de l'Afganistan i la lluita antiterrorista va ser objecte d'intens debat dins el cercle més proper al President Obama. El Vicepresident Joe Biden advocava per incrementar l'estratègia dels *drons*⁵² i les forces especials així com els mecanismes d'intel·ligència. Els secretaris d'Estat i Defensa, Clinton i Gates, defensaven un increment prudent del nombre d'efectius, mentre que els generals McChrystal i Petraeus apostaven per un increment significatiu de les tropes, seguint l'estratègia de contrainsurgència aplicada a l'Iraq. Finalment, l'opció que va convèncer al President va ser la segona, materialitzant-se així la primera decisió antiterrorista en l'enviament de 30.000 soldats més al país afgà. Això va anar acompanyat d'un rebuig explícit dels processos de *state-building* i la major implicació i cooperació del Pakistan, que fins llavors s'havia mantingut al marge tot i la notable activitat terrorista a les seves fronteres.

Aquestes primeres mesures es van complementar amb la nova Estratègia de Seguretat Nacional de 2010, redactada amb l'objectiu de substituir les seves bel·ligerants predecessores de 2002 i 2006. D'aquesta manera, l'ESN2010 va prioritzar a l'Orient Mitjà i Pròxim la política del multilateralisme, és a dir, en forjar aliances amb antics aliats com Egipte, Jordània i els emirats del Golf Pèrsic, i en reforçar les aliances ja existents, com la d'Israel. En aquest document, també, es preveia la retirada definitiva de les tropes nord-americanes d'Iraq amb data límit el 2011 i com actuar envers Al Qaeda. Enfront l'amenaça de Bin Laden, la nova política antiterrorista d'Estats Units, d'un clar accent jeffersonià, establia com objectiu prioritari “evitar que [Al Qaeda] pogués tenir un santuari [—com havia estat Somàlia i l'Afganistan a finals dels anys 90—], prevenir la possibilitat d'atacs en terra nord-americà i que adquirís armes de destrucció massiva, deixant clar que no s'està mencionant en cap moment una possible guerra contra l'Islam, sinó contra una xarxa terrorista” (Tovar Ruiz, 2014b: 38). Però com després es va demostrar, Obama mantindria molt actives les pràctiques unilaterals.

⁵¹ Cal dir, a més, que aquesta política va estar reforçada amb l'establiment d'eixos comercials importants entre diferents països i regions —en especial amb l'Àsia Pacífic—, un mecanisme molt efectiu per forjar noves aliances i que, de retruc, reforçaven lideratge nord-americà i potenciaven el poder de l'exemple, clarament afeblit.

⁵² Avions de guerra no tripulats.

El gran èxit d'aquesta nova estratègia antiterrorista es va materialitzar el maig de 2011, quan un equip SEAL de la Marina nord-americana va acabar amb la vida Bin Laden a la casa on vivia enclaustrat, a les afores d'Abbottabad (nord-est del Pakistan), després de dècades de recerca fallida. Com relata Ahmed Rashid (2013: 29-30), “Estats Units va iniciar la seva particular cerca de Bin Laden a començaments de la dècada de 1990, quan es va descobrir la seva implicació tan en la mort de soldats nord-americans a Somàlia el 1993 i en l'Aràbia Saudita el 1996 com en el primer atemptat contra el World Trade Center el 1993. Després que Bin Laden declarés el febrer de 1998 que tot musulmà tenia el deure de matar americans allà on es trobessin, la recerca es va tornar encara més decidida. L'11 de setembre de 2001 es va convertir en l'home més buscat de tot el món [...]. [Semblava haver desaparegut del mapa “quan, el 2010, es va produir una novetat decisiva: uns agents de la CIA van aconseguir localitzar i seguir a un dels seus missatgers de confiança, un pakistanès nascut a Kuwait i que era conegut pel nom de guerra d'Abu Ahmed al-Kuwait. [...] L'agost de 2010, va ser identificat de forma concloent. El seu rastre va dur finalment a la CIA fins una gran casa a Abbottabad [–construïda per Ahmed i el seu germà el 2005–] que mancava de línies telefòniques o d'Internet, estava envoltada per un elevat mur i no semblava registrar entrada ni sortida de persones. [...] La CIA va practicar una intensa vigilància terrestre i per satèl·lit del complex residencial, i va arribar inclús a llogar una casa propera per tals tasques. Des d'aquesta, els agents van observar en l'interior del complex un home alt i sense identificar que donava passejos a diari. El van anomenar *el passejant*”. Finalment, els indicis que podia ser la figura de Bin Laden van dur a Estats Units a valorar una intervenció ràpida en el complex residencial i acabar així amb el líder terrorista més buscat de la història.

La raó per la qual es torna a esmentar detalladament aquest fet és triple. Per una banda, perquè la mort del líder de la major organització terrorista de la història, sent aquest l'únic que ha atacat directament en terra nord-americà, escenifica el tancament de la ferida del atemptat de l'11 de setembre de 2001. Aquest és, sens dubte, el major èxit de la política exterior antiterrorista d'Estats Units i del mandat Obama. En segon lloc, perquè aquesta mort suposa la neutralització operativa d'Al Qaeda i, des de llavors, no ha tornat a ser la mateixa, ni ha produït cap atac de gran abast, ans al contrari, ha tendit a la seva fragmentació i progressiva desintegració. Per últim, i no pas de forma positiva,

haver trobat l'amagatall de Bin Laden posa sobre la taula el fracàs de la col·laboració del Pakistan com aliat clau en el conflicte afgà i terrorista de la regió, ja que la casa de Bin Laden a Abbottabad es trobava a escassos 1.3km de l'Acadèmia Militar del Pakistan⁵³.

Tanmateix, també és important considerar quin és el resultat global de tot això. El Pakistan i l'Afganistan no han sabut dur a terme les reformes polítiques i econòmiques necessàries per tirar endavant les seves societats, i el pitjor de tot és que a dia d'avui encara acullen a nombrosos extremistes gihadistes i donen treva als talibans que encara resisteixen. A l'Afganistan, concretament, la política d'Obama per aquest país té com a positiu que ha acabat amb la vida de Bin Laden, però, per contra, tot i haver destinat més recursos en tots els àmbits (militar, sanitari, educatiu, etc.) la situació de la població civil no ha millorat: institucions polítiques infectives, major violència, manteniment de la insurgència talibana. Obama ha demostrat no tenir una estratègia per l'Afganistan, que s'ha materialitzat amb el fracàs del procés d'*state-building* quan tot just el programa de retirada de tropes internacionals s'ha de fer efectiu. En conseqüència, Obama ha intentat virar cap a una estratègia de caire més realista basant-se en la prudència i en no ficar-se en assumptes que no pugui resoldre –buscant copiar l'estratègia de Bush pare amb la primer guerra del Golf on va debilitar a l'Iraq però sense canviar-ne el règim i amb el final de la Guerra Freda obrint el diàleg amb Gorbtxov–.

4.2.2. Estats Units, sense estratègia per l'Orient Mitjà (2011-2016)

El mateix any 2011 es produeix un punt d'inflexió en la política exterior d'Obama que marca la segona gran etapa de l'Administració demòcrata en la comunitat internacional: els processos de protesta de la Primavera Àrab. Aquest fenomen que s'inicia a Tunísia i s'estén a Egipte, Síria i Líbia obliga a Estats Units ha posicionar-se davant del món enfront d'unes protestes que exigeixen el final dels règims dictatorials dels seus països. El President Obama, en un punt inicial, defensa aquestes protestes i condemna els règims de Tunísia i Egipte, i fins i tot intervé militarment en la coalició internacional

⁵³ Són molts els experts que qüestionen el paper del Pakistan al no haver estat capaç de detectar la presència del terrorista més buscado del món just davant del seu principal centre d'entrenament militar. Per altre banda, Estats Units no va implicar al seu aliat més important a la regió, arrel d'aquests dubtes sobre el govern pakistanès i la seva intel·ligència, destruint així la voluntat inicial de tenir ponts de diàleg i d'exercir una política exterior basada en la diplomàcia i el multilateralisme, sense comptar, és clar, que van endinsar-se en territori sobirà del Pakistan vulnerant el principi bàsic de sobirania nacional.

contra el dictador libi Muammar Al-Gaddafi per impedir la repressió popular, tot i que no per voluntat pròpia sinó per la pressió exercida per Sarkozy i Cameron⁵⁴. Però en els casos de Síria i de la *primavera verda* iraniana el president nord-americà es mostra ambigu. En conseqüència, la Primavera Àrab posa en evidència un fet determinant en tota aquesta anàlisi i que marcaria el segon mandat d'Obama: la inexistència d'una estratègia per l'Orient Mitjà. Com exposa el professor Tovar Ruiz (2014b: 39), “les construccions nord-americanes en la seva relació amb el procés de canvi són evidents [...]”. De fet, [Obama en un dels seus discursos] menciona que Iran *ha tractat de treure profit de la situació* i menciona *el legítim interès* de la família Al-Khalifa reintentant garantir l'Estat de Dret. D'igual manera, el suport al procés de pau a Pròxim Orient amb el resultat de dos Estats que visquin en pau l'un amb l'altre i el reconeixement del *dret d'Israel a la seva pròpia defensa* i la seva desconfiança en les negociacions amb grups terroristes com Hamàs que no reconeixen el seu dret a existir són combinades”. Per tant, aquestes contradiccions mostren la inexistència d'una estratègia clara per l'Orient Mitjà i per continuar combatent l'extremisme gihadista allà on fos present.

El cas de Síria és, sens dubte, la mostra més clara d'aquesta manca d'estratègia i d'inseguretat alhora de prendre decisions fermes i de la necessitat de reorientar la política exterior nord-americana. Sent aquest país la materialització, juntament amb l'Iraq, del fracàs del Tractat Sykes-Picot (1916) i, en conseqüència, el fracàs del projecte d'Estat-Nació, després de la intervenció líbia països com Rússia i Xina es van sentir ultratjats al veure com Estats Units, França i el Regne Unit provocaven un canvi de règim polític quan només s'havia acordat una zona d'exclusió aèria. La conseqüència immediata a això va ser el bloqueig des del Consell de Seguretat de les Nacions Unides a qualsevol iniciativa per intervenir en futurs conflictes. Un altre element a considerar és el paper de Síria a escala regional. El govern de Damasc compta amb forts aliats com Rússia –que té la base naval de Tartús– i les milícies de Hezbolla –finançades i recolzades per l'Iran–, això fa que no sigui un règim solitari aïllat del món com l'Iraq de Saddam. La repressió governamental i la guerra civil que s'ha desencadenat van centrar

⁵⁴ Cal mencionar que un altre indicatiu de les contradiccions nord-americanes, tot i ser de menor importància pel que respecta l'essència d'aquest estudi, és que l'acord per crear una zona d'exclusió aèria, destruir les defenses de l'exèrcit libi i dur a terme atacs aeris sobre Líbia considerava *prendre totes les mesures necessàries*, acceptant així, encara que de forma indirecta, la política intervencionista que tan havia criticat el mateix Obama abans d'arribar a la presidència. Avui Líbia és un estat fallit, amb dos governs i dos parlaments a Tobruk i Trípoli, on les organitzacions gihadistes campen al seu aire sense control ni llei.

el debat en si s'havia de forçar una intervenció militar o simplement armar als rebels per que siguin ells mateixos el que impulsin el canvi de règim. Això va dividir als membres de la OTAN, la Lliga Àrab, els socis europeus⁵⁵, al Congrés nord-americà i fins i tot a membres de l'Administració Obama.

En conseqüència, la reflexió que s'extreu d'aquesta situació és que “els esdeveniments a Síria han servit de manera destacada per reconfigurar la política exterior nord-americana cap a la regió. [...] L'agost de 2012 i davant les intenses pressions internes –per neoconservadors i liberals intervencionistes– i externes –Aràbia Saudita i Israel– el president nord-americà va fixar una línia vermella que *podia modificar els seus càlculs*. Aquesta no era sinó la possible utilització d'armes químiques per part del règim d'al-Assad per reprimir el seu poble. Quan l'agost de 2013 un suposat atac amb armes químiques es produeix en un suburbi de Damasc controlat pels rebels, esclata una crisi internacional que estaria a punt de provocar una intervenció *limitada* de diversos dies contra el règim” (Tovar Ruiz, 2014b: 44).

Finalment, la intervenció no es va fer efectiva i Rússia, que va començar a intervenir activament en les relacions diplomàtiques que gestionaven el conflicte siríà per tal de mantenir la seva influència a la zona i un fidel aliat com al-Assad, va proposar una sortida diplomàtica ideada pel Secretari d'Estat nord-americà John Kerry. La proposta consistia en entregar l'armament químic siríà a una delegació de Nacions Unides per la seva destrucció, obrir vies de comunicació amb el règim d'al-Assad i amb l'oposició. Les primeres converses, anomenades Conferència de Ginebra, van tenir escàs èxit, però el nou mètode de negociar amb les dues parts directament implicades de forma separada sembla començar a donar bons resultats amb acords d'alto el foc. No obstant, el vertader èxit d'aquesta solució l'obté el règim siríà que ha aconseguit trobar una via d'oxigen amb la que sobreviure i ha passat de ser l'enemic a abatre a ser una part essencial de la transició política que ha de realitzar el país. Tot davant de la mirada desconcertada d'Estats Units, que veuen com el president Vladimir Putin assumeix els lideratge del conflicte, posant contra les cordes a l'Administració Obama.

⁵⁵ Dins el mateix bloc europeu hi ha una important divisió d'opinions al respecte. Mentre França, Bèlgica i el Regne Unit només bombardegen les posicions d'Estat Islàmic, Alemanya –amb el recolzament del Canadà, que ja ha retirat els seus avions de combat– es mostra reticent a continuar amb la campanya aèria com a única solució.

Això fa pensar a diversos experts com Tovar Ruiz (2014b: 45) que “els inicis de la Primavera Àrab van donar lloc a discursos i evocacions wilsonianes, materialitzades sobretot però no únicament en la intervenció líbia. [En conseqüència,] la creixent inestabilitat i incertesa regional han marcat el retorn a una política exterior realista materialitzada en discursos del president nord-americà com el que va llançar a l’Assemblea General de les Nacions Unides el 24 de setembre de 2013 on, si bé no deixa de banda completament la defensa de la democràcia i els drets humans o passades accions com la intervenció de Líbia, reconeix els límits del que Estats Units pot aconseguir pel que fa a les transformacions regionals”. En altres paraules, l’ambivalència de la política exterior d’Estats Units limita el seu lideratge en regions clau com és Orient Mitjà i, com a reacció, ha assumit concepcions wilsonianes com les que l’Administració Bush va recuperar després de l’11-S.

En aquest context de guerra civil de Síria i la indecisió de la política exterior nord-americana, aflora i es fa forta a la regió una organització que a mitjans de 2014 sembla sorgir del no res i passa a controlar un territori més gran que el del Regne Unit, l’Estat Islàmic. Aquesta política no coherent, repleta de contradiccions i excés de prudència provoquen una resposta paupèrrima a nivell internacional per combatre Estat Islàmic. El cert és que durant la primera meitat de 2014 “Obama mai va considerar Estat Islàmic com la gran amenaça a Estats Units. Per contra, ho considerava un fenomen relativament manejable, controlable, que ha de ser posat en perspectiva i analitzat fredament fora del focus mediàtic. De fet, només molt avançat el seu mandat, després de la caiguda de la ciutat iraquiana de Mossul en mans de l’Estat Islàmic el juny de 2014, efectua un gir decidit en la seva política, iniciant campanyes de bombardejos selectius a Iraq i Síria [i proporcionant armament a les milícies moderades]. [...] Possiblement, en lo referent a l’Estat Islàmic, ha coincidit el pitjor dels dos mons de la política exterior nord-americana recent. Per una banda, la poca traça de George W. Bush al crear el monstre, primer a través del seu vincle incondicional amb una Aràbia Saudita exportadora del wahabisme, i després amb el desplegament d’Iraq i el subsegüent buit de poder. Per altre banda, [...] la lentitud i la falta de determinació d’Obama per emprendre una ofensiva a temps a Síria, abans que Estat Islàmic guanyés terreny. Pot ser que no es tracti d’una amenaça existencial real per la superpotència nord-americana [en termes militars] [...], però la seva capacitat per atemptar en les capitals dels seus aliats europeus (París, Brussel·les) o turcs (Estambul), provocant inestabilitat, èxodes

migratoris o alimentant l'extremisme en la societat sembla desmentir la mesura [i l'excés de prudència] del president en aquesta qüestió" (Palacio, 2016: 70-71).

D'aquesta manera, després de superar un primer moment de passivitat i la subsegüent condemna del règim siria per l'ús d'armes químiques a Ghouta, amb la irrupció d'Estat Islàmic en 2/3 parts de l'Iraq i l'execució de dos periodistes nord-americans a mans seves, la primera decisió en matèria antiterrorista va ser tallar el subministrament d'armament als rebels que lluiten contra el règim d'al-Assad per evitar que les armes caiguin en mans gihadistes. En segon lloc, com si es tractés d'una decisió presa d'un dia per l'altre, s'inicià tot un conjunt de bombardejos selectius per donar cobertura als combatents kurds que lluiten contra el règim de Damasc i, alhora, contra els gihadistes que han penetrat pel nord de l'Iraq i l'est de Síria. A més, com a tercera mesura, es va aprovar l'enviament de tropes nord-americanes per entrenar un total de 5.000 combatents rebels sirians durant tres anys. Però la *joia de la corona* eren els atacs aeris. Com relata Napoleoni (2015: 43-44), "a finals de l'estiu de 2014, Estats Units va organitzar la gran coalició sota l'ègida de la OTAN per combatre el Daesh. Podria donar la impressió que l'Estat Islàmic està propiciant la unió de vells i nous enemics, i que el temps de les aliances irracionals toca el seu final. Però no és així. A mitjans de setembre de 2014, per exemple, Iran i Síria, els dos actors xiïtes més importants a Orient Pròxim, van quedar exclosos de la Conferència de París degut a que, pel que es veu, l'Aràbia Saudita i Qatar van vetar la seva presència. La coalició i la conferència no van donar forma a una nova estratègia per afrontar els problemes de la regió, i la reunió va quedar en una de tantes meres ocasions perquè els diferents mundials es fessin la foto de família. De fet, ni la OTAN ni els països àrabs van arribar a un acord oficial per enviar tropes contra l'Estat Islàmic i, per contra, seguiran intervenint mitjançant intermediaris en el conflicte en funció dels seus propis interessos. Paradoxalment, existeix el perill que la gran coalició, en lloc d'interrompre aquest procés, incrementi la llista de països rics patrocinadors. [...] [Les diferents] contradiccions expliquen les dificultats amb les que s'entrebancava Estats Units des del 2011 per tancar qualsevol tipus d'aliança militar en la regió capaç de propiciar un canvi de règim a Damasc i, últimament, de fer front a l'amenaça que representa el califat." Aquest desacord diplomàtic ha facilitat la intervenció russa posicionant-se al capdavant de la resistència occidental contra el gihadisme.

Per altra banda, encara avui, a mitjans de 2016, no es pot considerar que aquesta estratègia decidida sobre la marxa estigui tenint un impacte real. “Segons fonts oficials nord-americanes, a l'alçada de març de 2015 els atacs haurien acabat amb la vida de vuit mil cinc-cents combatents del Daesh. Segons altres dades oficials de principis de maig de 2015, els efectes dels bombardejos sobre les capacitats armades del Daesh es concretarien en [...] [365 carros de combat i 1.415 posicions destruïdes així com 2.079 morts. Entre els ferits hi va haver] el propi Abu Bakr al-Bagdadí. [...] No obstant, la absència de fonts independents i fiables impedeix contrastar l'eficàcia real de la campanya aèria. Els bombardejos van començar el 8 d'agost de 2014, sent inicialment molt limitats en nombre, fins el punt que alguns comentaries van negar que es tractés d'una autèntica campanya [...]. La ja denominada per Estats Units operació *Inherent Resolve* (que suposa prop del 80% dels atacs de la coalició) ha experimentat un progressiu increment des de l'octubre de 2014. Des del punt de vista del control del territori, la campanya ha tingut un efecte escàs doncs el Daesh ha mantingut la majoria de les posicions a Síria, i inclús les ha ampliat en l'ofensiva del maig de 2015. A l'Iraq ha cedit espais davant els contraatacs de les milícies kurdes, així com del l'exèrcit iraquia i de les milícies xiïtes (incloent la recuperació de Tikrit). Les forces del Daesh no han mostrat fins el moment un interès especial en la defensa sense idea de retorçes. Les seves accions defensives acostumen a ser flexibles, alentint l'avenç adversari amb tiradors selectes, grups mòbils i col·locació de mines i d'artefactes explosius improvisats” (Jordán, 2015: 128-129). No ha estat fins la intervenció russa el setembre de 2015, per donar suport a les tropes governamentals d'al-Assad, que s'ha pogut detectar un retorçes real a Síria de les posicions d'Estat Islàmic alliberant ciutats com la històrica Palmira, a la província d'Homs, el març de 2016.

Per tant, tot i la retirada de tropes el 2011, amb l'ascens d'Estat Islàmic a la regió Estats Units a incrementat els efectius d'assessorament al govern de Bagdad i qüestionat l'efectivitat de la campanya de bombardejos per derrotar el Daesh. No obstant, “l'expulsió de l'EI de la ciutat de Ramadi el desembre de 2015, el major èxit militar iraquia des de la presa de Tikrit l'abril del mateix any, [i superada la desastrosa derrota a Mossul un anys abans,] va semblar confirmar que la confiança de l'administració nord-americana en la determinació del govern de Bagdad no anava tan desencaminada com alguns havíem temut” (Powell, 2015: 22).

La reflexió que s'extreu de tot això és la que elabora Charles Powell (2015: 24), director del Real Instituto Elcano, al afirmar que “la guerra civil síria ofereix un excel·lent exemple dels múltiples dilemes i contradiccions als que s’ha enfrontat Obama a l’Orient Mitjà. Per una banda, sembla evident que l’EI no serà derrotat a l’Iraq mentre segueixi podent actuar a Síria, pel que se li haurà de fer front en ambdós llocs simultàniament. Al mateix temps, l’auge de l’EI ha posat en dubte la conveniència d’alentir el derrocament d’al-Assad, ja que l’ensorrament del seu règim crearia un buit de poder que sens dubte beneficiaria als gihadistes [, com passa a Líbia]. No obstant, la impotència que senten molts siris davant les atrocitats comeses pel règim alimenta l’atractiu de l’EI com a única organització capaç de derrotar-lo. Per altre banda, tan Turquia com els estats del Golf, aliats imprescindibles d’Obama en la lluita contra el Daesh, que a més estan acollint milers de refugiats siris, busquen activament la caiguda d’al-Assad, a qui consideren un mer titella d’Iran, el seu principal rival a la regió. Per últim, Washington no ha volgut fer res que pugui fer perillar les seves negociacions nuclears amb Teheran, ni deteriorar encara més les seves malmeses relacions amb Moscou. En vista de tot això, és improbable que Obama faci gran cosa per debilitar a al-Assad en el que li queda de mandat, tot i que, per motius obvis, tampoc s’esforçarà per mantenir-lo en el poder”. I de la mateixa manera, l’estratègia contra Estat Islàmic difícilment prosperarà més enllà del bombardejos i el tall de recursos financers, així com les seves rutes d’abastiment i comunicacions, amb el suport de l’exèrcit iraquian i els combatents kurds. A més, Obama sempre ha persistit en la voluntat d’acabar l’anomenada Era Americana a l’Orient Mitjà: “Després de dos guerres que han tingut un cost de milers de vides i prop d’un trilió de dòlars, és el moment fer un procés de construcció nacional aquí a casa”, va pronunciar Obama a la Convenció Nacional Demòcrata de 2012. En definitiva, el conflicte de Síria i la neutralització d’Estat Islàmic són, de moment i a dia d’avui, dues tasques pendents sense solució a curt termini i Obama passarà el testimoni al proper president/a a finals d’aquest any 2016.

En conseqüència, l’anàlisi de la gestió dels conflictes a l’Iraq, l’Afganistan, Líbia i Síria a l’hora de fer front al terrorisme ens demostra que la política exterior de l’Administració Obama no ha encaixat mai amb cap dels quatre paradigmes teòrics establerts per Russell Mead. Es va intentar allunyar de l’herència intervencionista wilsoniana aplicada per l’Administració Bush, en algun moment es va inspirar en el deure moral i l’exemple dels *Jeffersonians*, i en determinats moments es va inclinar pel

retorn a la prudència del realisme de l'època Reagan i H.W. Bush, però de forma esporàdica. Obama mai es va casar amb cap de les corrents clàssiques que havien regit la política exterior dels Estats Units des dels seus inicis, i això és el que l'ha fet un president singular. Si ens remuntem en els fets, s'observa que Obama no només va heretar una política exterior desastrosa, sinó que també va heretar la major crisi econòmica global de la història i, poc després, a meitat del seu mandat, l'explosió de les Primaveres Àrabs que van derivar en repressió, morts i caos, desestabilitzant encara més la regió i boicotejant els plans de retirada nord-americana. Aquest context ha obligat al president Obama a prendre decisions sovint rocambolesques i imprevisibles, a actuar sobre la marxa, saltant d'un foc a un altre. Arrel d'això, molts experts consideren que la política exterior d'Obama s'ha caracteritzat per una gran originalitat, que és una forma més correcta per dir que no hi havia una estratègia clara al respecte. No obstant, tenint en compte la situació en la que es trobava, aquesta ha estat una originalitat forçada, és a dir, no podia tornar enrere i mantenir les polítiques wilsonianes intervencionistes i unilateralistes de l'època Bush perquè havien deixat a la societat nord-americana molt ressentida i internacionalment desprestigiada, però tampoc tenia un camí alternatiu. És per això que “la doctrina Obama no s'assembla a res vist en el passat, no obeeix escrupolosament a cap cànon; no aspira a articular cap gran estratègia d'acord amb l'excepcionalisme americà. Entendre els misteris de la seva doctrina suposa renunciar tan a les etiquetes tradicionals com a la visió a curt termini de l'estadista mediocre: en política internacional s'ha de mirar a mig i llarg termini. Pragmàtic, doncs, però no *realista*; liberal, però no intervencionista; en últim terme, un *fer el que puguem amb el que tens* i tractar de mantenir a distància als *trouble-makers* (causants de problemes) i als *free-riders* (aprofitats). Res revolucionari en aparença, però que ha suposat un gir de cent vuitanta graus en nombrosos aspectes de la política exterior i de la seguretat nacional dels Estats Units” (Palacio, 2016: 50).

Els dos elements fonamentals de la Doctrina Obama són, doncs, la visió singular dels Estats Units i del seu paper en la comunitat internacional al considerar que el seu país no ha d'estar sempre present en tots els conflictes del món i, molt menys intentar resoldre'ls per assegurar així la seva hegemonia com a superpotència. I en segon lloc, la nova forma de resoldre els conflictes, evitant l'intervencionisme i optant per la prudència d'actuar segons vagin evolucionant els esdeveniments. En definitiva, aquests elements es fonen en l'essència de la Doctrina Obama que el periodista Ryan Lizza va

qualificar com *Leading from behind* (liderar des de fora), iniciat amb el cas de Líbia. Com exposa el professor Vicente Palacio⁵⁶ (2016: 51), “la nova estratègia d’Estats Units consistiria en mantenir-se en un segon pla, fent actuar a altres (Regne Unit i França en aquest cas), repartint les càrregues i minimitzant costos materials i polítics, però dirigint els fils; el que en el pitjor dels casos seria una manera intel·ligent de dissimular el propi declivi. No obstant, com observa Michael O’Hanlon, del Brookings Institution, Obama ha aplicat aquesta estratègia únicament als casos que no amenaça directament els interessos vitals d’Estats Units”. Per tant, una excepció d’això és la política antiterrorista en que es va assassinar a Bin Laden de forma unilateral i directe per les forces nord-americanes, i l’altre moment són els bombardejos contra Estat Islàmic que van començar de forma independent i, posteriorment, s’ha intentat formar una coalició internacional. Per tant, Obama s’ha trobat molt sol a nivell internacional per elaborar una estratègia potent i, alhora, s’ha vist obligat a fer coses que havia promès no repetir. En essència, doncs, la lluita nord-americana contra el terrorisme gihadista evidencia una ambiciosa estratègia tàctica d’intensificar les relacions amb els que eren considerats enemics –Pakistan, Afganistan, Iran, etc.–, descongelar les històriques tensions internacionals amb ells com a primer pas per estabilitzar la regió però, alhora, sense un pla concret per derrotar a Estat Islàmic i sense poder renunciar a l’ús de la força armada –principalment via *drons*– i la intel·ligència d’alta tecnologia per repel·lir i frenar el seu avenç.

⁵⁶ Vicente Palacio és doctor en filosofia per la Universitat Complutense de Madrid, *visiting researcher* a la Harvard University i director de l’Observatori de Política Exterior de la Fundació Alternativas.

Conclusió

Després de dècades d'estacament polític, econòmic i social per la repressió dels autoritarismes que han governat els països de la regió i per la guerra civil interna entre comunitats religioses, des de fa menys d'un lustre l'Orient Mitjà ha començat a canviar. Tal com observa l'editor en cap de la revista *Foreign Affairs*, Gideon Rose (2015), amb l'ascens de l'islamisme radical, la invasió d'Iraq i la seva caòtica seqüela, els alçaments de la Primavera Àrab i ara una caiguda sostinguda dels preus del petroli i l'èxit de les negociacions amb l'Iran s'ha obert una inquietant nova era. No obstant, aquest canvi encara no ha suposat cap punt en positiu, ans al contrari. A dia d'avui l'Orient Mitjà i la majoria de països musulmans es troben immersos en una situació de tensió constant, com si de la Guerra Freda es tractés, que en algunes regions ha arribat a cobrar-se amb la sang. Mentre l'Aràbia Saudita i Qatar financen organitzacions gihadistes de tota mena, Egipte cau en un règim militar que ha acabat amb el fervor de les revoltes de 2011; l'Iraq es troba en mig d'una guerra civil i bona part del seu territori sota control dels terroristes; l'Iran busca fer-se un lloc en aquest conflictiu espai després de descongelar-se el seu aïllament internacional; Turquia es radicalitza políticament; Tunísia es queda cada cop més sola en la defensa de la democràcia; i països com Síria i Líbia es fonen en el caos i la barbàrie on els seus governs reprimeixen indiscriminadament a la població civil. Aquest context és el que ha determinat i configurat les dues línies de treball del present estudi: el terrorisme gihadista i la política exterior nord-americana. Dues coses totalment diferents però unides per un fil conductor que ha fet que es troben i xoquin: la política.

La primera línia d'estudi, el terrorisme, condueix la present anàlisi a la idea que realment existeix una diferència abismal entre Al Qaeda i Estat Islàmic (Daesh). Tenen un mateix fonament ideològic (el gihadisme islamista) i un mateix factor detonant de la seva gènesis: l'ocupació militar d'un país per part de forces estrangeres. En el cas d'Al Qaeda l'ocupació soviètica de l'Afganistan a finals dels anys setanta; en el cas d'Estat Islàmic, com a branca escindida d'Al Qaeda a l'Iraq, l'ocupació nord-americana d'aquest país. No obstant, més enllà d'aquesta base divergeixen tan en els objectius i els enemics com en les estratègies i les tàctiques aplicades. Arrel d'això, el que en un primer moment podia fer pensar que ambdues organitzacions sumessin esforços, la diferència en els objectius fa que entre elles mateixes existeixi una competició constant

sobre el terreny –actualment a Síria i l'Iraq per una banda i l'Àfrica del Nord i Subsahariana amb les milícies líbies i Boko Haram per l'altra– pel lideratge del moviment gihadista internacional i, en definitiva, per la seva hegemonia.

Al Qaeda neix com a resistència juntament amb els mujahidins afganesos per evitar que Occident es faci amb el control d'un país musulmà. Aquesta lluita guerrillera s'acaba configurant en milícies que tan Bin Laden com el seu predecessor, Abdallah Yusuf Azzam, ideaven com unes forces d'elit que fossin l'avantguarda de la gihad global i unificar sota el mateix sostre els petits grups afins que hi havia repartits pels diferents països musulmans, i el cert és que durant molts anys ho van aconseguir. Amb la participació d'Estats Units en l'expulsió dels soviètics de l'Afganistan la seva presència a la regió i a l'Orient Mitjà progressivament es va anar incrementant. El precedent del Vietnam i la posterior intervenció sobre Somàlia farien redirigir els esforços d'Al Qaeda en combatre el que seria anomenat com l'*enemic remot* o *enemic llunya*, Estats Units. Per tant, Al Qaeda consolida la seva acció mitjançant una transformació en profunditat: de milícies de resistència a forces d'atac directe. Això es tradueix en un canvi també en les seves tàctiques de combat: de guerrilles aïllades a les muntanyes a organitzar i perpetrar autèntics atemptats. D'aquesta manera, l'objectiu de Bin Laden i els seus seguidors és atacar a Estats Units com a resposta a la situació que viu l'Orient Mitjà, expulsar-lo de la regió i així poder anihilar els règims pro-occident de la zona i restaurar l'ordre islamista, tot això mitjançant l'estratègia de grans atemptats espectaculars com va ser el de l'11-S o l'atac suïcida contra l'USS Cole al Iemen que s'orquestraven gràcies a una infraestructura per captar diners, armes i formació a escala mundial. Per últim, l'estratègia per captar milicians era relativament senzilla: donar exemple (amb els atemptats) i sermons (on el líder transmetia les seves *fàtues* com si d'un iman es tractés). Aquest ha estat un mètode efectiu durant molt de temps, però també és cert que Al Qaeda tampoc tenia cap rival amb qui competir en aquest camp, fins avui.

Estat Islàmic, per la seva banda, és l'hereva de les cendres d'una Al Qaeda en hores baixes que no ha sabut recuperar-se de la dolorosa pèrdua del líder moral i espiritual, Osama Bin Laden, i que no ha sabut adaptar-se als canvis que s'han produït a l'Orient Mitjà ni en les pràctiques per fer prosperar l'organització. En definitiva, Estat Islàmic és una escissió de la franquícia d'Al Qaeda a l'Iraq que ha revifat el projecte original d'una gihad global però que ha modificat els seus objectius i les seves estratègies,

transformant-se així en el producte més atractiu del mercat gihadista. Tal i com s'ha comentat en els epígrafs anteriors, molt abans que Estat Islàmic existís com a tal ja hi havia concepcions diferents entre els líders d'Al Qaeda a territori iraquià i els líders de la cúpula que es trobaven a les muntanyes de la frontera afgana-paquistanesa. Aquesta divergència és la que motiva el renaixement, la innovació i l'èxit del nou projecte gihadista anomenat Estat Islàmic i que és l'autor, en el moment que al-Bagdadí rebutja l'autoritat d'Al Qaeda, de la divisió del moviment gihadista. El Daesh és una facció en auge dins el gihadisme perquè abandona la lluita contra l'enemic remot, un objectiu que es confirma fracassat després de més de vint anys combatin-lo i amb uns resultats més que negatius: Estats Units són més presents que mai a l'Orient Mitjà i l'Afganistan. En substitució a aquest, els líders d'Estat Islàmic són més visionaris i decideixen atacar el punt dèbil del pla inicial d'Al Qaeda: la regió d'Iraq i Síria. En conseqüència, es passa d'atacar a l'enemic remot a centrar-se en l'*enemic proper*, és a dir, els governs musulmans pro-occidentals sota l'objectiu de crear un vertader Estat de caire islàmic, sunnita i salafista, rememorant la idea del califat de Bagdad de segles enrere. Per assolir aquesta fita, que Al Qaeda considerava molt a llarg termini, els objectius previs són els d'assentar-se en el territori, controlar-lo, expandir-se i consolidar la seva autoritat davant de la població civil i dels governs regionals. D'aquesta manera, l'essència màxima d'aquest projecte és acabar sent reconegut com un Estat de ple dret. En definitiva, fer el mateix que els talibans a l'Afganistan a finals dels anys noranta però de forma duradora. Com exposen Byman i Williams (2015), “part d'això és ideològic: es vol crear un govern on els musulmans puguin viure sota la llei islàmica [...]. Part d'això és inspirador: a partir de la creació d'un estat islàmic, que excita a molts musulmans, poden abraçar al grup. I part d'això és l'estratègia bàsica: mitjançant el control del territori es pot construir un exèrcit, i mitjançant l'ús del seu exèrcit es pot controlar més territori”.

Les pràctiques del Daesh també són un tret diferencial en aquesta anàlisi. Tot i compartir en essència les tàctiques terroristes (atemptats amb explosius i suïcides, segrestos, violacions, decapitacions públiques, etc.), aquestes són més que res per difondre el terror entre la població civil, per sotmetre-la, i entre la població occidental, per atemorir-la. Per altre banda, les milícies d'Estat Islàmic no actuen ni com a guerrillers ni com a simples suïcides, en aquest aspecte fan un pas enrere i recuperen una forma de combat molt més convencional i clàssica, la de la guerra paramilitar. Per

tant, la seva principal vessant d'acció es materialitza en mobilitzar-se com un vertader exèrcit convencional. Com el que es busca és conquerir i dominar un territori, les forces del Daesh utilitzen armament militar, artilleria pesada i tancs, juntament amb un entrenament previ que es correspon a la d'unes forces regulars. En conseqüència, el seu "terrorisme, en aquest context, és part d'una guerra revolucionària: s'utilitza per soscavar la moral en l'exèrcit i la policia [d'aquests països], forçar una reacció sectària [entre la població civil] o crear dinàmiques que ajuden a la conquesta del terreny. Però és un complement d'una lluita molt més convencional" (Byman i Williams, 2015). Aquesta visió no va ser mai compartida per Al Qaeda que va optar en tot moment per un terrorisme més selectiu.

Les tàctiques sobre el terreny reben el suport d'una poderosa i extensa xarxa de comunicacions via Internet. Mentre Al Qaeda utilitzava les primeres plataformes en xarxa de fa quinze anys (principalment *Youtube*, fòrums en línia i pàgines web, i més endavant *Twitter*) per difondre els seus comunicats i discursos –que es caracteritzaven per un caire molt cerimonial en format sermó religiós on només es veia a Bin Laden o un dels líders de l'organització dirigint-se fixament a la càmera–, Estat Islàmic juga amb tot l'entramat tecnològic de comunicació començant pels *smartphones* que tota persona té avui dia i és present a *Facebook*, *Twitter*, *Myspace* i fins i tot a l'aplicació d'imatges *Instagram*, i en totes elles utilitza *hàstags* per difondre el seu missatge. A més, amb el factor que aquesta tecnologia està extensa a totes les capes socials dels països desenvolupats, els seus seguidors poden difondre (retwittejar, compartir i capturar) els vídeos i comunicats, que ja no són només dels líders parlant sinó que també mostren les victòries i el dia a dia dels combatents rasos. Tot aquest entramat i el fàcil accés a les TIC ha permès a la jove organització assolir un abast mundial i generar un efecte socialitzador per aconseguir més adeptes i publicitar-se activament.

Per tot això, actualment Estat Islàmic és vist com el gran triomfador d'aquesta competència pel lideratge de la gihad global. Al Qaeda no ha sabut sobreviure al líder i progressivament s'ha anat fragmentant en les diferents franquícies que havia creat al llarg dels anys fins al punt d'independitzar-se com el mateix Daesh o Boko Haram (Nigèria) i Jabhad al-Nusra (Síria), que han jurat fidelitat a Estat Islàmic, igual que Ansar al-Bayt Maqdis (Egipte). I davant seu es troba amb una organització jove que en poc temps a aconseguir unificar les diferents milícies d'Iraq sota un mateix paraigües,

ha anihilat l'activitat de la comunitat xiïta, ha posat contra les cordes als governs iraquia i siria al conquerir 2/3 de l'Iraq (incloent ciutats estratègiques com Mossul, Fallujah o Tikrit) i consolidant una important presència a Síria (sobretot a les províncies on es troben les ciutats de Raqqa i la històrica Palmira). A més, compta amb desenes de milers de combatents i seguidors arreu del món, i ha realitzat atemptats, no tan devastador com l'11-S, però si igualment desmoralitzador pels països occidentals mitjançant llops solitaris i, com a *feedback*, ha incrementat la seva influència a altres països potenciant la radicalització de determinats grups socials en països musulmans. Un altre punt a favor és el canvi d'aliances dels grups gihadistes més petits. Si Al Qaeda era qui primer va proliferar en diferents països creant filials, ara és Estat Islàmic qui s'està fent fort amb nous socis a l'Afganistan, Pakistan, el Iemen, Líbia i Algèria, Nigèria, Tunísia, Egipte, i amenaça d'estendre's a l'Aràbia Saudita i Jordània.

Per tant, la primera conclusió a la que arriba el present estudi és que el gihadisme internacional no ha mort amb Bin Laden, continua més viu que mai gràcies als hereus de la mateixa tradició (Estat Islàmic) però amb unes pràctiques diferents que estan atraient cada cop més seguidors, l'Estat Islàmic d'Iraq i Síria. Objectius diferents sota les mateixes concepcions teològiques. Estratègies diferents sota la mateixa base terrorista. Una entitat moderna i jove que fa de l'antiga lluita de Bin Laden una causa atractiva mitjançant una identitat ambiciosa que recull el millor de l'extremisme gihadista (la creació d'un califat islàmic) i el pitjor (la predisposició i la voluntat de fer el que sigui i contra que sigui per aconseguir-ho basant-se en el fonamentalisme religiós del salafisme i el takfirisme). De moment ha arribat fins on cap organització terrorista gihadista havia arribat mai, ni tan sols Al Qaeda: conquerir un territori suficientment bast com per representar una amenaça global i, a més, oferir resistència davant les forces regionals i internacionals. Per contra, també s'ha de considerar que en les últimes setmanes d'escriure aquestes línies –finals de maig de 2016– Estat Islàmic s'ha vist en retrocés a Síria pel suport de l'aviació russa a l'exèrcit del president al-Assad, ha patit importants derrotes al nord de l'Iraq davant la milícia kurda que defensen la seva regió autònoma, i al centre de l'Iraq es troben en un pols amb les forces iraquianes que –amb el suport de la coalició internacional liderada per Estats Units i 30.000 soldats nord-americans desplegats a Bagdad– està duent a terme una ofensiva per recuperar un dels principals bastions gihadistes, la ciutat de Fallujah. Els pròxims mesos seran claus per determinar el futur de l'organització i la causa gihadista.

La segona línia d'estudi, la política exterior i antiterrorista d'Estats Units, i que és alhora l'essència d'aquest projecte, ens ofereix en aquest treball una radiografia de l'evolució del paper que ha jugat aquesta superpotència en la política internacional per combatre aquest difícil actor no-estatal que és el terrorisme.

El primer element ha considerar és l'àmbit purament teòric. Com s'ha analitzat en el primer epígraf, la política exterior nord-americana es troba al llarg de la seva història dins d'un debat constant entre quatre grans corrents ideològiques. Analitzant les administracions Carter, Reagan, i Clinton s'observa que durant el període de la Guerra Freda predomina majoritàriament la corrent de pensament Realista on es busca la prudència i evitar conflictes innecessaris, degut a la tensió constant entre els dos blocs, però alhora es defensa la llibertat i la democràcia dels postulats wilsonians. Amb la caiguda de la Unió Soviètica (URSS) i el consegüent inici de la Postguerra Freda, l'Administració Clinton abandona el prudent Realisme per potenciar l'Idealisme Wilsonià nascut els anys trenta per defensar l'expansió de la democràcia liberal a tots els països a partir de la Tesis de la Pau Democràtica del filòsof Michael W. Doyle. No obstant, aquest nou rumb de la política exterior d'Estats Units es veu marcat pel fracàs de la intervenció humanitària de les Nacions Unides a Somàlia liderada pels nord-americans. L'increment de les hostilitats i la resistència armada de les milícies del país africà van provocar tot un conjunt de decisions executives de caire clarament unilateralistes per intervenir a gran escala i iniciar un procés de construcció nacional (*state-building process*) amb el que pacificar i fer progressar el país. Aquest mètode es va repetir a Haití, Bòsnia i Kosovo i, a més de demostrar ser un fracàs, va suposar el final del que fins llavors es coneixia com *diplomàcia militar humanitària* basada en el multilateralisme a partir de l'estructura de Nacions Unides. Aquest fets són els pilars que fonamentarien les posteriors intervencions d'Afganistan i l'Iraq anys després.

Amb l'Administració Bush al capdavant l'objectiu inicial a principis de 2001 era tancar les ferides del desastre de Somàlia i millorar la imatge d'Estats Units a l'exterior. Per aconseguir-ho, es volien recuperar les polítiques realistes republicanes dels anys vuitanta i principis dels noranta per tal d'exercir una acció exterior i una diplomàcia molt més prudents i curoses. Però els atemptats de l'11 de setembre van truncar tots aquests plans. L'Administració Bush es va trobar amb la imatge real en els seus

televisors que la primera potència mundial havia estat atacada en el cor d'Estats Units per una força no-estatal i clarament fonamentalista religiosa, el terrorisme d'Al Qaeda. El president Bush i els seus assessors van haver d'improvisar sobre la marxa i la tàctica realista ja no era efectiva per fer front a aquesta nova i estranya amenaça. Els serveis d'intel·ligència nord-americans i dels seus aliats van determinar que Bin Laden i Al Qaeda es trobaven a l'Afganistan on els talibans s'havien fet amb el control de bona part del país. Amb aquests fets sobre la taula, Estats Units decidia fer un canvi de rumb de cent vuitanta graus en política exterior, abandonar els seus plans realistes basats en mirar més cap endins que cap al món, i a recuperar els postulats de l'Administració Clinton per justificar les seves futures accions. En conseqüència, el govern republicà passa a abanderar l'Idealisme Wilsonià sota la idea de la necessitat d'estendre la democràcia liberal a la resta de països per assegurar la pau i la prosperitat de les nacions així com la seva pròpia seguretat. Tot això ens condueix a observar que la política intervencionista i de *state-building* es fan el segell d'identitat de l'Administració Bush justificant-se a partir d'un discurs on s'exalta el deure moral d'Estats Units i la lluita contra les forces del *Mal*. Així és com comença la *War on Terror*. Cal dir, però, que el cas de l'Afganistan és encara especial en certa manera perquè es va dur a terme a partir d'una coalició internacional orquestrada des de les Nacions Unides que encara avui es manté. No obstant, la política antiterrorista de la *War on Terror* desenvolupada posteriorment per localitzar i capturar Al Qaeda, i concretament a Bin Laden, doten a aquest enfocament intervencionista d'un element determinant, l'*unilateralisme*. Estats Units, davant el deure moral que suposadament tenien i la venjança per l'atac directe que havien patit van justificar que comencés a actuar individualment i que enlloc de buscar el consens i el suport d'altres actors regionals i internacionals avencés pel seu propi camí, incomplint així el Dret Internacional i, en diverses ocasions, les resolucions de Nacions Unides i algunes lleis nord-americanes. La materialització d'aquesta reflexió és, en primer lloc i més evident, l'ocupació d'Iraq el 2003 sota pretextos que posteriorment es van demostrar falsos, com eren les armes de destrucció massiva i el suposat vincle del règim baasista de Saddam Hussein amb Bin Laden. En segon lloc, l'Administració Bush a partir de les Estratègies de Seguretat Nacional de 2002 i 2006 va crear tot un entramat institucional i burocràtic que permetia al govern controlar-ho tot i intervenir de la forma que considerés on volgués, fins i tot en països aliats com el Regne Unit i Alemanya. Així, mitjançant la creació del Departament de Seguretat Nacional es van iniciar tot un conjunt de pràctiques inicialment desconegudes per a

l'opinió pública com són la tortura, les detencions il·legals, l'espionatge massiu, controls policials i militars, etc. En definitiva, es va aplicar el que avui representa la presó de màxima seguretat de Guantánamo: una vulneració total i absoluta dels drets humans. I tot per acabar amb Al Qaeda. Aquest gir ultraintervencionista i unilateralista han dut a l'extrem l'Idealisme Wilsonià –fins al punt que s'ha passat a anomenar Idealisme *Neowilsonià*– malmetent així les relacions i la cooperació exteriors d'Estats Units en la comunitat internacional, desestabilitzant les fràgils i conflictives regions de l'Orient Mitjà i, en conseqüència, incrementat la inseguretat al món.

Quan el 2008 Barack Obama arriba a la Casa Blanca, l'herència que es troba en matèria de política exterior diu clarament que alguna cosa no funciona i que calen canvis dràstics. Obama es va fixar com a missió corregir els errors de l'anterior administració i millorar les relacions d'Estats Units amb el món, així com la seva imatge. En certa manera comença amb la mateixa voluntat que el president Bush quan va assumir la direcció del país l'any 2000, però amb la diferència que Obama no va enfrontar-se a cap nou atac directe en terra nord-americà i que decideix orientar la seva política exterior cap a la cerca del multilateralisme, el consens i el respecte a les lleis i als drets humans. El primer pas dels demòcrates és acabar amb l'intervencionisme *americà* al món, és a dir, retirar les tropes d'Iraq i l'Afganistan. En segon lloc i de forma paral·lela al primer objectiu, acabar d'una vegada per totes amb Al Qaeda. El resultat, no obstant, és bastant diferent. El 2011 va fer efectiva la retirada de tropes de l'Iraq, però poc després, amb el sorgiment d'Estat Islàmic i la inestabilitat política i social, va haver d'enviar novament 30.000 soldats més i donar suport militar al govern iraquetà. De l'Afganistan els avenços són encara menors, ja que la presència nord-americana i de les forces internacionals encara és ben present, i tenint en compte la situació del país afgà tot fa preveure que aquesta presència durarà molt més temps. Pel que fa la lluita directe contra el terrorisme, la gran victòria del mandat Obama és haver acabat amb Osama Bin Laden al seu amagatall del Pakistan, però això s'ha fet unilateralment. Per altre banda, en la resta d'àmbits Estats Units ha buscat el consens i el suport dels actors regionals i de les organitzacions internacionals, començant per Nacions Unides. A més, les Primaveres Àrabs i el sorgiment inesperat del terrorisme d'Estat Islàmic han obligat a recalibrar considerablement la política antiterrorista de l'Administració Obama. No es podia tornar a intervenir directament un país per fer un procés de *state-building* però tampoc es podia mantenir al marge i deixar que els actors regionals hi fessin front tots sols

perquè en part el nou monstre terrorista s'ha gestat per la intervenció nord-americana de l'Iraq. L'aparició sobtada d'aquest, el canvi d'estratègia que dur a terme respecte de la predecessora Al Qaeda i el passat de la *War on Terror* han obligat a Washington a maniobrar diferent per combatre aquesta nova amenaça. Realment, es va trigar a reaccionar i la resposta que es va donar va ser ambivalent i massa prudent. Tot això ha dut a evidenciar que Obama no ha tingut mai una estratègia clara enfront Estat Islàmic i és per això que la campanya de bombardejos, la manca d'implicació en la coalició internacional per part dels països europeus i el poc lideratge nord-americà han dut als experts a considerar que no està resultant efectiva per acabar amb el terrorisme a l'Iraq i a Síria i a evitar que proliferi. No obstant, un altre punt de vista és que la política antiterrorista d'Obama el que està fent és actuar sobre la marxa i de forma molt més indirecte que els seus predecessors perquè està provant una cosa nova. Aquesta idea es tradueix en que Washington rebutja tornar als mètodes intervencionistes de l'Idealisme Wilsonià però tampoc es casa amb cap de les corrents ideològiques dominants, tot i que Obama havia afirmat tendir en algun moment cap al realisme de Reagan i Bush. Per tant, l'Administració Obama trenca amb la tradició teòrica de la política exterior que ha predominat en la superpotència els últims quaranta anys desmarcant-se de totes les corrents i prova una nova estratègia que, tot i ser recent, ja es coneix com *Leading from behind* (liderar des de fora), iniciada amb la intervenció líbia.

Per tant, la segona conclusió a la que arriba aquest estudi és que la política exterior d'Estats Units i la seva vessant antiterrorista ha viscut els últims quinze anys uns canvis radicals mai vistos fins ara. En els anys que portem de segle XXI, Estats Units ha hagut de fer front a una amenaça desconeguda i estranya com és el terrorisme, primer amb Al Qaeda i ara amb Estat Islàmic. En un primer moment van dur als nord-americans a aplicar una política clarament intervencionista basada en l'ús de la força armada per controlar físicament el territori, acabar amb les amenaces i instaurar un ordre democràtic. Això va anar acompanyat de tot tipus de pràctiques que a més de ser il·legals també vulneren el dret internacional i els drets humans. Amb la progressiva neutralització i desmantellament d'Al Qaeda, la política antiterrorista s'ha anat relaxant i han permès dur a terme canvis i a tendir cap a un multilateralisme de consens, una diplomàcia dialogant i de respecte cap a l'ordenament jurídic. No obstant, amb el sorgiment d'Estat Islàmic, Estats Units ha hagut de reconsiderar les seves polítiques

mantenint els seus objectius de canvi però també conservant determinades pràctiques militars com els *drons* i la intel·ligència.

Ambdues administracions, Bush i Obama, són molt diferents pel que fa a la política exterior i a la gestió de la lluita contra el terrorisme. Amb la primera es va passar a un extrem mai vist abans, segurament perquè aquest tipus de terrorisme mai s'havia vist en anterioritat ni mai havia atacat un país occidental de forma tan virulenta. La segona administració ha intentat retornar a Estats Units a una posició moderada on es respongui de forma contundent però evitant un intervencionisme aferrissat. La valoració negativa de tot l'estudi és que cap d'aquestes polítiques ha millorat la situació de l'Orient Mitjà, no ha fet més segur el món ni ha frenat l'auge del gihadisme i el terrorisme, ans al contrari, avui la situació és molt més complexa, delicada i fràgil que fa quinze anys. Per altra banda, la segona etapa del mandat Obama ha marcat un punt d'inflexió determinant pel futur d'Estats Units i, en conseqüència, de la comunitat internacional al desmarcar-se de tota corrent ideològica preestablerta en la matèria i intentant buscar un punt intermedi entre contundència i mesura.

La lluita contra el terrorisme no ha acabat, però el que si sembla haver arribat a la seva fi és l'*excepcionalisme americà*. La política exterior antiterrorista es troba en constant canvi, això fa que sovint sigui –com hem vist amb Obama– incoherent i contradictòria, adaptant-se als nous esdeveniments cada dia. Certament, no s'ha aconseguit acabar amb l'amenaça del terrorisme, però és aquest fracàs el que motiva el fet que avui Estats Units en matèria de política exterior es trobi en transició, en terra de ningú, buscant el seu lloc al món per corregir els errors passats i intentant preveure els moviments futurs. És evident que l'actual política de bombardejos sobre les posicions terroristes d'Estat Islàmic no acabaran de forma definitiva amb la seva presència a la regió ni amb la seva amenaça global, però és un primer pas per definir quin nou paper ha de jugar Estats Units en la comunitat internacional i, a més, permetrà obrir la porta al projecte de reconciliació amb els països afectats i la comunitat musulmana global. Aquest és el primer pas per acabar amb el terrorisme: cooperació, confiança, respecte i ajuda mútua. Ja ho va dir el diplomàtic Henry Kissinger que els homes d'estat seran jutjats per la història en funció de la seva habilitat per assumir els canvis i, sobretot, per la seva capacitat de preservar la pau. Aquest idea avui segueix més viva que mai i és la que determinarà el futur d'una societat internacional lliure d'extremismes.

Bibliografia

Llibres:

- Chaliand, Gérard. i Blin, Arnaud. 2007. *The history of Terrorism: from antiquity to Al Qaeda*. Berkeley i Los Angeles: University of California Press.
- Filiu, Jean-Pierre. 2008. *Les fronteras de la Jihad*. Barcelona: Edicions de 1984.
- Filiu, Jean-Pierre. 2011. *Las 9 vidas de Al Qaeda*. Girona: IEMed Icaria Editorial.
- Kissinger, Henry. 2010. *Diplomacia*. Barcelona: Ediciones B.
- Lewis, Benard. (2000). *Las identidades múltiples de Oriente Medio*. Madrid: Editorial Siglo XX.
- Lewis, Bernard. (2002). *¿Qué ha fallado? El impacto de Occidente y la respuesta de Oriente Próximo*. Madrid: Editorial Siglo XX.
- Martín de Pozuelo, Eduardo. 2015. *Objetivo: califato universal. Claves para comprender el yihadismo*. Barcelona: Editorial Libros de Vanguardia.
- Napoleoni, Loretta. 2015. *El fénix islamista. El Estado Islámico i el rediseño de Oriente Próximo*. Barcelona: Paidós Ibérica.
- Palacio, Vicente. 2016. *Después de Obama. Estados Unidos en tierra de nadie*. Madrid: Editorial Catarata.
- Poirson, Timothy. i Oprisko, Robert L. 2015. *Caliphates and Islamic Global Politics*. Bristol: E-International Relations Publishing.
- Rashid, Ahmed. 2013. *Pakistán ante el abismo. El futuro de EE.UU., Pakistán y Afganistán*. Barcelona: Ediciones Península.
- Rose, Gideon. i Tepperman, Jonathan. (Edit.). 2011. *The U.S. vs. al Qaeda. A History of the War on Terror*. New York: Foreign Affairs.
- Segura, Antoni. 2003. *Irak en la encrucijada*. Barcelona: Editorial RBA.
- Segura, Antoni. 2001. *Más allá del islam. Política y conflictos actuales en el mundo musulmán*. Barcelona: Alianza Editorial.
- Segura, Antoni. 2004. *Senyors i vassalls del segle XXI. Una explicació fonamental i clara dels conflictes internacionals*. Barcelona: Edicions La Campana.
- Tovar Ruiz, Juan. 2014a. *La política exterior de Estados Unidos y la expansión de la democracia (1989-2009)*. Valencia: Editorial Tirant Lo Blanch.

Articles, assajos i working papers:

- Andrés Guida, Mariano. 2010. “La política exterior neoconservadora en Estados Unidos. Cambios, continuidades y perspectivas”, *Revista CIDOB d’Afers Internacionals*, (91): 197-220.
- Badia, Francesc. 2010. “La segunda guerra de Irak ha terminado, o casi”, *Opinió CIDOB*, (82).
- Benraad, Myriam. 2014. “The 1.000 lives of al-Qaeda in Iraq”, , *European Council on Foreign Relations (ECFR)*.
- Byman, Daniel L. 2015. “Comparing Al Qaeda and ISIS: Different goals, different targets”, *Brookings Institution*.
- Byman, Daniel L. 2007. “Iraq and the global war on terrorism”, *Brookings Institution*.
- Byman, Daniel L. i Williams, Jennifer R. 2015. “ISIS vs. Al Qaeda: Jihadism’s global civil war”, *Brookings Institution*.
- Byman, Daniel L. 2006. “Remaking alliances for the war on terrorism”, *The Journal of Strategic Studies*, 29(5): 767-811.
- Daalder, Ivo H. i Lindsay, James M. 2002. “America’s war on terrorism one year on”, *Brookings Institution*.
- Esposito, John L. 2006. “The war on terrorism: implications for U.S. foreign policy”, *School of Foreign Service of Georgetown University*.
- Daalder, Ivo H. 2005. “The return of Bush’s pre-9/11 foreign policy”, *Brookings Institution*.
- Daalder, Ivo H. 2006. “The true failure of Bush’s ‘War on Terror’”, *Brookings Institution*.
- Dworkin, Anthony. 2009a. “Beyond the War on Terror: Towards a new transatlantic framework for counterterrorism”, *European Council on Foreign Relations (ECFR)*.
- Dworkin, Anthony. 2009b. “End of the war on terror? What next?”, *European Council on Foreign Relations (ECFR)*.
- Dworkin, Anthony. 2015. “European countries edge towards war on terror”, *European Council on Foreign Relations (ECFR)*.
- Feldman, Noah. 2010. “How different is Obama from Bush on Terrorism?”. *Foreign Policy*.

- Gordon, Philip H. 2004a. "American Choices in the 'War on Terror'", *Brookings Institution*.
- Gordon, Philip H. 2004b. "Bush's bogus claims on terror", *Brookings Institution*.
- Gordon, Philip H. 2006. "The 'War on Terror' after five years", *Brookings Institution*.
- Gordon Philip H. 2007. "Can the war on terror be won?", *Brookings Institution*.
- Guzansky, Yoel. 2013. "The End of the American Era in the Middle East?". *Strategic Assessment*, 15(4): 25-36.
- Hoffman, Bruce. 2003. "Al Qaeda, trends in terrorism and future potentialities: an assessment", *RAND Corporation*.
- Jenkins, Brian M. 2016a. "Five years after the death of Osama Bin Laden, is the world safer?", *The RAND Blog (Rand Corporation)*.
- Jenkins, Brian M. 2016b. "How real is the ISIS threat?", *The RAND Blog (Rand Corporation)*.
- Jordán, Javier. 2015. "El Daesh en La Internacional Yihadista", *Cuadernos de Estrategia IEEE*, (173): 109-147.
- Jordán, Javier. 2015. "La intervención militar de Rusia en Siria: oportunidades y riesgos", *Documento Marco IEEE*.
- Laird, Melvin R. 2005. "Iraq: Learning the Lessons of Vietnam", *Foreign Affairs*, 84(6).
- Marín, Francesc-Xavier. 2015. "Estat Islàmic: el gihadisme global", *La Revista de Blanquerna-URL*, (32): 13.
- Moeller, Susan. 2004. "Think again: Bush's war on terror", *Center for American Progress*.
- O'Hanlon, Michael E. i Gordon, Philip H. 2002. "Should the war on terrorism target Iraq? Implementing a Bush Doctrine on deterrence", *Brookings Institution*.
- Powell, Charles. 2015. "La política exterior y de seguridad de Barack Obama: ¿Hacia un nuevo paradigma geopolítico estadounidense?", *Real Instituto ElCano*.
- Rose, Gideon i Tepperman, Jonathan. 2014. "A Hard Education: Learning From Afghanistan and Iraq", *Foreign Affairs*, 93(6).
- Rose, Gideon. 2015. "The Post-American Middle East. What's Inside?", *Foreign Affairs*, 94(6).

- Ross, Dennis i Jeffrey, James F. 2013. "Obama II and the Middle East. Strategic objectives for U.S. policy". The Washington Institute for Near East Policy.
- Stacey, Jeffrey A. 2016. "The Hillary Clinton doctrine. Comparing Clinton's foreign policy to Obama's and Trump's", *Foreign Affairs*.
- Stern, Jessica. 2015. "Obama and terrorism: like it or not, the war goes on", *Foreign Affairs*, 94(5).
- Tirman, John. 2006. "The War on Terror and the Cold War: They're not the same", *The Audit of the Conventional Wisdom*, MIT Center for International Studies.
- Tovar Ruiz, Juan. 2014b. "¿Una estrategia coherente para una región en cambio? La política exterior de la Administración Obama y la Primavera Árabe", *UNISCI Discussion Papers*, (36): 29-50.

Conferències:

- *ISIS, vessants principals d'acció* dins el cicle IV Jornada de Seguretat i Defensa organitzat pel CEI International Affairs, amb la col·laboració de l'IEEE. 14 d'octubre de 2015.
- *Después de Obama. Estados Unidos en tierra de nadie* dins l'espai de debat Club Europea organitzat per la Fundació Catalunya Europa. 25 de maig de 2016.